

Anadolu Strateji Dergisi

Journal of Anadolu Strategy

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Cilt / Volume: 4 Sayı / Number: 1

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

2022 – Eskişehir

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL**
Owner: **On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL**

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Yayın Hayatında 2019 yılında başlayan ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ (ASD) Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 defa yayınlanan hakemli akademik bir dergidir.

Anadolu Strateji Dergisi, Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ANASAM) bünyesinde çıkarılan bir yayındır.

Anadolu Strateji Dergisinde Türkiye'nin ve diğer ülkelerin küresel ve bölgesel alanda oynadıkları stratejik rollerini, bölgesel, ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerini kapsayan siyasi, iktisadi, hukuki, tarihi, kültürel, sosyolojik, jeopolitik, stratejik ve güvenlik yapısına yönelik yüksek kaliteli özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştiriler yayımlanabilir.

Anadolu Strateji Dergisi Türkçe ve İngilizce yazılmış araştırma makalesi, derleme ve kitap yorumları türünden metinleri, derginin yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)'a aittir. ANASAM-ASD online olarak yayınlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda çift-körleme (double-blinded) yöntemiyle yürütülür.

Journal of Anadolu Strategy (ASD) which has been started in 2019, is a peer-reviewed academic journal that will be published 2 times a year in Jun and December.

Journal of Anadolu Strategy is a publication published by Anadolu University Strategic Research Center (ANASAM).

High quality original and qualified articles, book presentation and reviews which towards political, economic, legal, historical, cultural, sociological, geopolitical, strategic and security structure of Turkey and other countries and also covering strategic roles they play in regional and global areas, can be published in the Journal of Anadolu Strategy.

Journal of Anadolu Strategy accepts and publishes texts such as research articles, reviews and book comments written in Turkish and English, provided that the journal is prepared in accordance with the journal's writing guidelines. Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere will not be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible. The Journal of Anadolu Strategy is electronically managed, double-blinded journal from the submission of manuscripts to the publication.

Anadol Strateji Dergisi'nde yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in Journal of Anadolu Strategy.

Yazışma Adresi / Address: Anadolu Üniversitesi Anadolu Strateji Dergisi
Yunusemre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL**
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector **Prof. Dr. Fuat ERDAL**

Görsel Tasarım ve Dizgi/Graphic Design & Typeset:
Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü

Editör / Editor

Dr. Eser GEMİCİ

e-posta/e-mail: esergemici@anadolu.edu.tr

Öğr. Gör. Güney Ferhat BATI

e-posta/e-mail: guneyferhat26@gmail.com

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. İbrahim KAYA** - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER - İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Erol KUTLU - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan DİLEK - Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Halim KAZAN - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK - İstanbul Kent Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan AKDEMİR - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ARSLAN - Polis Akademisi
Doç. Dr. Mustafa KARACA - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah OĞRAK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk KALAY - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri ERENEL - İstanbul İstinye Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz TANSİ - İstanbul Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin ERENDOR - Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gürsel Gür - Anadolu Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board
Fuat ERDAL - Anadolu Üniversitesi
Hüsamettin İNAÇ – Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Uğur ÖZGÖKER – İstanbul Arel Üniversitesi
Erol KUTLU – Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Serkan DİLEK – Kastamonu Üniversitesi
Halim KAZAN – İstanbul Üniversitesi
Himmet KARADAL – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Hasret ÇOMAK – İstanbul Kent Üniversitesi
Abdullah OĞRAK – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Faruk KALAY – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Fahri ERENEL – İstanbul İstinye Üniversitesi
Deniz TANSİ – İstanbul Yeditepe Üniversitesi
Mehmet Emin ERENDOR – Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi
Adalet MURADOV -Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Ahmet YILDIRIM -Uluslararası Saraybosna Üniversitesi
Fadıl HOCA - Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Kemal ŞENOCAK - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mustafa TÜMER - Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Sergei ZAHARIA -Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Yusuf TEKİN - Hacı Bayram veli Üniversitesi
Abdullah EREN -Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Feridun YILMAZ- Uludağ Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen
Michael BASIL - University of Lethbridge
Nejat DOĞAN - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Levent YILMAZ- Polis Akademisi
Derda KÜÇÜKALP- Uludağ Üniversitesi
Philip J. KITCHEN - Brock University
Orçun İMGA- Polis Akademisi
Mehmet Zahid SOBACI- Uludağ Üniversitesi
Michael J. BAKER - University of Strathelyde
Ayşe Seymen ÇAKAR - Anadolu Üniversitesi
Metin ERDEM- Uludağ Üniversitesi
Tyler COWEN - George Mason University
Barış ÖZDAL- Uludağ Üniversitesi
Semra GÜNAY AKTAŞ - Anadolu Üniversitesi
Şebnem TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Sezgin KAYA - Uludağ Üniversitesi
M. Necdet TİMUR - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Emin ALTUNDEMİR- Sakarya Üniversitesi
Cem IŞIK - Anadolu Üniversitesi
Memet ZENCİRKIRAN - Uludağ Üniversitesi
Murat ERCAN- Anadolu Üniversitesi
Oktay Emir – Anadolu Üniversitesi
Tony ROYLE - National University of Ireland
T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University
Adem ANBAR- Uludağ Üniversitesi
Theo NICHOLS - Cardiff University
Nevin GÖKSAL- Polis Akademisi

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Türk-Amerikan İlişkilerinin Kuruluş ve Gelişme Sürecine Bir Bakış (1947-1954)

A Look at The Establishment and Development Process of Turkish-American Relations (1947-1954)

Buğra SIZAN 1-10

Türkiye – Libya Arasında İmzalanan “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası”nın Türk Dış Politikasına Etkisi

The Effect of The on Turkish Foreign Policy “Memorial of Agreement On The Limitation of Marine Jurisdictions in the Mediterranean” Signed Between Turkey And Libya

Emrah Roni MİRA 11-32

Örtülü Eylemler: Amerikan Dış Politikasının Gizli Eli ve Nikaragua Örneği

Covert Actions: The Hidden Hand of American Foreign Policy and The Case of Nicaragua

Kaan Kutlu ATAÇ - Arda TEZCANLAR 33-46

Demokratik Gerilemeye İlişkin Yaklaşımlar Ve Gerilemenin Sonuçları

Approaches to Democratic Regression and Consequences of Regression

Fatih TEKİN 47-61

Türk-Amerikan İlişkilerinin Kuruluş ve Gelişme Sürecine Bir Bakış (1947-1954)*

A Look at The Establishment and Development Process of Turkish-American Relations (1947-1954)

Buğra SIZAN**

Başvuru Tarihi: 20.04.2022

Kabul Tarihi: 26.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Bu çalışmada Türk-Amerikan ilişkilerinin kurulma ve gelişme süreci incelenecektir. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden korunmayı başaran Türkiye, savaş sonunda yalnız kalmıştır. Sovyetler Birliği'nden gelen toprak talepleri karşısında Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olan 1947 yılından itibaren, Türk-Amerikan ilişkileri gelişmeye başlamıştır. 1947 Anlaşması ile Türk-Amerikan ilişkileri kurumsal bir yapıya oturmaya başlamıştır. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliği ile beraber ABD ve batı dünyası ile ilişkiler ittifak boyutuna gelmiştir. NATO üyeliği ile Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehlikesine karşı ittifak ortağı olduğu NATO'nun desteğini görmeye başlamıştır. NATO üyeliği sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinin her alanda uyumlu ve altın çağının yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Soğuk Savaşın şiddetini artırdığı sırada Türkiye, ABD ile her alanda uyumlu ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Türkiye, dış politikasını, ulusal stratejisini ABD ve NATO'ya göre uygulamaya başlamıştır. NATO üyeliği ile beraber Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye, askeri olarak NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına girmiş, batı ile olan ilişkileri kurumsal bir yapıya oturmaya başlamıştır. Bu çalışma 1947-1954 yılları arası temel alınarak, Türk-Amerikan ilişkilerinin kuruluş ve gelişme süreci anlatılarak, Türk-Amerikan ilişkilerinin kuruluş sürecindeki etkenler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Sovyetler Birliği, NATO.

* Bu çalışma Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Çok Boyutlu Dış Politikada Türk-Amerikan İlişkileri (1964-1978)" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Adayı, sizan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5105-4971

Abstract

In this study, the process of establishment and development of Turkish-American relations will be examined. Having managed to protect itself from the devastating effects of the Second World War, Turkey was left alone at the end of the war. In the face of territorial demands from the Soviet Union, Turkey wanted to improve its relations with the United States. Since 1947, which was a turning point in Turkish-American relations, Turkish-American relations have begun to develop. With the Agreement of 1947, Turkish-American relations began to be based on an institutional structure. With Turkey's membership in NATO, relations with the United States and the western world have become an alliance. With its membership in NATO, Turkey has begun to see the support of NATO, with which it is an alliance partner against the danger of the USSR. After NATO membership, there has been a period of harmonious and golden age of Turkish-American relations in all areas. As the severity of the Cold War increased, Turkey began to develop harmonious relations with the United States in all areas. Turkey has started to implement its foreign policy and national strategy in accordance with the United States and NATO. With the accession to NATO, a new era has begun in Turkish-American relations. Turkey has come under the security umbrella of NATO militarily, and its relations with the west have begun to take on an institutional structure. Based on this study dec the period from 1947 to 1954, the process of the establishment and development of Turkish-American relations will be described and the factors in the process of establishing Turkish-American relations will be evaluated.

Keywords: Turkey, USA, Soviet Union, NATO.

Giriş

Bu çalışmada 1947 yılından itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinin kuruluş ve tarihsel gelişim süreci anlatılacaktır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası diplomatik açıdan yalnız kalması, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek olası saldırılara karşı güvenlik kaygıları açıklanacaktır. Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesindeki etkenler, bir bütünlük içerisinde analiz edilerek değerlendirmelerde bulunulacaktır. İkinci Dünya Savaşına katılmayıp, savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulan Türkiye, savaş sonrasında sıkıntılı bir süreç içine girmiştir. Savaş sürecinde olası bir saldırı karşısında Türk ordusu hazır bir durumdaydı. Savaş yıllarında Türk ekonomisindeki bozulmalar, savaş sonrası da devam etmiştir. Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı saldırgan tutumu ve Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı yalnız kalmıştır. Türkiye, toprak bütünlüğünü korumak, uluslararası alandaki yalnızlığından kurtulmak için ABD ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. 1947 yılından itibaren Türk-Amerikan ilişkileri gelişmeye başlamış, ABD, Türkiye'nin yanında olduğunu açıklamıştır. ABD ile gelişen ilişkiler açıklanacaktır. Türkiye ile ABD arasında yapılan yardım anlaşması ile Türk-Amerikan ilişkilerinin belirli bir düzleme oturmaya başlamıştır.

Türkiye'nin 1952 yılında NATO üyeliği ile beraber Türk-Amerikan ilişkilerinin altın çağı yaşanmaya başlamıştır. 1950-1960 yılları arasında Türkiye ile ABD arasında her alanda uyumlu bir dönem olmuştur. Türkiye ile ABD arasında bir çok anlaşma imzalanmış, Türk-Amerikan ilişkileri temel bir yapıya oturmuştur.

Soğuk Savaşın Başlangıcında Türkiye

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihi süreci İkinci Dünya Savaşı dönemine dayanmaktadır. Türkiye, savaştan yorgun bir ülkeydi. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Milli Mücadele ile Türk milleti yıllardır savaş halindeydi. Türkiye, İkinci Dünya Savaşına aktif olarak katılmayarak savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulmayı başarmıştır. İkinci Dünya Savaşının Müttefik Devletleri tarafından kazanılacağı görüldükten sonra 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye Almanya ve Japonya'ya karşı savaş kararı aldı.

Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya karşı almış olduğu savaş kararına bakıldığında İkinci Dünya Savaşı sona eriyordu. Almanya savaşı kaybetmişti. Türkiye Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulacak Birleşmiş Milletler (BM) kurucu üyelerinden olmak istiyordu.

Türkiye'nin BM'ye üye olmak istemesine bakıldığında İkinci Dünya Savaşının galip devletleri tarafından yeni bir dünya düzeni oluşturulmaktaydı. Türkiye yeni oluşan bu düzende yerini almayı istiyordu. 26 Şubat 1945 tarihinde Türkiye BM kurucu üyelerinden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği Türkiye üzerindeki tehditlerini artırmıştı. Türkiye'nin kuzeyden ve doğudan en büyük komşusu olan Sovyetler Birliği tarafından tehditkar politikalarla karşı karşıya kalması Türk karar alıcılar üzerinde büyük bir etkiye neden olmuştur.

Altan Öymen'e göre: "Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nu Türkiye, Rusya'ya gönderdi. Molotov, görüşme sırasında daha önce acil bir mesele var diyor. Boğazları birlikte müdafaa edelim. Şimdi boğazları birlikte müdafaa edelim demenin tercümesi şu. Ben asker bulundurayım senin topraklarında demek ve Saracoğlu bunu reddediyor. Anlaşıyor Rusya'nın niyeti." (Öymen, Altan Öymen ile Mülakat, 2019)

Sovyetler Birliği'nin 7 Haziran 1945 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e verdiği notada Türkiye'den 1921 Türk-Sovyet Dostluk Antlaşmasında düzenlemeye gidilmesini, Montreux Boğazlar Sözleşmesinde değişiklik yapılarak boğazlardan serbest geçiş hakkı, boğazların ortak savunulması ve üs talepleri olmuştur. Türkiye'nin Doğu Anadolu'daki toprakları olan Kars, Ardahan ve Artvin'in Sovyetler Birliğine bırakılması istenmiştir.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği tarafından kabul edilemez istekleri tarihsel olarak yıllarca bitmeyen Osmanlı Devleti-Rus Çarlığı arasındaki savaşları hatırlatmıştır. Sovyetler Birliğinin Türkiye üzerindeki toprak talepleri Çarlık Rusya döneminden beri devam etmekteydi. Sovyetler Birliği, Türkiye'yi diplomatik bir yalnızlığa çekerek ilk önce boğazlar statüsünde düzenleme, sonrasında Türkiye'nin kontrolünü elde edecek bir anlaşma imzalatmaya mecbur etmek istiyordu. (Hale, 2003, s.113)

Sovyetler Birliğinden gelen tehditlere karşı Türkiye'nin karşı koyacak bir gücü yoktu. Sovyetler Birliği'nden gelecek bir saldırı sonucunda Türkiye, Sovyet Rusya'nın işgal ettiği uydu devletlerinden biri haline gelebilirdi. Türkiye'nin Sovyetler Birliği kontrolünde olduğu bir durumda ülkenin stratejik önemi sebebiyle Sovyetler Birliği Boğazlar üzerinde kontrolü sağlayıp Anadolu topraklarında, Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu'da büyük bir güç elde edecekti.

Türkiye 1945-1947 yılları arasında dünyada yalnız bir konumda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşını savaşa girmeden atlatan Türkiye savaş sonrasında artan Sovyet tehdidi karşısında tek başına kalmıştır. Türkiye'nin dış politikasında Sovyetler Birliği tehlikesi belirleyici bir konu olmuştur. (Demirağ, 2012, s. 377) İkinci Dünya Savaşı sırasında aldığı tutum sebebiyle Sovyetler Birliği'nin tepkisini çeken Türkiye savaş sonunda oluşan yeni bir bölünmede Batı bloğunda yer alarak Sovyet tehdidine karşı Batı'nın desteğini alma yoluna gitmiştir. (Erhan & Embel, 2015, s. 153) Türkiye Sovyetler Birliği lideri Joseph Stalin'in tehditkar tutumuna karşı seçimini yaparak Batı ile ittifak ilişkisi kurup işbirliği yapmayı seçmiştir. Tanzimat Fermanından beri yüzünü batıya dönmüş olan Türkiye batı ülkeleri ile ittifaklar kurarak toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır.

Bu dönemde savaşın galiplerinden olan İngiltere İkinci Dünya Savaşı sonrasında başat gücünü kaybetmeye başlamıştır. İngiltere'nin başat gücünü kaybetmeye başlamasından sonra ABD yeni oyun kurucu olarak sahneye çıkmaya başladı.

Avrupa devletlerinin Sovyetler Birliğinden gelebilecek saldırılara karşı koyabilmeleri gücü. Savaş sırasında harap olan, ekonomik anlamda ağır bir yıkıma uğrayan Avrupa devletleri ABD desteği olmadan, ekonomik ve askeri anlamda ayakta kalabilmeleri gücü.

Türk-Amerikan İlişkilerinin Başlangıcı 1947 Türk-Amerikan Savunma ve İşbirliği Antlaşması

Missouri Zırhlısının Türkiye'ye Gelişi

1945-1947 yılları Türkiye'nin Sovyetler Birliği tarafından gelen savaş ve işgal tehlikesini hissettiği yıllar olmuştur. 1947 yılına kadar Türkiye, Stalin'in saldırgan politikalarına karşı tek başına kaldığı bir dönemdir.

Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin 1946 yılında İstanbul'a ABD' ye ait Missouri Zırhlısıyla getirilmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde sembolik öneme sahip bir durum olmuştur. Missouri Zırhlısı ABD en büyük savaş gemisiydi. İkinci Dünya Savaşı sonrası mağlup olan Japonya'nın teslim antlaşması da bu gemide imzalanmıştı.

ABD Moskova Büyükelçisi Harriman'ın Türkiye'de İsmet İnönü ile yaptığı bir görüşmede: “Moskova'da, Türkiye üzerinde Rus taleplerini öğrendiğimizde bütün batılı diplomatlar, 'Eyvah, bir ülke daha Demir Perdenin gerisine geçti!' diye hayıflandık. Fakat sizin mukavemet kararınız büyük bir sürpriz oldu. Siz, hepimizin gözünü açtınız. Demek ki Rus devine 'Hayır' demek kabildi... O zaman size yardım etmemiz bizlere bir borç gibi göründü.” (Toker, 2020, s. 164)

Sovyet Rusya'nın Türk boğazlarında yeni bir statü istemesi, boğazlardan üs ve ortak savunma taleplerine karşı Amerikan Missouri zırhlısının İstanbul'a gelişi Türkiye'nin tek başına olmadığı bir göstergesi olarak algılanmıştır. Missouri'nin Türkiye'ye gelişi ABD desteğinin dünyaya görkemli bir biçimde ilan olmuştur. (Öymen, 2009, s. 513)

Truman Doktrini

Dönemin ABD Başkanı Harry Truman 1947 yılında Amerikan Kongresinde yaptığı tarihi öneme sahip konuşmasıyla fiili olarak Soğuk Savaşı başlatmıştır. Truman konuşmasında "Özgür halklar özgürlüklerini korumaları için kendilerine yardım etmemizi bekliyorlar" açıklamasında bulunur. (Lefebvre, 2005, s. 36)

Truman Amerikan Kongresinden Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım ve Türk ve Yunan ordularına uygun eğitim için Amerikan personeli gönderilmesi için yetki istemiştir. (W.Hook & Spanier, 2014, s. 43)

Truman Doktrininin ilanından sonra ABD, Türkiye'nin yanında olduğunu ve olası bir Sovyet saldırısına karşı Türkiye'nin yanında olacağını açıklamıştır.

Doktrin ilanından sonra Türkiye'ye ekonomik yardım, askeri malzeme ve Amerikan askeri personelleri gelmeye başlamıştır. Türkiye'ye verilen askeri mühimmat ve malzemelerin çoğunluğu İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan malzemelerden oluşmaktaydı.

Truman Doktrini ile beraber ABD çevreleme politikasını Sovyetler Birliğine karşı uygulamaya başlamıştır. Truman Doktrininden sonra İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir yıkıma uğrayan ve ekonomik krizler içinde olan Avrupa devletlerine dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Marshall'ın adıyla anılan Marshall Yardımı programı uygulanmaya başlamıştır. Marshall Yardımı savaşta yıkıma uğrayan ülkelere verilecek bir programdı. Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamış olsa da Türk ekonomisi savaş şartlarından etkilenmişti. Türkiye, 1948 yılında Marshall Yardımı programına dahil edilmiştir.

12 Temmuz 1947 tarihinde Türkiye ile ABD arasında imzalanan Türk-Amerikan Yardım ve İşbirliği Antlaşması Türk-Amerikan ilişkilerinde temel bir belgedir. Türk-Amerikan ilişkileri 1947 yılında imzalanan anlaşma üzerine inşa edilmiştir. 1947 yılından sonra Türkiye ile ABD arasında yapılan bir çok antlaşmaya temel oluşturmaktadır. Anlaşmanın bazı hükümleri dolayısıyla ileride iki ülke arasında çıkacak anlaşmazlıkların başlangıcı olduğundan ayrı bir öneme sahiptir. (Sander, 2016, s. 50)

Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile beraber Türkiye'ye Amerikan etkisi görülmeye başlanmıştır. Türkiye'de ABD karşı olumlu bir hava oluşmuştur. Türk halkı ve Türk karar alıcılar Sovyetler Birliği lideri Stalin'den gelen saldırı tehditlerine karşı kendisini güvence altında hissetmeye başladı. Truman Doktrini ile başlayan süreç içinde Türkiye'de siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ve müzikal anlamda Amerikan etkisi giderek artmıştır. (Öymen, 2010, s. 187) Türkiye'de Amerikan ürünleri büyük bir rağbet görmeye başlamıştır.

ABD Türkiye ve yardım yaptığı diğer ülkelerde de verilen yardımın amacına uygun olarak kullanıldığını kontrol etmek için Amerikan görevlileri göndermiştir. Truman Doktrini ve Türk-Amerikan Yardım ve İşbirliği Anlaşmasının Türk-Amerikan ilişkilerini belirleyen temel belgeler olduğu açıktır.

Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Başvurusu

İkinci Dünya Savaşı'nın galip iki ülkesi olan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki görüş ayrılıkları savaş sırasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaş sonunda Sovyetler Birliği yayılmacı politikalar izleyerek Doğu Avrupa ülkelerini işgal edip kendine tabi uydu devletler oluşturma yoluna gitmiştir.

Sovyetler Birliğinin askeri gücüne Batı Avrupa'nın dayanabilmesi güçtü. Sovyetler Birliği askeri gücüyle bütün Avrupa'yı işgal edip komünist rejimler oluşturabilirdi. Doğu ve Batı bloklarının ortaya çıkmasını Almanya'nın paylaşımı sorunu ile ortaya çıkıştır. (Karadeli, 2019, s. 241) Sovyetler Birliği'nin Berlin'e hava ablukası uygulaması sonucunda ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gerilmiş, kriz sonrasında Berlin Duvarı ile Almanya, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Berlin Krizi sonrasında Avrupa ülkelerinin, ABD desteği olmadan Sovyetler Birliğine karşı duramayacakları ortaya çıkmıştır.

Avrupa'daki bu siyasi ortamda 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur. NATO'nun kurucu üyeleri ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Norveç, Danimarka, İtalya, Portekiz ve İzlanda'dır.

NATO askeri kolektif savunma örgütü olarak üyelerine karşı gelecek tehditlere karşı ortak savunma amacıyla oluşturuldu. Örgütün ana hedefi Sovyetler Birliğinden gelebilecek saldırılara karşı Avrupa'yı korumaktır.

Türkiye 1950 yılında NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye NATO'ya üye olarak güvenliğini sağlamayı, ordusunu modernleştirmeyi amaçlamıştır. Türk karar alıcıların bakış açısına göre Türkiye'nin NATO üyeliği siyasal, ekonomik ve askeri gelişme amaçlarına yardım edecekti. (Sander, 2013, s. 266) Türkiye NATO üyesi olarak Batı ülkeleriyle özellikle ABD ile olan ilişkilerinde ittifak ortağı olmayı amaçlamıştır. 1947 yılından itibaren Truman Doktrini ve Marshall Yardımından yararlanan ABD ile İşbirliği Antlaşması yapan Türkiye NATO üyeliği ile beraber Batı ile ilişkilerinin kurumsallaşmasını istemiştir.

Türkiye için NATO üyeliği büyük anlamlar ifade etmektedir. NATO üyeliği ile Sovyet tehdidine karşı güvenliği sağlanacak, askeri, ekonomik, siyasal anlamda Batı ile tam bir uyum sağlayacaktır.

Türkiye'nin NATO'ya üyelik için yaptığı ilk başvuru reddedilmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye olma sürecine bakıldığında iktidar ve muhalefetin tam bir uyum içinde olduğu ender konulardan biri olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarında başlamış ve Demokrat Parti iktidarında da devam etmiştir.

ABD, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine ilk başta olumlu bakmamıştır. İngiltere, Türkiye'nin NATO üyesi olması yerine oluşturacağı Ortadoğu Savunma Komutanlığı (MEDO) 'da yer alması gerektiğini savunmuş ve Türkiye'nin üyeliğini veto etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin atom bombası yapmasıyla ABD'nin Sovyetler Birliği üzerindeki askeri üstünlüğü dengelenmiştir. Amerika kıtası Sovyetlerin kıtalararası uzun menzilli balistik füzeleri hedefi menziline girmiştir. ABD, Çevreleme Politikası ile Sovyetler Birliği'ni izole etmeyi amaçlıyordu. Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu ABD için büyük bir önem arz etmeye başladı. ABD, Türkiye'ye kurulacak askeri üsler ile Sovyetler Birliği'nden gelebilecek saldırılara karşı anında cevap verebilme imkanına sahip olacaktı. ABD kuracağı bu üslerle Sovyetlerin her hareketini takip edebilecekti.

Türk tarafında ise NATO üyeliği gerçekleşmeden askeri üslerin kurulmasına izin verilmeyeceği ABD'ye bildirildi. Türkiye emlak değerinin bedelini NATO üyeliği olarak tespit etmişti. (Güvenç, 2015, s. 103)Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında bir köprü olması, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını kontrol etmesi, modern olmasa da savaşma yeteneği yüksek bir ordusunun olması Türkiye'nin önemini artırmaktadır.

Türkiye'nin ittifak içindeki üstünlüğü coğrafi konumu ve askerlerinin düşük maliyetiydi. (Güvenç, 2015, s. 104) ABD Türkiye'ye yapacağı askeri ve ekonomik yardımlar ile NATO'ya önemli bir üye kazandırmış olacaktı. Türkiye'nin NATO'ya 18 tümen asker tahsis etme teklifi ABD tarafında ilgi çekmiştir. Türkiye'nin 18 tümen askeri olası bir Sovyet saldırısında ABD'den önemli bir yük alabilirdi.

Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. Nur Bilge-Criss'e göre NATO ittifakı Türkiye'yi sadece askeri açıdan güçlendirmekte kalmadı. Bir buçuk yüzyıl süren sisteme aidiyet arayışını sonlandırdı. (Bilge-Criss, 2012, s. 3)

Kore Savaşı ve NATO'ya Üyelik

Türkiye NATO'ya üyelik sürecinde 1952 yılında Birleşmiş Milletler'in çağrısı üzerine Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı BM çağrısına uymak gibi görünse de esas amacı NATO'ya üye olmaktır. Türkiye Kore'ye bir tugay seviyesinde 4500 asker göndermiştir. Kore'ye asker gönderme kararı TBMM'de görüşme yapılmadan gerçekleşmiştir. TBMM'de yapılan eleştirilere rağmen temelde muhalefet Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesine karşı değildi.

Türk askerinin Kore'de Kunuri Muharebelerinde göstermiş olduğu kahramanca mücadele savaşın seyrini değiştirmiştir. Kunuri'de sıkışan ABD askerlerini kurtaran Türk askeri cesaretini ve kahramanlığını dünyaya bir kez daha göstermiştir. Türkiye, Kore Savaşına katılarak ABD ile dayanışma içinde olduğunu ortaya koymuştur. (Robins, 2007, s. 18) Kore Savaşı sonrası Amerikan halkında Türkiye'ye ve Türk askerine karşı büyük bir sempati ve saygı oluşmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinde Kore Savaşı büyük bir öneme sahiptir. Mehmetçiğin kanyla ve canıyla Kore Savaşı NATO'ya üyeliğin bedeli olmuştur.

NATO Üyeliği Sonrası Türk -Amerikan İlişkileri

Türkiye'nin 1952 yılında NATO üyeliğine kabul edilmesi ile Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış oldu. Türkiye, NATO üyeliği ile Sovyetler Birliği'ne karşı askeri anlamda güvence altına girmiş ve Türk ordusu NATO standartlarına göre modernleşmeye sürecine başlamıştır. Bu dönemin Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin altın çağı olarak geçtiği değerlendirilebilir. Türkiye ile ABD arasında bir çok alanda anlaşmalar yapılmaya başlanmıştır. (Ghee, 1990, s. 91)Türkiye'de NATO üyeliğinden sonra imzalanan anlaşmalarla NATO ve Amerikan üsleri kurulmaya başlandı.

Bu dönemden itibaren Türkiye, dış politikasını ABD ve NATO'ya göre yapmaya başlamıştır. Tercihini batı bloğundan yana kullanan Türkiye başta NATO olmak üzere Batı dünyasının SSCB'yi çevreleme politikalarına gönüllü olarak katılmıştır. (Erol & Oğuz, 2012, s. 18) Demokrat Parti (DP), Soğuk Savaşın şiddetini artırdığı bu dönemde aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. NATO üyeliğinden sonra Türkiye dış politikasını batı ile uyumlu olarak uygulamaya başlanılan bir döneme girildi.

Türkiye bu dönemde Ortadoğu'ya ilgi göstermeye başlamış, Balkan Paktı, Bağdat Paktı gibi bölgesel paktların oluşumunda rol oynamıştır. Türkiye bölge ülkelerde paktlar oluşturarak Sovyet tehlikesine karşı güvence altında olacaktı. Türk karar alıcılar için Sovyetlerden gelebilecek olası saldırıya karşı hazır olunmalıydı. Oluşturulan bu ittifaklar zinciri bu açıdan bakıldığında büyük öneme sahipti.

Türk karar alıcılar için en büyük tehlike komşu ve çevre ülkelerde komünist rejimlerin iktidara gelmesiydi. Komşu ülkelerin Sovyetlerin işgaline uğraması veya bu ülkelerde uydu devletlerin kurulması Türkiye'de infial yaratmaktaydı. NATO'ya üye olunduktan sonra Türk liderler bölge ülkeleri ziyaret ederek bu ülkeleri Sovyetler Birliğine ve komünizm tehlikesine karşı Batı ittifakına davet etmişlerdir. (Sinkaya, 2011, s. 83)

1957 yılında dönemin Amerikan başkanı Dwight Eisenhower, ABD'den yardım isteyen Ortadoğu ülkelerini Sovyet saldırılarına karşı koruyacaklarını ilan eden Eisenhower Doktrinini ilan etmiştir. Eisenhower, ABD'nin bütün özgür dünyayı koruma sorumluluğunu üstlendiğini açıklamıştır (Kissinger, 2012, s. 529)

Sonuç

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel gelişimine bakıldığında İkinci Dünya Savaşı sonuna doğru gitmektedir. Savaş sonunda Türkiye, Sovyetler Birliğinin kabul edilemez talepleriyle karşılaşmıştır. Sovyetler Birliği'nden gelen tehditler sonucunda Türkiye kararını vermiştir: Batı ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmek.

Türkiye'nin batı bloğu ülkeleri ile özellikle ABD ile ilişkiler kurmak istemesinde güvenlik kaygıları öne çıkmıştır. Türkiye, Batı ülkeleri ile özellikle İkinci Dünya Savaşının iki galip devletinden biri olan ABD ile iyi ilişkiler geliştirerek, Sovyetler Birliği tehlikesine karşı güvenliğini ve toprak bütünlüğü sağlamayı amaçlamıştır.

1945-1947 yılları arasındaki dönemde Türkiye, dünyada yalnız ve tek başına kalmıştır. Bu yıllar, Türkiye'nin Sovyet tehdidini yakından hissettiği ve dünya ülkelerinden destek görmediği bir dönem olmuştur. Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki taleplerini artırmakta, boğazların ortak savunulması gibi isteklerde bulunmaktaydı.

1947 yılı, Türk- Amerikan ilişkileri içinde yeni başlangıçların olduğu bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin Sovyet tehdidini yoğun bir şekilde hissettiği dönemde Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini ABD, Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye göndermişti. Amerikan Missouri Zırhlısının Türkiye'ye gelişi sembolik bir öneme sahipti. Sovyetler Birliğinin Türkiye'den isteklerinin arttığı bir dönemde ABD'ye ait bir geminin gelişi Türkiye'nin yalnız olmadığını göstermiştir. Missouri Zırhlısının gelişi ile Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında tek başına olmadığını ortaya koyması bakımından büyük bir sevinçle karşılanmıştır.

Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile beraber, ABD, Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım yapmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Sovyet tehlikesine karşı ABD, Türkiye'nin yanında olacağını belirtmiş oldu. 1947 yılında imzalanan Türkiye-ABD İşbirliği ve Yardım Anlaşması Türk-Amerikan ilişkilerinde temel bir belge niteliğindedir. Türk- Amerikan ilişkileri 1947 anlaşması üzerine inşa edilmeye başlanmıştır.

Türkiye, 1947 yılından itibaren dünyadaki yalnızlığından kurtulmuş, Sovyetler Birliğinin saldırı tehditlerine karşı ABD'nin desteğini almaya başlamıştır. Sovyetler Birliğine karşı Atlantik bölgesini korumak için 1949 yılında NATO kurulmuştur. Türkiye, yeni kurulan NATO'ya başvurarak, Sovyetler Birliğine karşı güvenliğini sağlamayı ve batı ittifakına tam olarak eklenmeyi istemiştir. Türkiye'nin NATO üyesi olması ile yıllardır devam eden batıya dahil olma çabaları nihayete erecekti.

Türkiye, Birleşmiş Milletlerin çağrısına uyarak Kore'ye bir tugay asker göndererek savaşa katılmıştır. Türkiye'nin BM çağrısına uyarak Kore'ye asker yolladığı olayın görünen sebebi olmuştur. Türkiye, Kore Savaşına asker göndererek ABD'nin yanında olduğunu ve ona destekte bulunduğunu göstermek istemiştir. Bu sayede Türkiye'nin NATO'ya girişinin kolaylaşacağı düşünülüyordu. 1952 yılında Türkiye, NATO'ya üye olmuştur.

Soğuk Savaşın şiddetini artırdığı sırada Türkiye, ABD ile her alanda uyumlu ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Türkiye, dış politikasını, ulusal stratejisini ABD ve NATO'ya göre uygulamaya başlamıştır. NATO üyeliği ile beraber Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye, askeri olarak NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına girmiş, batı ile olan ilişkileri kurumsal bir yapıya oturmaya başlamıştır. NATO üyeliği sonrası Türk- Amerikan ilişkilerinin altın çağının yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Bilge -Criss, N. (2012). Türkiye NATO İttifakının Tarihsel Boyutu. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9(34), 1-28.
- Demirağ, Y. (2012). Savaş Sırasında Türkiye Üzerindeki Pazarlıklar. H. Çakmak (ed.), Türk Dış Politikası 1919-2012. Ankara: Barış Kitap.
- Erhan, Ç., ve Embel, E. (2015). Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler. Bilig, 72, 145-170.
- Erol, M. S. ve Oğuz, Ş. (2012). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Coğrafyasının Türkiye'nin Dış Politikasına Olan Etkisi., M. S. Erol, ve E. Efeğil (ed) Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları (s. 18). Ankara: Barış Kitap.
- Güvenç, S. (2015). NATO'nun Evrimi ve Transatlantik Güvenliğe Katkıları. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12(45), 101-119.
- Hale, W. (2003). Türk Dış Politikası 1774-2000. (P. Demir, Çev.) İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Karadeli, C. (2019). Stalin ve Kruşçov Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(15), 239-253.
- Kissingner, H. (2012). Diplomasi,10.Baskı. (İ. H. Kurt, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lefebvre, M. (2005). Amerikan Dış Politikası. (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mc Ghee, J. (1990). The US- Turkish-NATO Middle East Connection, New York, St. Martin's Press, Inc
- Öymen, A. (2009). Bir Dönem Bir Çocuk. İstanbul : Doğan Kitap.
- Öymen, A. (2010). Değişim Yılları, 10. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- Öymen, A. (2019, Ekim 26). Altan Öymen ile Mülakat. (B.Sızan, Röportaj Yapan)
- Öymen, A. (2019, Ekim 26). Altan Öymen ile Mülakat. (B. Sızan, Röportaj Yapan)
- Robins, P. (2007). The Opium Crisis and the Iraq War: Historical Parallels in Turkey-US Relations. Mediterranean Politics, 12(1), 17-38.
- Sander, O. (2013). Siyasi Tarih 1918-1994, 22. Baskı. Ankara: İmge Yayınları.
- Sander, O. (2016). Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, 1. Baskı. İstanbul, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. Adam Akademi, 79-100.
- Toker, M. (2020), Türk Dış Politikasında 1945 Kabusu. 1.Baskı, Ankara, Bilgi Kitabevi
- W.Hook, S. ve Spainer, J. (2014). Amerikan Dış Politikası. (Ö. Z. Tanırlı, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.

ANADOLU

STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Türkiye – Libya Arasında İmzalanan “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası”nın Türk Dış Politikasına Etkisi

The Effect of The on Turkish Foreign Policy “Memorial of Agreement On The Limitation of Marine Jurisdictions in the Mediterranean” Signed Between Turkey And Libya

Emrah Roni MİRÂ*

Başvuru Tarihi: 10.04.2022

Kabul Tarihi: 04.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

2000’li yılların başında bulunan hidrokarbon gazı ile birlikte Doğu Akdeniz, hem bölge hem de küresel devletler için daha önemli bir bölge haline gelmiştir. Enerji rezervlerinin çıkartılması ve işletilmesi için bölgedeki bazı devleteler deniz yetki alanlarını belirleyen anlaşmalar imzalamıştır. Fakat Doğu Akdeniz’in yüksek enerji rezervlerine sahip bir alan olması sebebiyle devletlerin belirledikleri deniz yetki alanları çakışınca devletlerarasında sorunlara neden olmuştur. Özellikle Yunanistan ve Rum Yönetimi’nin uluslararası hukuka aykırı, adil olmayan deniz yetki alanları, aslında Türkiye’yi kendi karasularına hapsedme politikasına dönüşmüştür. Bu bağlamda bu çalışma, hidrokarbon enerji kaynaklarının keşfiyle Doğu Akdeniz’deki deniz yetki alanları konusunda Türkiye ve Kıbrıs Rum Yönetimi – Yunanistan arasından yaşanan tartışmaları değerlendirerek, diğer devletlerin Doğu Akdeniz’deki tutumlarını ortaya koymaktadır. Türkiye-Libya arasındaki deniz yetki alanlarını belirleyen antlaşmanın Türk Dış Politikasına etkisi açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Rum Yönetimi, Deniz Yetki Alanları, Doğu Akdeniz.

* Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, emrahronimira@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0496-7775

Abstract

With the hydrocarbon gas found in the early 2000s, the Eastern Mediterranean has become a more important region for both the region and global states. In order to extract and operate energy reserves, some states in the region have signed agreements specifying maritime jurisdiction areas. However, due to the fact that the Eastern Mediterranean is an area with high energy reserves, when the maritime jurisdiction areas determined by the states overlapped, it caused problems between the states. In particular, the maritime jurisdiction areas of Greece and the Greek Cypriot Administration, which are against international law and which are not fair, have actually turned into a policy of imprisoning Turkey in its own territorial waters. In this context, this study evaluates the debates between Turkey and the Greek Cypriot administration-Greece on the maritime jurisdiction areas in the Eastern Mediterranean with the discovery of hydrocarbon energy sources, and reveals the attitudes of other states in the Eastern Mediterranean. The effect of the agreement, which determines the maritime jurisdiction areas between Turkey and Libya, on Turkish Foreign Policy is explained.

Keywords: Turkey, Greece, Greek Cypriot Administration, Maritime Jurisdiction Areas, Eastern Mediterranean.

Giriş

1970’li yıllarda başlayan Türkiye-Yunanistan arasında Ege Denizi’nde krizlere neden olan deniz alanlarının sınırlandırılması tartışmaları, 2000’li yıllardan sonra deniz sondajı sistemlerinde teknolojik gelişmeler ile birlikte Doğu Akdeniz’de hidrokarbon gibi değerli enerji rezervleri keşfetme ve çıkarma çalışmalarının artmasıyla bölgede deniz üzerinden komşu olan ülkeler arasında “yetki sınırı bölgelerinin tespit edilmesi ve sınırlandırılması” meselesinin doğmasına neden oldu (Caşın, 2019). Deniz sınırı antlaşmaları ortak denize kıyısı olan kıyıdaş devletlerin, deniz kıta sahanlığını ya da devletlerin münhasır ekonomik bölgelerinin sınırlarını belirleyebilmesi için, hem teamül hukuku kuralına hem de 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin 83. ve 74. maddeleri doğrultusunda iki devlet arasında imzalanan uluslararası antlaşmalardır (Acer, 2019). Doğu Akdeniz’deki sahildar devletlerarasında deniz alanlarının kullanımına yönelik uyuşmazlıklar, her gün daha da artan bir problem halini almaktadır. Bölgede sahildar devletlerarasında deniz alanlarının belirlenmesi ve sınırlandırılması hususunda anlaşmazlıklara neden olan en etkili güç, Doğu Akdeniz’deki enerji yataklarının bulunması ve bu kaynakların adil paylaşımı noktasındaki fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir (Şahin, 2019, s.1).

Avrupa Birliği bünyesinde yer alan kurumlar tarafından, 2010 senesinde Sevilla Üniversitesi’nde görev alan 2 profesöre, Doğu Akdeniz’in ve Kıbrıs’ın bölgedeki Münhasır Ekonomik Bölgesi (MEB)’inin belirlendiği “Avrupa Deniz Yetki Alanları”nı gösteren bir gerçek dışı, adil olmayan harita yaptırmıştır (Ayaz Avan, 2020, s.104). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Sevilla Haritası olarak anılan bu haritayı baz alarak, sözde tek başına ilan ettiği MEB’inde 26 Ocak 2007’de 13 tane parsel alanı petrol ve doğalgaz bulmak için ruhsat sahası izin

verdiğini açıklamıştır (Üstün, 2016). Bu petrol arama sahalardan 1, 4, 5, 6 ve 7 numaralı alanlar Türkiye'nin kıta sahanlığı ve ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölgesi ile kısmi olarak örtüşmektedir (M5 Dergi, 2020). Yunanistan ise Rodos, Kerpe, Kaşot, Girit adaları ile Yunan anakarasına yaklaşık 580 km olup Türkiye'ye 2 km olan Meis adasını üzerinden deniz sınır hattını belirleyerek Ekonomik Münhasır Bölgesini çizmektedir. (Atasoy, 2020)Bu bağlamda, bölgede en uzun sahil mesafesine sahip olan Türkiye Doğu Akdeniz'de Antalya Körfezi sularında 41.000 km'lik bir deniz yetki alanına hapsedilmesi planlanmaktadır (Ergin, 2019).

27 Kasım 2019 tarihinde, Türkiye'nin bölgedeki uluslararası hukuktan doğan haklarının kaybedilmemesi hususunda hem hukuki olarak hem de fiilen yapılan akademik ve diplomatik çalışmaların en önemli sonucu olan "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birlikte iki devletin Akdeniz'de hakları korunmuş ve iki devlet arasında Akdeniz'deki yetki alanları sınırı netlik kazanmıştır. Yapılan anlaşma ile birlikte Libya'nın Bardiya-Tobruk ve Derne kıyılarına karşılık gelen Türkiye'nin Kaş-Fethiye-Marmaris kıyıları ekseninde uzanan hattın üzerinde kesişen deniz yetki alanları Libya ve Türkiye arasındaki kıta sahanlığı olması hususunda anlaşıldı. (Özekin, 2020, s.40).

Türkiye ile Libya deniz yetki alanlarının belirlenmesi sonucunda ortaya çıkan Türkiye-Libya deniz sınırı, Mısır-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan üçgeninde bir duvar gibi araya girmiştir. Yunanistan ve Rum Yönetimi'nin desteklediği ve uygulamaya çalıştığı sözde Sevilla Haritası üzerinden Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de 41.000 km²lik bir deniz yetki alanına sıkıştırmak amacıyla yapılmış siyasi çalışmalar hüsrarla sonuçlanmıştır. Türkiye bu mutabakat vasıtasıyla ilk kez bir sahil devleti ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması imzalayarak karşılıklı kıyıların kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge sınırlarını karşılıklı olarak belirlemiştir. Bu bağlamda, Türkiye Doğu Akdeniz'de diğer devletlere karşı siyasi bir üstünlük sağlamıştır. Doğu Akdeniz'de yayınladığımız Münhasır Ekonomik Bölge vasıtasıyla Doğu Akdeniz'de deniz sınırlarımızın batı kısmı uluslararası hukuka göre belirlenerek, bölgedeki meşru haklarımızın yasal zemini sağlamlaştırılmıştır.(Yaycı, 2012, s.38).

Bu çalışmanın amacı, Doğu Akdeniz'de Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan arasındaki deniz alanlarının sınırlandırılmasını sorunu inceleyerek, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Libya ile imzaladığı "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" adındaki iki ülke arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasını belirleyen anlaşmanın Türk Dış Politikasına etkisini incelemektir. Bölgede deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda yaşanan sorun, her ne kadar Doğu Akdeniz'deki sahil devletleri ilgilendirse de, Türkiye karşıtı sahil devletlerinin deniz alanları üzerindeki tezleri ve Türkiye-Libya arasında yapılan anlaşmanın geçersiz olduğu konusundaki gerekçeleri derinlemesine incelenmeyip bu araştırmanın dışında tutulmuştur. Sadece bölgedeki deniz yetki alanlarının nasıl sınırlandırıldığına arka planına değinilerek, Türkiye ve Libya arasında yapılan mutabakatın stratejik etkileri, bölgedeki diğer devletlerin tepkileri ve Türk Dış Politikası için önemi araştırılmıştır. Nitekim Doğu Akdeniz'deki Türkiye-Libya arasındaki anlaşmanın Türk dış politikasına etkisi, anlaşma sonrasında Doğu

Akdeniz’deki boru hattı üzerinde yaşanabilecek değişiklikler veya taraflar arasındaki olması muhtemel anlaşmalar neticesinde değişebilecek güncel bir konudur. Türkiye ve Libya arasında deniz yetki alanlarının belirlenmesi üzerine yapılan mutabakatın, karşı taraflar arasında tezlerinin ve siyasi tutamlarının değişebilme ihtimali olma olasılığı olduğundan sürecin değerlendirilmesi, 2022 yılının Şubat ayına kadar geçen sürede ele alınmıştır.

Bu çalışmada öncelikle deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında dış politika kapsamında ülkelerin tezleri ifade edilecektir. Ardından, meselenin arka planında sorunun oluşmasına neden olan deniz alanlarını sınırlandırılmasında GKRY ve Yunanistan’ın adil olmayan sadece kendi çıkarları üzerine tek taraflı yayılcı maksimalist politikaları ele alınacaktır. Sonraki bölümlerde Türkiye’nin deniz alanlarını sınırlandırılması konusundan uluslararası hukuku kullanıp bölgede adilane bir şekilde deniz yetki alanlarının sınırlandırmasını yaparak kendi egemenlik haklarını koruyan Türkiye- Libya arasındaki anlaşma ve anlaşmanın Türk Dış Politikasına etkisi açıklanacaktır. Son olarak da, yapılan bu anlaşma sonucunda bölge devletlerinin, ABD ve AB’nin Türkiye ile Yunanistan ve GKRY arasındaki yaşanan deniz alanlarını sınırlandırma sorununa yaklaşımları değerlendirilecektir.

Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Belirlenmesinde Deniz Alanlarının Sınırlandırılması

2000’li yıllardan sonra deniz sondajı sistemlerinde teknolojik gelişmeler ile birlikte Doğu Akdeniz’de hidrokarbon gibi değerli enerji rezervleri keşfetme ve çıkarma çalışmalarının artmasıyla bölgede deniz üzerinden komşu olan ülkeler arasında “yetki sınırı bölgelerinin tespit edilmesi ve sınırlandırılması” meselesinin doğmasına neden oldu. Hukuksal açıdan “bir deniz yetki alanının belirlenmesi”, diğer bir komşu devlet ile ilişkisi bulunmayan bir deniz sahasında, sahildevletinin karasuları, sınırdaş bölgesi veya münhasır ekonomik bölgesinin dış sınır hattının tek taraflı şekilde beyan edilmesidir. Bununla birlikte “deniz yetki alanının sınırlandırılması” ise iki veya ikiden fazla devletlerin, hakim oldukları veya ilan ettikleri deniz yetki alanı sınırının, diğer bir kıyıdevletinin deniz yetki alanı sınırı ile kesiştiği yerdeki deniz bölgesinin, yapılan bir mutabakat ile sınırlarının belirlenmesine denir (Caşın, 2019).

Deniz sınırı antlaşmaları ortak denize kıyısı olan kıyıdevletlerin, ya deniz kıta sahanlığını ya da devletlerin münhasır ekonomik bölgelerinin sınırlarını belirleyebilmesi için, hem teamül hukuku kuralına hem de 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin 83. ve 74. maddeleri doğrultusunda iki devlet arasında imzalanan uluslararası antlaşmalardır. Bu uluslararası antlaşmalar alanları itibariyle de deniz sınırı antlaşmaları olarak da nitelendirilmektedir. Münhasır Ekonomik Bölge (MEB),1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)’nin 5. bölümünde “Deniz yatağı üzerindeki sularda, deniz yataklarında ve bunların toprak altında canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi muhafazası ve yönetimi konuları ile; aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgarlardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetlere ilişkin egemen haklar...” ifade edildiği şekilde, bir devletin karasularının baz alındığı esas hattan başlamak üzere devlete, 200 dm (deniz mili) genişliğine boyunca deniz yatağının üstündeki sular ve deniz altındaki bölgelerde kıyı devletine bir takım hak ve yetkilerin verildiği deniz

alanına denmektedir. Münhasır Ekonomik Bölge, 1982 BMDHS 'nin 75. maddesi uyarınca kıyı devletin MEB'ini belirlemesi, ilanı ve BM'ye beyanı ile olmaktadır. Fakat BMDHS'ye göre kıta sahanlığı ise "Sahildar bir devletin kıta sahanlığı, kara sularının ötesinde kıta kenarının dış eşığına kadar veya bu eşik daha az bir mesafede ise, kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili mesafeye olan kısımda, bu devletin kara ülkesinin doğal uzantısının bütünündeki denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altlarını içerir." Sözleşmeden de anlaşılacağı üzere kıta sahanlığı bir kıyı devletine tanınan doğal sınır olarak görülür ve ilan edilmesine gerek duyulmaz.

Bölgede deniz yetki alanlarının belirlenmesi sorunu, sınırlandırma sürecinde dikkat edilmesi gereken bölgeye özgün gerekçeler ve faktörleri beraberinde barındırmaktadır. Deniz Hukuku Sözleşmesi, kıyıdaş devletlerin deniz sınırlarının belirlenmesinde ve denizlerde suyun altındaki ve üstündeki kaynaklarının paylaşımında, diğer kıyıdaş devletlerin haklarına saygılı ve adil bir bölüşüm içerisinde yapılmasını uygun görmekte ve desteklemektedir. Doğu Akdeniz'de sıkıntılar yaratmaya başlayan Münhasır Ekonomik Bölge belirleme ve ilan etme açıklamaları, tartışmaların ana ekseninde coğrafi konumlar olmakla birlikte, kıyıdaş devletlerin benimsedikleri ve sergiledikleri siyasi tutumlar, BMDHS'nin belirttiği "hakkaniyet, adil çözüm, coğrafi konumun üstünlüğü, oransallık ve (kıyıdaş devleti) kapatmama" ilkelerini yok sayan politikalar ve tutumlar şekilde ortaya çıkmaktadır. Münhasır Ekonomik Bölge'nin hukuki zemini 1982 BMDHS'nin 5. bölümünün 55-75. Maddelerinde oluşturulmuştur. BMDHS'nin 57. maddesine göre Münhasır Ekonomik Bölge, kıyıdaş devletin karasularının belirlenmeye başlanacağı esas ana hatlardan başlayarak 200 deniz mili ile sınırlandırılmaktadır (Ayaz Avan, 2020 :90). Doğu Akdeniz'de bulunan sahildar devletlerin karşılıklı olarak kıyı uzunluklarının mesafesi 400 deniz milinden daha kısa olması sebebiyle, MEB deniz yetki alanlarının belirlenmesi sadece karşılıklı bir anlaşma ile mümkündür. Nitekim bölgedeki devletlerin adaları, MEB belirlenmesi süresince net bir şekilde hukuki olarak devletlerin kara sınırı başlangıcı değildir ve bundan dolayı MEB belirlenmesinde egemenlik haklarının var olduğunu iddia edilemez.

Türkiye–Yunanistan Açısından Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmazlıklarının Arka Planı

Tarih boyunca tüm devletler için önemli bir konuma sahip olan Doğu Akdeniz bölgesi, şimdi bölge devletleri için bir enerji bölgesine, diğer devletler için de ihtiyaçlarını karşılamak için enerji tedarik etme üssüne dönüşme olasılığı var. Ayrıca, Ortadoğu'dan İran ve Katar doğalgazının da Doğu Akdeniz'e taşıma projesi gibi uluslararası enerji tedarik projeleri hepsi bir bütün olarak bakıldığında, bölgede yaşanan anlaşmazlıkların ve krizlerin boyutu hakkında ve arka planı ile ilgili bir fikir edinilebilir.

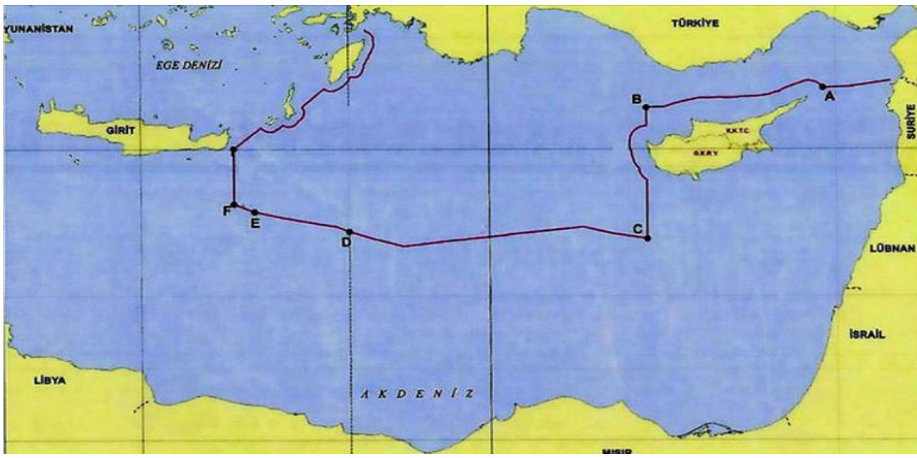
Doğu Akdeniz'deki sahildar devletlerarasında deniz alanlarının kullanımına yönelik uyuşmazlıklar, her gün daha da artıp bir problem halini almaktadır. Bölgede sahildar devletlerarasında deniz alanlarının belirlenmesi ve sınırlandırılması hususunda anlaşmazlıklara neden olan en etkili güç, Doğu Akdeniz'deki enerji yataklarının bulunması ve bu kaynakların adil paylaşımı noktasındaki fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir. Özellikle İsrail, Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi üçgeninde kalan bölgedeki deniz alanlarında, kıyıdaş devletlerarasında

deniz yetki alanlarının sınırlandırılması üzerine herhangi bir ortak mutabakata varılmadan özellikle 2007-2018 yılları arasında devam edilen petrol ve doğalgaz arama çalışmaları, bölgedeki devletler arsında bir takım siyasi krizler yaşanmasına neden oldu.

Türkiye tarafından meseleye bakıldığında, meselenin iki tarafı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlar Türkiye’nin Akdeniz’deki egemenlik hakları ve Kıbrıs Türklerinin ulusal menfaatleridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi “Kıbrıs Cumhuriyeti” adına Kıbrıslı Türkleri görmezden gelerek tek taraflı olarak 2003 yılında Mısır ile 2007 yılında Lübnan (fakat Lübnan Hükümet ile yapılan bu sözde mutabakat daha henüz Lübnan Parlamentosu’nda onaylanmadı.) ile, ve 2010 yılında da İsrail ile karşılıklı sözde Münhasır Ekonomik Bölge mutabakatları yapması, MEB sorunsalının temelini oluşturmaktadır (Yaycı, 2012, s.37). Nitekim Rum Yönetimi’nin, sözde tek başına ilan ettiği MEB’inde 26 Ocak 2007’de 13 tane parsel alanı petrol ve doğalgaz bulmak için ruhsat sahası izin verdiğini açıklamıştır. Bu petrol arama sahalardan 1, 4, 5, 6 ve 7 numaralı alanlar Türkiye’nin kıta sahanlığı ve ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölge ile kısmi olarak örtüşmektedir (Esengül, 2020, s.97). Türkiye, Rum Kesimi’nin Mısır ile imzalamış olduğu anlaşmayı, Türkiye’nin Akdeniz’deki kıta sahanlığından doğan haklarını yok sayıp ihlal etmesinden dolayı ve Rum Kesimi’nin adanın tek söz sahibi olduğunu sanarak bu şekildeki uluslararası bir hukuki anlaşma yapılabilmesi için ada üzerinde gereken hukuki yetki için tek hak sahibi olmadığı sebebiyle yapılan bu Kıbrıs-Mısır MEB anlaşmasını kabul etmediğini, Birleşmiş Milletler’e (BM) bildirdi. Türkiye, Kıbrıs’taki Türklerin ile Türkiye’nin bölgedeki egemenlik haklarını göz ardı eden bir mutabakatın yok hükmünde olduğunu belirtip, bu mutabakata üzerinde yapılacak herhangi bir faaliyeti de tanımayacağını ilgili muhataplara bildirdi.

Avrupa Birliği, deniz yetki alanlarının kullanımı hususunda ortaya çıkan sorunlar da üyeleri olan Kıbrıs Cumhuriyeti (Fakat sözde Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında adada yaşayan Kıbrıs Türklerinin siyasi hakları görmezden gelinip, ada adına sadece Güney Kıbrıs Rum Yönetimi karar vermektedir.) ve Yunanistan’ın savunduğu MEB iddialarını direk araştırma yapmaksızın destek vererek, onların yanında olduğu gösteren yaklaşımına devam etmiştir. Avrupa Birliği bünyesinde yer alan kurumlar tarafından, 2010 senesinde Sevilla Üniversitesi’nde görev alan Juan Luis Suárez de Vivero ile Juan Carlos Rodríguez Mateos adındaki 2 profesöre, Doğu Akdeniz’in ve Kıbrıs’ın bölgedeki MEB’inin belirlendiği “Avrupa Deniz Yetki Alanları”nı gösteren bir gerçek dışı, adil olmayan harita yaptırmıştır (BBC Türkçe, 2020). Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin dışında, Yunanistan ise Rodos, Kerpe, Kaşot, Girit adaları ile Yunan anakarasına yaklaşık 580 km olup Türkiye’ye 2 km olan Meis adasını birleştirip sınır sayan gerçek ve hukuk dışı bir deniz sınırı hattını temel alarak Libya ve Mısır ile MEB sınırı belirleme girişimleri de devam etmektedir. Yunanistan’ın resmi olarak sunduğu iddiaları baz alınarak tasarlanmış olan bu Sevilla Haritası bölgede en uzun sahil mesafesine sahip olan Türkiye’yi Doğu Akdeniz’de Antalya Körfezi sularında 41.000 km’lik bir deniz yetki alanına kapatmaktadır (Atasoy, 2020). Fakat AB Komisyonu’ndan yapılan açıklamada sözde Sevilla Haritasının doğrudan AB tarafından hazırlanmadığını söyleseler de bu harita, AB’nin bazı teknik raporlarında kullanarak Sevilla Haritası ile yaklaşımını ve bakış açısını ve açıkça göstermiştir (Özalp, 2020).

KKTC ve Türkiye için MEB meselesi, direk ulusal egemenlik hakları açısından oldukça önemli bir meseledir. Aşağıdaki “Sevilla Haritası” diye anılan sözde Doğu Akdeniz’deki MEB’leri gösteren bu harita, Yunanistan’ın bölgede Türkiye’ye karşı izlediği yayılcı maksimalist bir siyasetini göstermektedir. Yunanistan bu harita üzerinden, Mısır ile arasındaki kıta sahanlığını belirlemek için Türk anakarasına 2 km, Yunan anakarasına yaklaşık 580 km olan Meis adasını anakara sınırı gibi sayarak kendi deniz yetki alanlarının planlamasını yapmaktadır. Yunanistan’ın Kıta Sahanlığı belirlemek için bu şekildeki gayri hukuki dayanakları, Rodos-Girit ve Kıbrıs’ın güneyine kadar yer alan Türkiye’nin kıta sahanlığı ve oradaki haklarının bitmesine neden olacaktır. Yunanistan’ın Doğu Akdeniz’deki bu siyasi emellerine ulaşmak amacıyla Libya, Mısır ve GKRY ile MEB için birçok görüşmeler gerçekleştirdiği görülmektedir.

Şekil 1. Türkiye’nin Libya Deniz Sınırı (F-E Hattı) ve MEB Haritası

(Kaynak: Türkiye Dışişleri Bakanlığı İkilî Siyasi İşler ve Denizcilik-Havacılık-Hudut Genel Müdürlüğü)

Türkiye-Libya Deniz Sınırı Mutabakatı

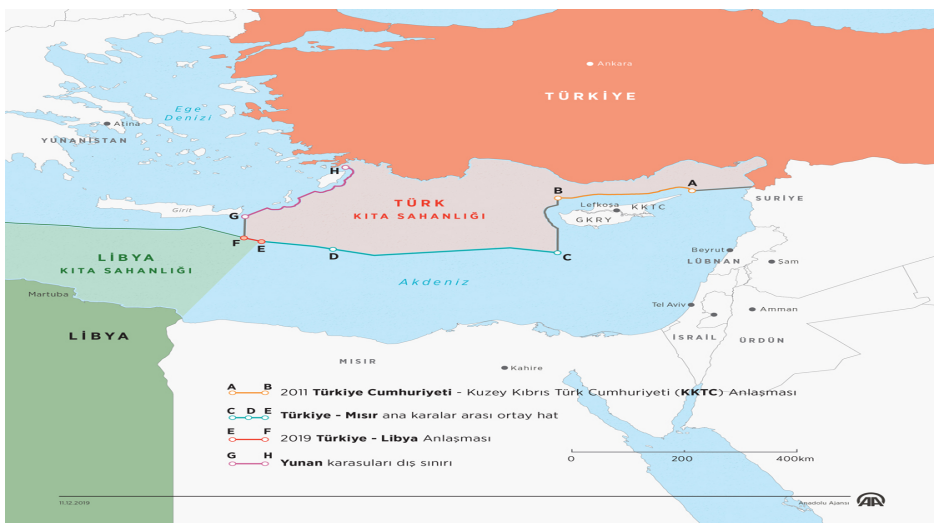
Deniz sınırı antlaşmaları ortak bir denize kıyısı olan kıyıdaş devletlerin, deniz kıta sahanlığını ya da devletlerin münhasır ekonomik bölgelerinin sınırlarını belirleyebilmesi için, hem Teamül Hukuku kuralına hem de 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin 83. ve 74. maddeleri doğrultusunda iki devlet arasında imzalanan uluslararası antlaşmalardır. Bu uluslararası antlaşmalar alanları itibariyle de deniz sınırı antlaşmaları olarak da nitelendirilmektedir.

2009 yılına gelene kadar Türkiye’de Akdeniz’de deniz yetki alanları belirlenirken, bir tek “dikey hat” yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem neticesinde sadece Mısır ile kıyılarımız var olduğu üzerine çalışmalar yapılmıştı. Fakat bu yöntemin yanlış olduğu fark edilmiş ve Mısır, Yunanistan ve GKRY kullandığı gibi “diyagonal hat” yönteminin kullanılması daha doğru olduğu düşünülerek ve bu yöntem üzerinden Libya ile Türkiye’nin karşılıklı kıyıların var olduğu üzerinden, yeni bir akademik çalışma yürütme sürecine girilmiştir. Bu akademik araştırma bir bilimsel makale haline dönüştürülerek 2011’de resmi olarak yayımlanmıştır (M5Dergi, 2020).

Bu konu üzerine yapılan akademik araştırmalar ilgili askeri komutanlıklara ve onlar üzerinden de dönemin Başbakanı olan R. Tayyip Erdoğan’a sunulmuştur. Tayyip Erdoğan’da akademik çalışmaları 2010 Kasım ayında ikili devlet görüşmeleri için gittiği Libya’da, dönemin Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi ile yaptığı görüşmelerde ortak kıyıları gösteren haritalar üzerinden bahsetmiştir. Fakat Arap Baharı olayları sonucunda Kaddafi’nin hayatını kaybetmesiyle bu süreç nihayete kavuşmamıştır. Fakat yaşanan Doğu Akdeniz MEB sorunları konjonktüründe bu konunun önemi tekrar ve daha önemli olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, Libya’lı bürokratları ile bu konu özelinde bir mekik diplomasisi yaparak süreci nihayete kavuşturmak için yoğun bir gayret göstermişlerdir (Yaycı,2020)

Nihayetinde 2019 yılında 27 Kasım’da Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Türkiye, bu uluslararası hukuk maddeleri doğrultusunda Akdeniz’deki haklarının korunması için İstanbul’da “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” yapmıştır. Bu anlaşma ile birlikte iki devletin Akdeniz’de hakları korunmuş ve iki devlet arasında Akdeniz’deki yetki alanları sınırı netlik kazanmıştır. Yapılan anlaşma ile birlikte Libya’nın Bardiya-Tobruk ve Derne kıyılarına karşılık gelen Türkiye’nin Kaş-Fethiye-Marmaris kıyıları ekseninde uzanan hattın üzerinde kesişen deniz yetki alanları Libya ve Türkiye arasındaki kıta sahanlığı olması hususunda anlaşıldı. (Esengül,2020, s.100)

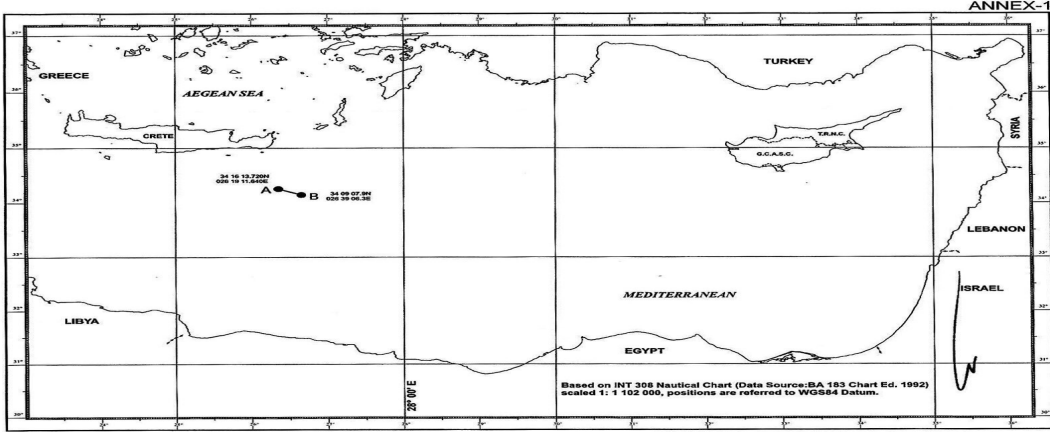
Aşağıda haritada belirtildiği gibi, Doğu Akdeniz’de Libya ve Mısır ile Türkiye arasında kalan deniz yetki alanları, “ortay hat” kuralına göre belirlendi. Diğer bir hat olan A-B olarak belirlenmiş sınır hattı ise 2011 ‘de KKTC ve Türkiye arasında imzalanmış olan kıta sahanlığı anlaşması ile belirlenmişti. Türkiye ile Mısır arasındaki deniz alanları görüldüğü üzere E-D-C sınır çizgisi şeklinde “ortay hat” esasına göre sınırlandırılırken, Girit Adası’nın güney tarafında yer alan Libya-Türkiye deniz alanları ise E-F hattı olarak Türkiye-Libya Deniz Sınırı Mutabakatı ile iki devlet arasında karara bağlanmış oldu.

Şekil 2. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki imzaladığı anlaşmalar sonucunda ortaya çıkan kıta sahanlığı

(Kaynak: Anadolu Ajansı)

Resmi ifade, antlaşmadaki haliyle “Akdeniz’de kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırları”, mutabakata eklenen harita ile koordinatlarıyla birlikte yer almaktadır. Yapılan anlaşmaya eklenen haritada belirlenen A noktasından, diğer B noktasına yaklaşık 30 km’lik bir deniz sınır belirlenmiştir (Acer, 2021).

Şekil 3. Türkiye – Libya Deniz Sınırı

(Kaynak: SETAV)

Ayrıca, anlaşma da “ortay hat” olarak belirtilen deniz hattının konumunun resmi olarak belirlenmesinde, iki ülke arasında esas alınan karşılıklı kıyıların konumunun koordinatları da deniz anlaşma ekinde yer almıştır (Acer, 2021, s.1).

Türkiye’nin bölgedeki uluslararası hukuktan doğan haklarının kaybedilmemesi hususunda hem hukuki olarak hem de fiilen yapılan akademik ve diplomatik çalışmaların en önemli sonucu olan “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası”nı onaylama yasası, 5 Aralık 2019 tarihinde meclisten geçmiş ve 6 Aralık’ta ise Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan’ın onayıyla 7 Aralık’ta da Resmi Gazete yayımlanmıştır. Libya’da ise Başkanlık Konseyi tarafından 6 Aralık 2019’da onaylanmasıyla birlikte anlaşma, iç hukukta yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin BM’ye bildirilmesi ile beraber Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması uluslararası kamuoyuna ilan edilmiştir. Bu anlaşma sonucunda Türkiye ve Libya Devletleri artık Doğu Akdeniz’de komşu birer devlet olmuşlardır. Türkiye Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu 1 Ekim 2020’deki basın açıklamasında BM Genel Sekreteri’nin imzalamış olduğu 30 Eylül 2020 tarihli onay belgesini kamuoyuna sunmuştur.

Anlaşmanın Türk Dış Politikası

Uluslararası Enerji Ajansı, enerji kaynaklarına herhangi aksaklığa uğramaksızın uygun fiyatlar doğrultusunda erişebilmeyi “enerji güvenliği” olarak ifade etmektedir. Enerji, tüm ülkeler için sosyo-ekonomik ve bilim gibi her alanda ilerlemesini sağlamak için olmazsa olmaz ilk gereksinimlerin başında gelir. Ülke liderleri, ülkeleri için en temel gereksinim olan enerjiyi en hesaplı, zamanında ulaşım sorunu olmadan kesintisiz bir şekilde temin etmeleri gerekmektedir. (Pamir, 2003, s.9). Enerji güvenliği hususunda Türkiye için önemli olan ana unsur

Türkiye’nin jeopolitik pozisyonudur. Türkiye jeopolitik konumu açısından önemli enerji üssü olan Ortadoğu ve Avrasya gibi bölgelere coğrafi yakınlığı Türkiye’nin için bir avantaj olmuştur (Fidan, 2011). Türkiye, ihtiyaç duyduğu fakat kendi topraklarında elde edemediği enerji kaynaklarına, coğrafi konumu üzerinde Ortadoğu ve Avrasya’ya yakınlığı ile elde etmektedir. Türkiye tedarikçi ülkelere yakınlığından dolayı ihtiyaç duyduğu enerjiyi hem ulaşımı kolay hem de maliyeti uygun bir şekilde elde edebilme imkanı bulmaktadır. Nitekim Türkiye-Libya arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sonucunda, Türkiye’nin konumu itibarıyla enerjinin Avrupa ülkelerine aktarımında bir köprü ülke olma durumuyla Doğu Akdeniz’de önemli bir ülke konuma gelmiştir (Kılınç Pala, 2019, s.100). Türkiye ile Libya deniz yetki alanlarının belirlenmesi sonucunda ortaya çıkan Türkiye-Libya deniz sınırı, Mısır-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan üçgeninde bir duvar gibi araya girmiştir.

Türkiye konumu itibarıyla batı ile enerji kaynakları arasında köprü olma özelliği, Doğu Akdeniz’de hidrokarbon rezervlerinin bulunması ile hem kıyıdaş devletler için hem de bölge dışı aktörler içinde aktörlere siyasi ve ekonomik imkanlar sunmuştur. Bu bağlamda, Türkiye’nin artan enerji ihtiyaçlarının giderilmesi ve enerji üretim teknolojisinin gelişimini sağlayabilmesi için bölgedeki enerjinin güvenliği ve kesintisiz ihracı çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu minvalde, bölgedeki enerji yatakları Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de aktif bir politika yürütmesiyle, enerjide dışa bağımlı ithal eden bir konumundan, Türkiye’yi enerji ihraç eden bir konuma yükseltebilir. Enerjiyi ihraç etmesi ekonomik açıdan ülkenin gelişimi için büyük imkanlar sağlayacaktır. Oluşabilecek bu imkanlar doğrultusunda Türkiye yaptığı bu önemli hamle ile Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail’in Doğu Akdeniz’deki gazını çıkarma, işleme ve ihraç etme çalışmalarına taş koyarak, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail’in sahanlığından Yunanistan’ın Akdeniz’deki adalarına kadar uzanabilecek olası bir enerji hattına bir bariyer koymuş oldu. Bu bağlamda Doğu Akdeniz’de çıkarılan gazın Girit adası üzerinden, Yunanistan anakarasına ve oradan da İtalya’ya ulaşip Avrupa’ya dağıtılmak üzere planlanan 7-9 milyar dolarlık boru hattının Türkiye-Libya deniz yetki alanından geçmek zorunda kalacaktır (Reuters, 2019). Bir taraftan da Doğu Akdeniz’de çıkarılan enerjinin, Avrupa piyasasına ihraç edilmesi durumunda Türkiye, karada olduğu gibi denizden de transit bir ülke olma konumuna sahip olacaktır (Yorulmaz: 2019, s.83).

Türkiye son dönemlerde Doğu Akdeniz’deki haklarının korunabilmesi için uluslararası hukuk aracılığıyla hem hukuki hem de fiili olarak bir takım faaliyetler ve ikili devlet görüşmeleri gerçekleştirmektedir. Bu denklemde, Türkiye ve Libya arasında yapılan deniz sınırlarını belirleyen anlaşma, Türkiye dış politikasında bir takım önemli siyasi ve hukuki yansımalar ortaya çıkarmaktadır.

İlk olarak Türkiye bu mutabakat vasıtasıyla ilk kez bir sahildevlet ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması imzalayarak Münhasır Ekonomik Bölge sınırlarını karşılıklı olarak belirlemiştir. Ve yapılan bu anlaşma neticesinde Türkiye’nin Doğu Akdeniz üzerindeki hukuki dayanaklarının ve savlarının, Doğu Akdeniz’deki diğer komşu devletlerce kabul edilmediği iddiası yapılan bu anlaşma neticesinde yıkılmaktadır. Bu anlaşma sonucunda Türkiye, Akdeniz’deki diğer komşu devletlerin yapmış olduğu

anlaşmalara yalnızca karşı çıkan ya da bölge ülkelerin deniz sınırı haklarını “hukuksuz bir şekilde hakimiyet kurmaya çalışan” bir devlet konumundan, belirttiği uluslararası hukuki tezleri kabul gören, bölgede komşularıyla deniz sınır anlaşmaları imzalayan bir ülke haline gelmiştir(Acer, 2019, s.12). Bu bağlamda, Türkiye Doğu Akdeniz’de diğer devletlere karşı siyasi bir üstünlük sağlamıştır. Bu anlaşma, Türkiye’nin, Doğu Akdeniz’deki deniz sınırlarının sınırlandırılmasıyla ilgili yürüttüğü hukuki yaklaşımın diğer yaklaşımlara karşı güç kazanması açısından önem taşımaktadır.

Diğer yansıması Türkiye uluslararası kamuoyuna, uluslararası sorunları çözmeye noktasında uluslararası hukuku ve diplomasiyi kullanmakta olduğumuz mesajı iletilmiştir. Sınır anlaşmasının giriş bölümünde “bütün ilgili faktörler göz önünde bulundurularak, adil ve hakça sınırlandırılmasının yapılmasını kararlaştırmış olarak...” cümlesi ifade edilmiştir (Mutabakat Muhtırası, 2019). Anlaşmadaki bu ifadeler, devletlerarasındaki deniz sınırlarının belirlenmesinde, Türkiye’nin başından beri açıklamaya çalıştığı ve uluslararası hukukta konuyla ilgili maddeler ile eşleşen hukuki yaklaşımının, imzalanan bu anlaşma ile de uluslararası arenada kabul edildiği görülmektedir. Uluslararası hukuk kriterleri doğrultusunda yapılan bu mutabakat ile Türkiye’nin MEB’i için hukuki olarak meşru zemin kazandırılmıştır.

Türkiye uluslararası hukukta konuyla ilgili maddeler neticesinde deniz alanlarının sınırlandırılmasının bölgedeki devletlerin kendi arasında adil olarak bir çözüm bulması gerektiğini savunmaktadır. Bu durumda devletlerin kıyılarının uzunlukları boyunca, arasındaki farkın büyüklüğü deniz sınırlarının belirlenmesinde en önemli dayanak olduğu gerekçesi, bu anlaşma neticesinde daha somut ve resmi bir hal kazanması Türkiye açısından bir diğer önemli kazanımdır.

Ayrıca, Yunanistan’ın Ege Denizi’nin güneyinde bulunan Çoban, Kerpe ve Rodos adaları ve Yunan anakarasına yaklaşık 580 km olup, Türkiye’nin Kaş İlçesi’ne 2 km uzağında olan Meis Adası üzerinden MEB hakkı iddia ettiği deniz alanlarının sınırlandırılmasında; adil olmak adına adaların MEB belirlenirken sınırlandırmaya dahil edilmemesi görüşünü savunan Türkiye’nin tutumu yapılan bu anlaşmayla Libya Devleti nezdinde de kabul edildiği görülmüştür. Doğu Akdeniz’de yayınladığımız Münhasır Ekonomik Bölge vasıtasıyla Doğu Akdeniz’de deniz sınırlarımızın batı kısmı uluslararası hukuka göre belirlenerek, bölgedeki meşru haklarımızın yasal zemini sağlamlaştırılmıştır.(Yaycı, 2012, s.38).

Ayrıca bir diğer yansıması da, yapılan bu anlaşma ile iki devlet arasındaki yeni deniz sınırı, iki devlet arasında yapılmış bir anlaşma olması nedeniyle olası bu tür diğer anlaşmalar için de hukuki bir zemin dayanağı oluşturabilecektir. Yapılan bu anlaşmanın ilerleyen yıllarda bölgede yapılabilecek yeni sınırlandırma anlaşmaları için de göz önünde bulundurulması gereken bir “hukuki dayanak” ortaya çıkardığı görülmektedir. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselelerinin uluslararası mahkemeler aracılığıyla çözülmeye çalışılması durumunda da, ilgili mahkemenin yapılan bu anlaşmayı “emsal” olarak ifade etmesi ve baz alması büyük olasılıktır. Son olarak Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması’nın dış politika açısından bir diğer önemli etkisi ise, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de enerji kaynaklarını arama, çıkarma ve işletme faaliyetlerinin yasal bir durum kazanmış olmasıdır (Acer, 2021, s.2)

Anlaşmaya Diğer Devletlerin Yaklaşımları

Tüm kıyıdaş devletlerarasında, Doğu Akdeniz’de Münhasır Ekonomik Bölge üzerine henüz ortak bir mutabakat bulunmamaktadır. Türkiye’nin Libya ile karşılıklı olarak uluslararası hukuka göre yapmış olduğu MEB anlaşması Doğu Akdeniz’de Türkiye lehine değiştirmiştir. Bu bölgeden devletleri ve Doğu Akdeniz’de çıkarları olan her kesimi etkilemiştir. Doğu Akdeniz’deki doğalgaz rezervinin tahmini olarak 122 trilyon metreküp değerinde olduğu öngörülmektedir. (Eren, 2020, s.31) Mısır ve İsrail’in gaz çıkarma işlemlerine ek olarak Rum Yönetimi’nin sondaj yapma çalışmaları, Doğu Akdeniz’de enerji güvenliği kavramını doğururken, Kıbrıs Adası’nın bölge dışından, uluslararası camia için de fayda sağlanacak cazip bir konuma yükseltmiştir. Bölgede Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Lübnan, İsrail, Suriye, Mısır ve Libya deniz sınırları üzerine Münhasır Ekonomik Bölge açıkladılar. Bu bağlamda, Türkiye-Libya arasında imzalanan “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” Doğu Akdeniz’de uluslararası hukuka uymayan sadece siyasal çıkarlar doğrultusunda uygulanmaya çalışılan senaryonun son bulmasına neden olmuştur (Caşın, 2019).

Yapılan bu mutabakata ilk ve en çok tepki veren kesim Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır tarafı olmuştur. Anlaşmanın hemen sonrasında Suriye, Mısır ve Yunanistan, BM’ye nota vererek Türkiye-Libya arasındaki “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” antlaşmayı tanımadıklarını ve yok hükmünde görüp hukuken saymadıklarını BM’ye iletiler.

Rum Yönetimi Kıbrıs Adası üzerinden Kıbrıs Türk halkının çıkarlarını gözetmeden kendisini ada üzerinde tek yetkili devlet olarak görmektedir. İlk olarak, GKRY-Yunanistan ikilisinin bölgede Amerika ve Avrupa Birliği’nin desteğini arkalarına alarak Doğu Akdeniz’deki kıyıdaş devletler ile imzaladığı MEB anlaşmalarını, kıyıdaş ülke konumundaki Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin uluslararası hukuktan doğan haklarının görmezden gelerek yaptıkları için en sert tepkilerde GKRY-Yunanistan ikilisinin gelmektedir. Rum Yönetimi ada üzerinde kendini tek söz sahibi göyerek açıkladığı MEB alanını parseller şeklinde bölerek, bölge dışı yabancı devletlerin şirketlerine bu parseller üzerinde enerji arama ve çıkarma faaliyetlerine izin vermektedir. Fakat Türkiye’nin Kıbrıs Cumhuriyeti’nin çıkarlarını görmezden geldiğini iddia eden Rum Yönetimi, Türkiye’nin açıkladığı MEB’in, “Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında açıkladığı kıta sahanlığını işgal ettiği ve bölgede “zorla hakimiyet” kurmaya çalıştığını iddia ederek enerji arama ve çıkarma faaliyetleri yaptığını ifade etmiştir. Türkiye’nin MEB ‘ine her alanda sıkı bir şekilde itiraz etmektedir.

Türkiye-Libya arasında imzalanan mutabakat üzerine ilk tepki açıklaması Yunanistan’dan gelmiştir. Yunanistan, dışişleri bakanlığı aracılığıyla resmi bir açıklama yaparak Türkiye ile Libya herhangi bir deniz yetki alanın anlaşması yapamayacağını, çünkü Türkiye ile Libya’nın denizden komşu olmadıklarını ifade etmiştir. Yapılan mutabakatın uluslararası hukuka uygun olmadığını belirterek Birleşmiş Milletler ‘e yazılı olarak da itiraz yapmışlardır. Nitekim Yunan Hükümeti bu anlaşmanın BM Deniz Hukuk Sözleşmesi’ne göre

aykırı olduğunu ve Yunan adalarından olan Girit, Çoban, Kerpe, Rodos ve Meis adalarının deniz alanlarını görmezden gelip ihlal ettiğini ve dolaylı olarak Yunanistan'ın bölgede egemenliğini görmezden geldiği için yapılan mutabakatın hukuki olarak bir dayanağının olmadığını savunmaktadır. Ayrıca Yunanistan, bununla yetinmeyerek olayı diplomatik bir krize dönüştürerek Libya'nın yapılan bu mutabakatı Yunanistan'a açıklamaması halinde Libya'nın Atina büyükelçisi Muhammed Nenfi'yi diplomatik açıdan istenmeyen kişi olarak ilan edeceklerini bildirdiler (Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, 2019). Nitekim, 6 Aralık 2019'da Libya'nın Atina büyükelçisinin Yunanistan'ı 72 saat içerisinde ayrılması istendiği açıklanmıştır (Deutsche Welle, 2019). Ve daha sonrasında Yunanistan Ulusal Mutabakat Hükümetine karşı Hafter'i meşru görünmesi için Hafter yönetimi ile ikili çalışmalar yapmıştır.

Yunan Hükümeti, Türkiye-Libya deniz yetki alanlarını sınırlandırma mutabakatına “Yunanistan'ın adalarının kıta sahanlığını ve MEB'lerini ihlal ettiği gerekçesiyle” ve akabinde 2015 yılında yapılan BM Güvenlik Konseyi toplantısında açıklanan 2259 (2015) sayılı kararı ile kabul edilen Libya Siyasi Antlaşması'nın 8.Maddesi'nin 2.paragrafı doğrultusunda, Libya Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmediği için yapılan bu mutabakatın geçerli olmadığını ve bundan dolayı da “yok hükmünde” geçersiz sayıldığını açıklamışlardır (United Nations, 2020a).

Yapılan bu mutabakata Mısır devleti de Yunan ve Rum Yönetimi hükümetleri gibi bu mutabakatı BM Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin Libya hakkındaki kararlarını ve BMGK 'nin 1970 (2011) kararlarının 9. maddesini açık bir şekilde “ihlal ettikleri” iddialarıyla uluslararası hukuka uymadığını ve yok hükmünde saydıklarını belirterek, mutabakatın bölgedeki kıyıdaş ülkelerin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarını etkilemeyeceğini iddia etmiştir. Mısır Hükümeti, Yunan Hükümeti gibi Türkiye ve Libya'nın Birleşmiş Milletler'e başvurulması durumunda, Genel Sekreterlikten Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 102. Maddesince Türkiye-Libya arasında yapılan bu mutabakatın tescil edilmemesini ve Okyanus İşleri Dairesi'nin bu mutabakatı yayınlamamasını istemiştir (United Nations, 2019).

Mısır açıklamalarında Yunanistan'ın iddialarının dışında askeri uygulamalara da dikkat çekerek, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarında askeri faaliyetleri de hayata geçirdiğini de söylemiştir. (Acer, 2019: 14). Bununla birlikte Mısır hükümeti, Libya-Mısır sınırı arasındaki doğal enerji kaynaklarından faydalanmak için Libya'da Hafter güçlerini desteklemeyen bir ülke konumunu almıştır.(Kurt, 2020, s. 17).

Suriye Hükümeti, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları ile doğrudan bir bağı olmasa da Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'ndaki tutumundan kaynaklı Türkiye karşıtlığından dolayı Türkiye-Libya arasındaki deniz mutabakatını yok saydığı ve hukuki olarak anlaşmanın ortaya çıkardığı sonuçlarını geçersiz olduğunu, ifade etmiştir. Bu konuda temel dayanağı ise, “uluslararası hukuka bakıldığında bir ülkedeki yaşanan savaş veya iç savaş döneminde, o ülkenin durumundan dolayı haklarını istismar edecek şekilde yapılan antlaşmaların geçerli olmadığını” ifade etmiş ve Libya Siyasi Antlaşması'nın 8. maddesine göre bir uluslararası anlaşmanın geçerli sayılabilmesi için Libya Parlamentosu'nun da onaylaması lazımken; parlamento 2 Şubat 2020'de BM'ye

gönderdiği mektupta “Türkiye-Libya arasında yapılan mutabakatı reddettiğini BM’ye iletmişti” argümanlarını belirtmiştir (United Nations, 2020b).

Sonuç olarak Suriye, Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın 102. Maddesince Türkiye-Libya arasında yapılan bu mutabakatın tescil edilmemesini ve Okyanus İşleri ve Deniz Hukuku Dairesi’nin bu mutabakatı yayınlamamasını istemiştir

Libya’daki gayri meşru işgalci Hafter Yönetimi, anlaşmanın iptali için bölgede sıkı bir ilişki ağına girişmiştir. Türkiye-Libya arasından yapılan deniz mutabakatının iptali için bölgedeki Yunanistan, Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile birçok görüşmeler gerçekleştirmektedir. Hafter Güçlerinin kontrolü altındaki Libya’nın doğusunda El-Beyda’da bulunan Libya Temyiz Mahkemesi, Libya-Türkiye arasında yapılan denizcilik anlaşmasını iptali için başvuran Libya Temsilciler Meclisi’ni haklı bularak, anlaşmayı 27 Ocak 2021’de aldığı karar ile iptal edildiği açıklandı (Libya Temyiz Mahkemesi, 2021). Hafter Yönetimi, meclis ve mahkeme kararını dayanak olarak öne sürmektedir.

Bölgedeki etkili olan devletlerden İsrail Hükümeti, Türkiye’nin Libya ile anlaşmasına daha dikkatli ve soğukkanlı yaklaşmaktadır. İsrail bu yaklaşımın temel sebebi ise, İsrail’den İtalya’ya uzanan enerji hattının da yaşanacak aksiliklere karşı veya hayata geçmemesi durumunda İsrail’in başka alternatiflere yönelmesi gerekecektir. Bu minvalde İsrail gazını Türkiye üstünden ihraç etmek zorunda kalacaktır. Bu sebeple İsrail, her ne kadar son yıllarda Türkiye ile ilişkileri kötü olsa da, Türkiye-Libya anlaşmasının bölgede yarattığı gerilimde, tartışmalara temkinli yaklaşmaktadır.(Reuters, 2019).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ise, Dışişleri Bakanlığı üzerinden yaptığı dönem dönem açıklamalarında “Türk Akımı” ve “Kuzey Akımı-2” projelerine karşı olduklarını her defasında belirtmişlerdir. Amerika, envanterinde Rusya’dan aldığı S-300 füzeleri yer alan Yunanistan’a NATO envanterinde yer alan Patriot füze savunma sistemlerini satarken; aynı savunma sistemlerini NATO ortağı olan Türkiye’ye satmamasına karşın, Türkiye’nin kendi savunma ihtiyaçlarını karşılamak için Rusya’nın hava savunma sistemleri olan S-400’a almasına şiddetle karşı çıkmıştır. Türkiye’ye ekonomik ve siyasi alanda karşı bir tutum takınan Amerika, yakın dönemde Rum Yönetimi’ne yaklaşık 32 senedir uygulamakta olduğu silah satın alma ambargosunu kaldıran yasa tasarısını Temsilciler Meclisi’nde onayladı. (Çaşın, 2019)

Amerika Birleşik Devletleri, tekrardan Dışişleri Bakanlığı üzerinden Doğu Akdeniz’deki Türkiye’nin enerji arama faaliyetlerini kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Yunan Başbakan Miçotakis’de Doğu Akdeniz’deki MEB sorununu çözüme konusunda Washington’dan mesele ile ilgilenmesi arzu etmiştir. Artarak devam eden MEB sorununda, Rum Lider Anastasiadis’de Doğu Akdeniz’de sözde Kıbrıs MEB’i içerisinde sondaj faaliyetlerine başlayan Türkiye’yi engellemek için Birleşmiş Milletler ’e şikâyetle bulunurken, Amerika’da AB gibi Rum Yönetimi’nin Türkiye’ye karşı İsrail’in de içerisinde bulunduğu Türkiye karşıtlarının oluşturduğu Doğu Akdeniz Gaz Forumu’nu desteklemektedir. 10 Ocak 2022 tarihinde ABD Atina Büyükelçisi, yaptığı açıklamada ABD olarak Doğu Akdeniz’de destekledikleri Yunanistan-Kıbrıs-İsrail arasında oluşan 3’lü

ittifaka, ABD 'in eklenmesiyle birlikte "3+1" şeklinde devamında ve güçlenmesinde kararlı olduklarını ve Amerika'nın Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarında herhangi bir değişikliğinin olmadığı ifade etmiştir. Ama bu boru hattında olası imkansızlıklara karşı doğalgazın yerinde işlenip, elektriğe dönüştürülüp Afrika'dan Avrupa'ya kablo sistemleriyle Avrupa'ya taşımayı hedeflemektedir ve Kıbrıs'ı (Rum Yönetimini kastetmektedir.) ve İsrail'i, Avrupa Interconnect Sistemlerine dahil olması için bir proje hazırladıklarını açıkladı. Amerika, bu projesiyle Rum Yönetimi'ne, Yunanistan'a, Mısır'a ve İsrail'e Doğu Akdeniz'de bağımsız bir enerji güvenliği sağlamış olmaktadır.(ABD Atina Büyükelçiliği, 2022)

Avrupa Birliği'nin yapılan bu anlaşmaya tutumuna bakıldığında, AB'nin tavrı yaşanan bu süreci daha sıkıntılı bir hale soktuğu görülmektedir. Avrupa Birliği, Türkiye ile Libya'nın BM tarafından tanınan Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında yapılan anlaşmanın sözde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yani Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin ulusal haklarını engellediğini iddia etmiş ve Türkiye'yi komşu kıyıdaş devletlerin haklarını göz ardı etmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Avrupa Birliği, bölgedeki deniz alanlarının paylaşılması hususunda yaşanan tartışmalar da üyeleri olan GK Rum Yönetimi ve Yunanistan'ın iddialarını popülist bir yaklaşımla desteklemeye devam etmiştir. Avrupa Birliği 'in komisyonları, 2010'da İspanya'nın Sevilla Üniversitesi'ne, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin deniz yetki alanlarını belirlemek için Münhasır Ekonomik Bölgesi'nin çizildiği "Avrupa Deniz Yetki Alanları" adı altında bir deniz yetki alanı haritası çizdirmiştir. Bu harita Yunanistan'ın iddialarına göre hazırlanmış ve neticesinde Doğu Akdeniz'de kıyı uzun uzunluğu en uzun olan Türkiye'ye bölgede sadece Antalya Körfezi açıklarından ibaret toplamda 41.000 km'lik bir deniz yetki alanı bırakmakta ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'den çıkışını kapatmaktadır. AB'nin, komisyonlarında bir takım teknik raporlarında yayınladığı Sevilla haritası ile birlikte Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının paylaşımı konusundaki tutumunu açıkça göstermiştir (Ergin, 2019).

Avrupa Birliği, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge olarak ilan ettiği alanlarda fakat Yunanistan ve Rum Yönetimi'nin de hak iddiasında bulunduğu alanlarda gerçekleştirdiği faaliyetleri üye devletlerinin egemenliklerini ihlal ettiği için Türkiye'nin bu faaliyetleri saygısızlık olarak ifade etmiştir. Örneğin; Türkiye'nin Barbaros Hayrettin Paşa adındaki araştırma gemisinin bölgedeki faaliyetlerine başlayacağı dönemde çalışma yapacağı alanları bir Navtex ilan ile yayınlamıştır. Barbaros'un arama faaliyetlerinin de bulunacağı deniz yetki alanların GKRY'nin tek taraflı olarak önceden açıkladığı MEB'in 2, 3 ve 9 No'lu parseller ile çelişmesi sebebiyle Rum Yönetimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile devam eden görüşmelerden tek taraflı ayrıldığını ilan etmiştir. Fakat bu tepki ile kalmayan Rum Yönetimi, yaşanan bu tartışmaları Türkiye'nin aleyhine kullanmak için Avrupa Birliği'ne taşımıştır (Örnek ve Mızrak, 2016, s.22). 23-24 Ekim 2014 tarihlerinde AB Liderler Zirvesi'nde Türkiye'nin bölgede yaptığı arama faaliyetleri gündeme konusu haline dönüşmüş ve bu durum çerçevesinde AB Konseyi, Rum Yönetimi'nin iddialarını haklı bulan bir karara varmıştır. Avrupa Birliği, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tek temsiliyet hakkını Rum Yönetimi'nde görürcesine Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yani Rum Yönetimi'nin bölgedeki egemenlik haklarına karşı saygılı olması hususunda Türkiye'ye çağrı yapmıştır (European Council, 2014).

Temmuz 2019’da AB, Türkiye’ye karşı bir takım yaptırım yapmaya karar vermiştir. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki arama çalışmalarını sonlandırmaya bu yaptırımlar ile umut eden Avrupa Birliği, Türkiye’ye sağlamakta olduğu AB’ye katılım öncesinde verdiği ekonomik yardımları kesmeyi ve AB ile Türkiye arasında devam etmekte olan havacılık anlaşması görüşmelerini ara vermeyi karar almıştır. Ayrıca bunlara ek olarak da, Türkiye’ye Avrupa Yatırım Bankası tarafından verilecek kredi desteğinin yeniden görüşülmesini ve AB-Türkiye Ortaklık Konseyi ile yapılacak olan siyasi görüşmelere ara verilmesini kararlaştırılmıştır (Deutsche Welle, 2020a).

11 Kasım 2019’da Avrupa Birliği, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de yaptığı hidrokarbon arama faaliyetlerinin devam etmesi sebebiyle arama faaliyetlerinde görevli olan 2 TPAO yetkilisine yaptırım kararı vermiştir (Deutsche Welle. 2020b).

Yeniden 12 Aralık 2019’da AB’nin başkenti Brüksel’de toplanan AB Konseyi, 27 AB üyesinin devlet başkanı ve hükümet liderlerinin üstünde anlaşmaya vardıkları yayınlanan ortak kararda, Türkiye ile Libya arasındaki anlaşmanın “üçüncü devletlerin egemenlik haklarını ihlal ettiğini, deniz hukukuna aykırı olduğunu ve bu nedenle üçüncü taraflar açısından hukuki sonuçlarının bulunmadığını” açıklamışlardır (Deutsche Welle. 2019b). Ayrıca, Türkiye-Libya arasında yapılan bu anlaşmanın kabul edilemez bir anlaşma olduğunu, bu minvalde GKRY ve Yunanistan’ı haklı bulduklarını ve Türkiye’yi bu davranışından dolayı uyarılması gerektiğini açıklamıştır (European Council, 2019).

Doğu Akdeniz’de, İsrail’in GKRY ile sıkı ilişkiler içerisinde olmasına açıktan destek olan ABD’den ve doğrudan bir şekilde enerji konusunda pazarlıklarına müdahil olan Avrupa Birliği’nden herhangi bir siyasi destek göremeyen Türkiye ise kendi Deniz Kuvvetleri ile birlikte başlattığı doğalgaz arama ve çıkarma çalışmalarıyla kendi kaderini kendisi tahin etme yoluna gidiyor (Caşın, 2019).

Sonuç

Denizlerdeki enerji rezervlerinin bulunması, buldukları ülkelerin jeopolitik konumlarına ve ekonomilerine katacağı güç çok büyüktür. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz’de bulunan hidrokarbon rezervleri bölgeyi ve kıyıdaş devletlerin değerini bir kez daha değerli, cazibeli hale getirmiştir. Fakat devletler için bu pozitif yansımaları olduğu gibi deniz alanlarının sınırlandırılması üzerine tartışmalarda bölge devletleri arasında yaşanabilir. Nitekim Doğu Akdeniz’de tarihsel olarak ta, siyasi olarak ta sıkıntılar içinde olan kıyıdaş devletler, enerji rezervlerinin bulunmasıyla Doğu Akdeniz’de kıyıdaş devletlerarasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılması üzerine ciddi tartışmalar yaşanmaktadır.

Doğu Akdeniz’de enerji rezervlerinin keşfinden sonra daha değerli hal alan kıta sahanlıkları ve Münhasır Ekonomik Bölgeler tartışmaların temel dayanağını oluşturmaktadır. Özellikle Kıbrıs Rum Yönetimi’nin ve Yunanistan’ın tutumları sorunları bölgesel olmaktan çıkarıp uluslararası sorun haline getirmiştir. Yunanistan ve Rum Yönetimi’nin desteklediği ve uygulamaya çalıştığı sözde Sevilla Haritası üzerinden Türkiye’yi Doğu Akdeniz’de 41.000 km²lik bir deniz yetki alanına sıkıştırılmayı hedeflemektedir. Yunanistan ise Rodos, Kerpe,

Kaşot, Girit adaları ile Yunan anakarasına yaklaşık 580 km olup Türkiye'ye 2 km olan Meis adasını üzerinden deniz sınır hattını belirleyerek Ekonomik Münhasır Bölgesini çizmektedir. Bu bağlamda, bölgede en uzun sahil mesafesine sahip olan Türkiye Doğu Akdeniz'de Antalya Körfezi sularında 41.000 km'lik bir deniz yetki alanına hapsedilmek istenmektedir.

27 Kasım 2019 tarihinde, Türkiye'nin bölgedeki uluslararası hukuktan doğan haklarının kaybedilmemesi hususunda hem hukuki olarak hem de fiilen yapılan akademik ve diplomatik çalışmaların en önemli sonucu olan "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanmıştır. Türkiye bu mutabakat vasıtasıyla ilk kez bir sahildevlet ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması imzalayarak Münhasır Ekonomik Bölge sınırlarını karşılıklı olarak belirlemiştir. Yapılan bu mutabakata ilk ve en çok tepki veren kesim Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır tarafı olmuştur. Anlaşmanın hemen sonrasında Suriye, Mısır ve Yunanistan, BM'ye nota vererek Türkiye-Libya arasındaki "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" antlaşmayı tanımadıklarını ve yok hükmünde görüp hukuken saymadıklarını BM'ye iletiler. Ayrıca Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bu anlaşmayı AB mercilerine de taşıyarak, Türkiye-Libya arasında yapılan bu anlaşmayı tanımadıklarını ve yok hükmünde gördüklerini beyan ettiler. Nitekim zaten uzun bir zamandan beri olumsuz ve aksayarak ilerlemeye çalışan AB-Türkiye ilişkilerinde, Avrupa Birliği'nin Türkiye-KKTC ve GKRY-Yunanistan'ın arasındaki Doğu Akdeniz'deki yaşanan MEB tartışmalarında taraflar arasında sorunları çözebilme tutumundan ziyade, tam tersine tartışmalara taraf olması, özellikle hukuk dışı yaklaşımlarıyla Türkiye'ye yaptırım uygulamaya çalışması, AB-Türkiye ilişkilerinde ayrıca bir gerilimi sebep olmuştur.

Bölgedeki sahildevletler arasında, deniz yetki alanlarının belirlenmesinde hala tam bir fikir birliğine varılamamıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi kendisini ada üzerinde tek söz sahibi sanmaktadır. Bölgede Yunanistan, sözde Kıbrıs Cumhuriyeti adına Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Lübnan, Suriye, Mısır ve İsrail MEB ilanında bulundular. Fakat ilk olarak, Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ikilisinin bölgede Amerika ve Avrupa Birliği'nin desteğini alıp Doğu Akdeniz'de kıyıdaş ülkeler ile görüşmeler gerçekleştirerek, Münhasır Ekonomik Bölge anlaşmaları ile kıyıdaş ülke konumundaki olan Türkiye ve KKTC'nin uluslararası hukuka göre haklarının ihlal edildiği Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun hukuki açıdan adil olmadığı için, muteberlik ifade etmediği açıklanmalıdır.

Türkiye yaptığı bu anlaşma ile Doğu Akdeniz'de sadece kendi hakkını gözetmeyip, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin haksız bir şekilde elde etmeye çalıştığı deniz yetki alanlarını engelleyip bölgedeki diğer devletlerinin de sözde Sevilla haritasında olduğundan daha fazla olan haklarını da gasp etmesini engellemiş, çözümü askeri olarak değil ikili siyasi ilişkilerini genişleterek diplomasi yolunu etkin ve adil kullanarak elde etmiştir. Türkiye meseleye sadece kendi ülke çıkarları için değil bölgenin güvenliği ve deniz yetki alanlarının adil paylaşımı için çalışmıştır. Ayrıca Türkiye, bölge devletlerine ve uluslararası camiaya da Türkiye'nin bölgede sadece askeri olarak değil, her alanda da dış politikasını etkin kullandığını ve bölgedeki

gerçekleştirilecek her alandaki organizasyonda da Türkiye’nin etkin olacağını ve göz ardı edilemeyeceğini bölgedeki diğer devletlere ve uluslararası camiaya göstermiştir. Türkiye uluslararası sistem içerisinde konumunu ve bölgedeki caydırıcılık gücünü askeri değil, siyasi kurumlarını kullanarak diplomasi yoluyla arttırmıştır.

Türkiye yaptığı bu önemli hamle ile Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail’in Doğu Akdeniz’deki gazını çıkarma, işleme ve ihraç etme çalışmalarına taş koyarak, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail’in sahanlığından Yunanistan’ın Akdeniz’deki adalarına kadar uzanabilecek olası bir enerji hattına bir bariyer koymuş oldu. Bölgeden Avrupa’ya uzanacak her enerji boru hattını, ister karadan ister denizden olsun kendine bağlama hale getirmiştir. Türkiye’nin burada ikili siyasi ilişkilerini kullanarak diplomasi yoluyla çok büyük bir başarı elde etmiştir. Yunanistan ve Rum Yönetimi’nin desteklediği ve uygulamaya çalıştığı sözde Sevilla Haritası üzerinden Türkiye’yi Doğu Akdeniz’de 41.000 km’lik bir deniz yetki alanına sıkıştırmak amacıyla yapılmış siyasi çalışmalar hüsrarla sonuçlanmıştır. Türkiye’nin bölgede istemediği ve her zaman engellemek için çalıştığı en kötü durum olarak görülen GKRY-Yunanistan ve Mısır-Yunanistan devletlerin deniz yetki alanlarının sınırlandırılması üzerine bir anlaşması yapma olasılığı son bulmuştur. Türkiye yaptığı hamle ile Doğu Akdeniz’de diğer devletlere karşı siyasi bir üstünlük sağlamıştır.

Kaynakça

- ABD Atina Büyükelçiliği (2022). ABD Atina Büyükelçisi’nin Doğu Akdeniz Hakkındaki 10 Ocak Açıklamaları. Knews, Kathimerini Cyprus English Edition, 10 Ocak 2022, <https://knews.kathimerini.com.cy/en/news/state-department-affirms-commitment-to-3-1-mechanism-of-eastmed-natural-gas-project> (erişim: 11.01.2022).
- Acer, Y. (2019). Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanları ve Türkiye-Libya mutabakatı. Seta-Analiz 301(301): 1-18 <https://setav.org/assets/uploads/2019/12/A301.pdf>
- Acer, Y. (2021). Perspektif: Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması’nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tescilinin Önemi. Setav.org. <https://www.setav.org/perspektif-turkiye-libya-deniz-siniri-antlasmasin-birlesmis-milletler-terafindan-tescilinin-onemi/>
- Ayaz Avan, E. (2020). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye’nin Politikası ve AB’nin Yaklaşımı. Avrasya Etüdüleri, s.91-118.
- Baker L., Gümüşçü T. ve Kambas M. (2019). Turkey-Libya maritime deal rattles East Mediterranean. Reuters, 23 Aralık 2021. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya-eastmed-tensions-explain-idUSKBN1YT0JK> (erişim: 28.11.2021)

BBC Türkçe. (2020). Sevilla Haritası nedir?: Yunanistan'ın tezini dayandırdığı, ABD'nin 'Hukuki önemi yok' dediği harita. BBC Türkçe, 22 Eylül 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54244760>, (erişim: 05.07.2021).

Çaşın, M.H. (2019). Türkiye-Libya anlaşmasının hukuki ve stratejik boyutları. Anadolu Ajansı, 09 Aralık 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasinin-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270> (erişim: 26.12.2021).

Deutsch Welle Türkçe (2019a). Yunanistan Libya Büyükelçisini Ülkesine Gönderiyor. Deutsch Welle, 06 Aralık 2019, <https://www.dw.com/tr/yunanistan-libya-b%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7isini%C3%BClkesine-g%C3%B6nderiyor/a-51554912> (erişim: 15.12.2021).

Deutsche Welle. (2019b). AB: Türkiye-Libya mutabakatı üçüncü tarafları bağlamaz. Deutsch Welle, 13 Aralık 2019, <https://p.dw.com/p/3Uj9>, (erişim: 17.12.2021).

Deutsche Welle. (2020a). AB'den Türkiye'ye dört başlıkta yaptırım. Deutsch Welle, 15 Temmuz 2019, <https://www.dw.com/tr/abden-turkiyeye-dort-baslikta-yaptirim/a-49601764>, (erişim: 14.5.2021).

Deutsche Welle. (2020b). AB'den iki Türk vatandaşına yaptırım kararı. Deutsch Welle, 28 Şubat 2020, <https://p.dw.com/p/3YYc9>, (erişim: 14.12.2021).

European Council. (2014). Special meeting of the European Council. General Secretariat of the Council, 16 Temmuz 2014, <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/143992.pdf>, (erişim: 25.12.2021)

European Council. (2019). European Council meeting. General Secretariat of the Council, 12 Aralık 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/41768/12-euco-final-conclusions-en.pdf>, (erişim: 16.12.2021)

Ergin, S. (2019). Akdeniz'deki krizin merkez üssü yoksa Meis Adası mı?. Hürriyet Gazetesi, 10 Aralık 2019, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/akdenizdeki-krizin-merkez-ussu-yoksa-meis-adasi-mi-41393592> (erişim: 01.01.2021)

Fidan, L. (2011). “Türkiye'nin jeostratejik konumu açısından Türkiye üzerindeki enerji hatlarının durumu ve bunun Türkiye jeopolitiğinde kullanılması”. Dünya jeopolitiğinde Türkiye, (Ed.) H. Çomak. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 371-406.

Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs (2019). Interview of the Minister of Foreign Affairs, SKAI TV Nikos Dendias, on SKAI TV's “Simera”, with journalists D. Oikonomou and M. Anastasopoulou. Skai TV 02 December 2019. <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/top-story/interview-of-the-minister-of-foreign-affairs-nikos-dendias-on-skai-tvs-simera-with-journalists-oikonomou-and-anastasopoulou-december-2019.html> (erişim: 02.12.2021).

Kılınc Pala, P. B. (2019). Enerji, Güvenlik Ve Neorealizm: Türkiye’nin Enerji Güvenliği Geliştirme Kabiliyeti. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurt, V. (2020). 27 Kasım antlaşmasından Berlin Konferansı’na Libya’da yeni denklem. Seta-Analiz, 306 (306): 1-20. <https://setav.org/assets/uploads/2020/01/A306.pdf>

Libya Temyiz Mahkemesi (2021) "Libyan court cancels border demarcation and security cooperation agreement between Al-Wafaq and Turkey". Egypt Today, 27 Ocak 2020. <https://www.egypttoday.com/Article/1/96913/Libyan-court-cancels-border-demarcation-and-security-cooperation-agreement-between> (erişim: 07.12.2021)

M5 Dergi, (2020). Türkiye – Libya Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Antlaşmasının Sonuç ve Etkileri. M5 Dergi.com, 17 Ocak 2020. <https://m5dergi.com/kapak/turkiye-libta-munhasir-ekonomik-bolge-meb-antlasmasin-sonuc-ve-etkileri/> (erişim: 18.11.2021)

Örnek, S. ve Mızrak B. (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs’ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları. Bilge Strateji Dergisi, 8 (15): 13-32. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/677136>

Özalp G. (2020). AB’den Yunanistan’a kötü haber: O harita geçersiz. Hürriyet, 20 Ağustos 2020, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abden-yunanistana-kotu-haber-o-harita-gecersiz-41591335>, (erişim: 26.11.2021).

Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz’de değişen enerji jeopolitiği ve Türkiye. Güvenlik Stratejileri Dergisi,16(33): 1-53. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1051717>

Pamir, A. N. (2003). Dünyada ve Türkiye’de enerji politikaları: Türkiye’nin enerji kaynakları ve enerji politikaları. Metalurji Dergisi, 134 (134) : 1-40. https://metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf,

Şahin, İ. (2019). Doğu Akdeniz’de Libya Mutabakatı ve Olası Gelişmeler. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, 04 Aralık 2019. <https://www.orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-libya-mutabakati-ve-olasi-gelismeler/> (erişim: 27.12.2021)

United Nations. (2019). Note Verbale dated 23 December 2019 from the Permanent Mission of Egypt to the United Nations addressed to the Secretary-General. United Nations Digital Library, 23 December 2019. <https://digitallibrary.un.org/record/3841139> (erişim: 17.11.2021)

United Nations (2020a). Letter dated 14 February 2020 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General. United Nations Digital Library, 14 February 2020. <https://digitallibrary.un.org/record/3853066> (erişim: 15.11.2021)

United Nations. (2020b). Letter dated 29 April 2020 from the Permanent Representative of the Syrian Arab Republic to the United Nations addressed to the Secretary-General. United Nations Digital Library, 29 April 2020. A/74/831. <https://digitallibrary.un.org/record/3862113> (erişim: 17.11.2021)

Üstün N. (2016). Doğu Akdeniz’de Enerji Politikaları ve Kıbrıs Müzakerelerine Etkisi. Konya Ticaret Odası, 22 Şubat 2016. <http://www.kto.org.tr/d/file/dogu-akdenizde-enerji-politikalari-ve-kibris-muzakereleri---nazli-ustun.20160222151600.pdf> (erişim: 03.12.2021)

Yaycı, C. (2020). Türkiye-Libya Arasında İmzalana Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması’nın Sonuç ve Etkileri. Kriter Dergisi, S. 34-37.

Yaycı, C. (2019). Libya, Türkiye’nin Denizden Komşusudur. İstanbul: Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Yaycı, Cihat. (2012). Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. Bilge Strateji Dergisi, (6), s.37-41

Yılmaz, E. A. (2020). Doğu Akdeniz’deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikası’nın Dünü Ve Bugünü. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 12 (48): 27-48. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.791715>

Yorulmaz, R. (2019). Sıcak gündem: Doğu Akdeniz. Ortadoğu Analiz Dergisi, 10(88): 80-83. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/19_recepyorulmaz_88.pdf

Örtülü Eylemler: Amerikan Dış Politikasının Gizli Eli ve Nikaragua Örneği*

Covert Actions: The Hidden Hand of American Foreign Policy and The Case of Nicaragua

*Kaan Kutlu ATAÇ***

*Arda TEZCANLAR****

Başvuru Tarihi: 28.04.2022

Kabul Tarihi: 05.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Bu çalışmanın amacı istihbarat örgütlerinin çalışma alanı olarak örtülü eylemlerin dış politikadaki yerinin ne olduğu sorusuna cevap aramaktır. Bu çerçevede Soğuk Savaş'ta Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Nikaragua'da gerçekleştirdiği örtülü eylemler üzerinden ABD dış politikasının bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Soğuk Savaş'ın iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği, Üçüncü Dünya'daki etkilerini korumaya ve artırmaya çalıştılar. ABD, özellikle Karayipler bölgesinde, uluslararası komünizmin yayılmasını durdurmak için dış politikanın gizli olan eli olan örtülü eylemler icra etmiştir. Örtülü eylemler, geleneksel istihbarat toplama faaliyetleriyle elde edilmesi mümkün olmayan ancak, dış politikayı destekleyen siyasi, askeri, ekonomik, ideolojik alanlardaki istihbarat eylemleridir. Bu çerçevede çalışma iki temel bulguya ulaşılmıştır. Birincisi örtülü eylemlerin sonuçları itibariyle siyasi karar alıcının dış politikadaki hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracak bir gizli el vazifesi gördüğüdür. İkinci bulgu, ABD'nin Nikaragua örneğinde olduğu gibi geleneksel olarak etki alanı olarak tanımladığı coğrafyalarda örtülü eylemleri kullanmaktan çekinmediğidir. ABD bu tür eylemleri icra ederken siyaset oluşturma ve karar alma süreçlerinde başkan ile diğer ilgili kurumlar arasında yüksek bir koordinasyon sağlamayı amaç edinmiştir. Bu sayede de örtülü faaliyetlerle siyasi hedeflere ulaşma konusunda hedef üzerindeki etkiyi arttırmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Örtülü Eylemler, İstihbarat, Milli Güvenlik, Amerikan Dış Politikası, Nikaragua

* Mersin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi, kaanatac@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3435-9073

** Milli Savunma Üniversitesi, ATASAREN, Doktora Adayı, arda.tezcanlar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2352-5091

*** Bu çalışma Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından 23-25 Eylül 2022 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen II. ULUSLARARASI GÜVENLİK KONGRESİ: İSTİHBARAT VE GÜVENLİK kongresinde sunulan tebliğ dayanmaktadır.

Abstract

This study seeks to find the place of covert action in the foreign policy. In this context the case study of the United States' covert actions in Nicaragua during the Cold War period will be analysed in this paper. Two super powers of the Cold War, the United States and the Soviet Union tried to protect and to enhance their influence in the Third World. The US, especially in the Caribbean region, had implied covert actions as a hidden hand for foreign policy tool in order to stop the spread of the international communism. Covert action is a series of intelligence activities in political, military, economic, ideological areas which supports foreign policy that is unattainable by traditional intelligence-gathering operations. This study reaches two conclusions regarding covert action. First, covert action as a hidden hand that facilitates the political decision maker's achievement of the foreign policy goals due to the consequences of covert action. Second, the US does not hesitate to use covert action in geographies that it traditionally defines as its sphere of influence, as seen in the case of Nicaragua. While carrying out such actions, the US paid attention to ensure a high level of coordination between the president and other related policy making institutions and decision-making processes. In this way, the government aimed to fulfil political aims in order to increase the effect on the target with covert activities.

Keywords: Covert Action, Intelligence, National Security, American Foreign Policy, Nicaragua

Giriş

Milli politik hedeflerine ulaşmak için bir devletin izleyeceği yolun geleneksel diplomatik ve/veya istihbarat yöntemleriyle elde edilmesinin zor olduğu durumlarda başvuracağı istisnai yöntemlerden birisi de örtülü faaliyetlerdir. Bu anlamıyla uluslararası sistemin gri alanlarında faaliyet göstermesi ise sanılanın aksine istisna olmaktan çıkar ve dış politikanın etkili bir aracı olarak karşımıza çıkar. Bu anlamıyla gri alan “geleneksel savaş ve barış ikilemi arasında kalan devlet ve devlet dışı aktörlerin kendi içindeki ve aralarındaki rekabetçi etkileşimi” ifade eder (United States Special Operations Command, 2015, s. 1). Bu durum özellikle Soğuk Savaş'ta küresel ölçekte etki alanı mücadelesi yürüten ABD için geçerlidir. ABD, Soğuk Savaş'ın daha ilk yıllarında dış politikadaki hedefleriyle ilişkili olarak örtülü eylemlerin dizaynı konusunda bir arayışa girmiştir. Nisan 1951'de Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) Siyasi Planlama Ofisi hükümet nezdinde örtülü faaliyetlerin savaş ve barış zamanlarında kullanımı konusunda bir rapor hazırladı. Böylelikle barış ve savaş hallerinde acil planlamaların çerçevesi oluşturulmuştur. Rapor ile küresel bir genel tablo üzerinden Sovyetler ve Batı bloğu ülkelerle, anlaşmalar ile Batı safında yer alan ülkeleri ve tarafsızlar arasında bir tasnif yapılmış ve örtülü faaliyetlerin yürütülmesindeki genel hatları çizilmiştir. Bu anlamda Stratejik Barış ve Savaş kavramları tanımlanmıştı. Rapor barış zamanında “Birleşik Devletleri'n siyasi hedeflerini desteklemek adına askeri savaş planlarının oluşturulmasının desteklenmesi için örtülü operasyonlarının yürütülmesini” öngörmüştü. Savaş zamanında ise “operasyon bölgelerinde askeri savaş planlarının desteklenmesi için örtülü operasyonların yürütülmesinin yanı sıra ABD'nin dış siyasi direktiflerinin desteklenmesi için de örtülü

operasyonların yürütülmesi” öngörülmüştü. Bu doküman çerçevesinde “Temel Görevler” başlığı altında örtülü faaliyetler beş kategoride sıralanmıştı: 1) Propaganda, 2) Ekonomik savaş, 3) Sabotaj, karşı-sabotaj, imha, tahliye dâhil olmak üzere önleyici doğrudan eylem, 4) Yeraltı direniş hareketlerine destek, gerillalara yardım, mülteci özgürlük gruplarına yardım, tehdit altındaki ülkelerde anti-komünist unsurlar destek olmak düşman ülkelerde yıkıcı faaliyetler, 5) Genelkurmay Başkanlığı ile birlikte savaş döneminde örtülü operasyonların planlanması ve hazırlanması. (Foreign Relations of the United States, 1951). CIA’nın, küresel egemenlik mücadelesinde Amerikan dış politika hedeflerine ulaşmada örtülü faaliyetlerin yürütülmesine ilişkin Washington’un doğal bir hakkı bulunduğu yönünde bir görüşe sahip olduğu genel hatlarıyla anlaşılmaktadır. Yayılmacı dış politikayla küresel egemenlik peşinde olduğu değerlendirilen Sovyetler Birliği’ne karşı gerekli gördüğü alanlarda müdahale etme hakkını meşru gören ABD siyasi karar alıcı mekanizması; stratejik, siyasi ve ekonomik mülahazalar çerçevesinde örtülü eylem seçeneğini sıklıkla kullanmıştır (Godson, 2011). Amerika’nın Soğuk Savaş döneminde rejim değişiklikleriyle ilgili son zamanlarda yayınlanan bir çalışmada Washington’un 1947-1989 yılları arasında 64 örtülü 6 da açık operasyon olmak üzere 70 rejim değişikliği teşebbüsü olduğunu ortaya koymuştur. Bu girişimler operasyonel süreçleri ülke liderlerine suikastlar, devrimlere sponsorluk, demokratik seçimlere müdahale veya yabancı muhalif gruplara yardım şeklinde gerçekleşmiştir (O’Rourke, 2018). Bu anlamıyla örneğin dış siyasette bir araç olarak örtülü eylemler daha çok Soğuk Savaş sonrası dünya düzeni mimarisinin bir sonucu olan Birleşmiş Milletler’in (BM) kuruluşundaki temel felsefede aranmalıdır. BM’nin uluslararası sistemde müdahalede bulunmama ve devletlerin egemenliğinin korunması ilkesi çerçevesinde Amerikan siyasi karar alıcıların uluslararası hukukun bu zorlayıcı alanından çıkarak örtülü eylemlerin dış politikadaki gri alanları tercih etmesinde aranmalıdır. Nitekim zengin arşiv kaynakları ve mülakatlara dayanarak Amerika’nın 2. Dünya Savaşı sonrası Latin Amerika’daki örtülü eylemlerle rejim değişikliklerinin incelendiği *In the Shadow of International Law: Secrecy and Regime Change in the Postwar World* başlıklı çalışmada Poznansky’ye göre BM, Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) ve diğer uluslararası örgütlerin oluşturduğu düzende Amerikan örtülü eylemlerinin nedenini açık müdahale imkânı olmayan durumlarda kullanmıştır (2018). Poznansky’nin bu tespiti örneğin ABD’nin istihbarı faaliyetlerini soruşturan ve Church Komitesi olarak adlandırılan Senato soruşturma komisyonu genel olarak örtülü eylemleri bir dış politika aracı olarak değerlendirdiği ve bu eylemlerin bir tanımını da yaptığı Senato’nun nihai raporuyla da uyumlu görünmektedir. Church Komitesi’nin Nihai Raporuna örtülü eylem, “Amerikan dış politikasını desteklemek için yabancı hükümetleri, örgütleri, kişileri veya olayları etkilemek amacıyla düzenlenen gizli operasyon veya eylem” olarak tanımlamıştır (Senate Report, 1976, s. 141). Komitenin raporunda ifade edilen örtülü eylemlerin sınıflandırması dört ana çerçevede ele alınmıştır: 1) Propaganda ve psikolojik savaş, 2) Dost ülkelerdeki demokratik partiler ve sendikaların desteklenmesi gibi siyasi operasyonlar, 3) Ekonomik operasyonlar, 4) Karşı isyan ve suikast programlarını da içerecek şekilde paramiliter eylem. Örtülü eylem bu anlamı ile sponsor olan devletin kimliğinin ortaya çıkmadığı/gizlendiği (en azından öyle olduğu varsımı üzerinden) hem devletler hem de devlet dışı aktörlerin davranışlarının etkilenmesini, manipüle edilmesini ve kontrol edilmesini amaçlamaktadır (Godson, 2011, s. XXXI). ABD’de

yürütme üzerinde denetim ve gözetim sorumluluğu olan Kongre'nin örtülü operasyona bakışı ile yukarıda zikredilen CIA planlama kurulundaki örtülü eyleme bakışı ve tasniflendirmesi neredeyse örtüşmektedir. Bu da özellikle Soğuk Savaş gerçeğinde ABD'de yürütme ve yasama arasındaki kavramlaştırma konusundaki uyuma dikkat çekmesi anlamında değerlendirilebilir. Nitekim Amerika'da 3093 sayılı kanunun 50. Başlığı altında örtülü eylemin tanımı da yapılmıştır. Kanuna göre örtülü eylem 'yurtdışındaki siyasi, ekonomik veya askeri şartları etkilemek için Birleşik Devletler Hükümeti'nin rolünü açığa çıkarmayacak veya kamuoyu önünde kabulünü sağlamayacak Birleşik Devletler Hükümeti'nin eylem veya eylemleridir.' (50 U.S. Code § 3093).

Örtülü Eylem, Dış Politika, Milli Güvenlik

Ülkeler üzerinden siyasi hedeflerine ulaşma konusunda planlama safhasına uluslararası sistemde En genel tanımıyla örtülü eylem geleneksel istihbarat toplama operasyonlarıyla elde edilmesi mümkün olmayan dış siyaseti destekleyen siyasi, askeri, ekonomik, ideolojik, kültürel alanlardaki istihbarat eylemleridir. Örtülü eylemler sonuçları itibariyle siyasi karar alıcının dış siyasette hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracak bir gizli eldir. Fakat bu eylemler dış siyaset veya savunma siyaseti yerine geçmez. Çünkü bu eylemler salt kendi başlarına siyaset oluşturmayacakları gibi faaliyet konuları itibariyle gereği gizli ve hassastır. Örtülü eylemler, rollerinin gizlenerek ve sonuçlarının kapalı olarak bir devletin uluslararası sistemin oluşturduğu ekonomik, siyasi, askeri ve ideolojik koşulları, etkilediği faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetlerle bir devlet dış siyasetinde ivedi, kısa yoldan, hasımlarının siyasetini önlemek/bertaraf etmek amacıyla istenilen sonuca geleneksel mekanizmalarla ulaşamayacağını değerlendirdiği durumlarda, dış siyasetin milli güvenlik siyaseti içinde belirlenmiş amaçlara ulaşmasının önünü açmaya çalışır. Ancak, bir örtülü eylemin dış siyasette bu kolaylaştırıcı/çabuklaştırıcı (katalizör) etkisini sağlayabilmesi için milli güvenlik ile dış siyaset arasında tutarlılığın yanı sıra ilgili kurumlar arasında eşgüdümün de olması gerekir.

Milli güvenlik siyaseti bir devletin sahip olduğu siyasal değerler üzerinden bekasını (raison d'être) tanımlamasıdır. Bu değerler bir milletin sahip olduğu toplumsal güçleri harekete geçirmenin yanı sıra kamusal alanda görülen toplumsal ve siyasal eylemlerin doğruluk değerlerini belirlemektedir. Bu bakımdan milli güvenlik sadece toplumsal düzeni sağlayan bir işlevsel nitelik değildir. Milli güvenlik, bir milletin barış içinde yaşayabilmesi için gerekli olan koşulları bir siyasal düzen içinde bütünleştirecek eylemlerin ve bu bütünün savaş koşulları karşısında parçalanmasını önleyecek önlemlere dair kılavuz niteliğindedir. Bu nedenle stratejik bir değere sahiptir. Milli güvenliğin bir siyasetten stratejiye dönüşmesi ise bu siyaseti yürütecek araçların zamana ve mekâna göre amaçlarla tutarlı olmasına bağlıdır. Milli güvenlik ile dış siyaset arasındaki bir amaç ve araç bölümü hiyerarşik bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. İşte bu noktada örtülü faaliyetler bu değerler manzumesinin kapsamı dışına çıkarak dış siyasetin amacına ulaşmasında destekleyici ve katalizör bir özelliğe bürünmektedir. Örtülü eylemi bu nokta şu şekilde tanımlamak mümkündür: bir ülkenin milli güvenliği ile dış siyaseti arasındaki ilişkinin uluslararası sistemin ortaya koyduğu değerler ve koşullar veya sistemin üyesi diğer ülkelerin davranışları karşısında farklılık göstermesi durumunda yeniden uyumlu hale getirilmesi için yapılan ekonomik, siyasi, askeri ve ideolojik faaliyetlerden en az birisi ve/veya bu faaliyetlerin toplamıdır. Bu yeniden

uyumlu hale getirme sürecinde yapılan faaliyetler her ne kadar ekonomiden askeri alana kadar çeşitlilik gösterse de hepsi milli güvenlik ile dış siyaset arasındaki ilişkinin siyasal niteliğine vurgu yapar. Bu vurgu milli güvenlikle dış siyaset arasındaki uyumun yeniden tesisinin ortaya koyulması anlamında önemlidir. Bu nedenledir ki bir örtülü eylem kendi başına bir siyaset değil, mevcut bir siyasete desteği ifade eder. Ancak bu tür bir desteğin hem uluslararası sistem hem de devletlerarası ilişkiler bakımından bir krize, diğer ülkelerin algısında bir yok olma korkusuna veya silahlı çatışmaya varacak gerginliklere neden olmaması için öznesi faaliyetin gizli, bu süreçleri yöneten kaynağın örtülü kalması esastır.

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan örtülü eylem kavramı, genel bir kuramsal çerçeveye sahip değildi. Ancak böyle çerçeveye sahip olması hem bu tür bir eylemi uygulayan ABD ‘milli güvenlik devleti’ (National Security State) (Yergin, 1977, s. 5-6) için hem de bu tür bir eylemi planlayıp icra eden Pentagon ve CIA bürokratları için gereklilikti. Bu gereklilik için yeterli koşulların yaratılması ABD’nin hem diplomatik hem de askeri araçları için de birer belirsizlikti. Bu belirsizlik hem bu tür bir eylemin savaş ile barış arasında tanımlanamamasından hem de eylemin uluslararası siyasetin her düzeyinde görülmesinden kaynaklıydı (Kupperman ve Taylor, 1985, s. 209-210). Buna karşılık Soğuk Savaş’ın ikinci safhasında görülen örtülü eylemler, bu belirsizliği gidermeye yönelik operasyonel tasarımların yapıldığı ve icra edildiği süreçleri ortaya çıkarmıştır. 1981 yılından itibaren Nikaragua’da görülen örtülü eylem bu tür bir operasyonel tasarımın hazırlanmasına ve icra edilmesine örnektir. 1980 yılından itibaren Orta Amerika’daki kırsal gerilla hareketlerinin sonucu gerçekleşen Sandinista Devrimi’nin ABD için yarattığı tehdit ve bu tehdide verilecek karşılık, hem dönemin stratejik çevresinin sağladığı imkânlar ve kısıtlamalar hem de mevcut ABD devlet yapısının işleyişi nedeniyle ‘örtülü eylem’ olarak verilmiştir.

Örtülü Eylem, her ne kadar dış politikada bir kavram olarak bilinse de bir dış politikanın çatısı içine oturtulduğunda kuramsal niteliğinin bir strateji formülasyonu halini aldığı iddia edilebilir. Bu şekil içinde eylemin süreci amaç, yöntem, araçlar ve riskler olarak sıralanabilir. Ancak örtülü eylem ne bir dış politikadır ne de bir stratejidir. Bu tür bir iddiada bulunulmasının nedeni ise örtülü eylemin içeriğini belirleyen değişkenlerin dış politikanın da neticesini belirleyen stratejik çevre ve devlet gücü olmasıdır. Ancak hem dış politika hem de strateji öngörülen amaçların erişilmesini ele alırken örtülü eylem dış politika ve stratejinin uygulanması sırasında ortaya çıkan engelleri ve kısıtlamaları da ele almaktadır. Bu bakımdan örtülü eylem dış politika sürecinin kilitlenmesi durumunda ortaya konan bir kriz yönetimidir.

İki Süper Gücün Etkinlik Mücadelesi: Amerika’nın Arka Bahçesi

Soğuk Savaş’ın ikinci döneminin başladığı 1980’de, ABD-SSCB arasındaki siyasi ve ideolojik gerginlik askeri dengeyle istikrarlı bir hal almıştı (Halliday, 1984, s. 225). Ancak Üçüncü Dünya’da gelişen istikrarsızlıklarla iki süper güç birbirlerine üstünlük kurabilecekleri güç boşluklarına sahip olmuştur (Kupperman ve Taylor, 1985, s. 207). Bu güç boşluklarından biri de Karayip bölgesiydi. Spykman (1955) tarafından ‘Amerikan Akdenizi’ olarak da tanımlanan Karayipler (Spykman, 1955, s. 252), hem ABD tarafından hem de Avrupalı devletler tarafından hammadde kaynağı nedeniyle bir cazibe alanı da oluşturuyordu (Alexander, 1955, s. 181).

Dahası, bu bölgede 19. yüzyıldan itibaren bağımsızlığını kazanan devletlerin egemenliklerini pekiştirme sürecinde merkezci kuvvetlerinin yetersiz olması, dış güçler için birer yatırım ve etki alanı yaratırken ABD için hem siyasi hem de ekonomik yapısına dışarıdan tehdit yaratıyordu (Alexander, 1955, s. 181-183; s. 188). ABD bakış açısından, bölgesel siyasetini Avrupalı devletlerin ırk temelli yönetim ve baskıcı siyasetinin aksine demografik gerçekliklere dayanmış, sermaye ihracıyla oluşturulan pazar olarak tasarlamıştı (Smith, 1996, s. 27-29). Wiarda'ya (1986) göre bu tasarım, dört ilke üzerinde oturuyordu (s. 561):

1. 'Yumuşak Altkarın': Küçük Latin ülkelerinin kronik istikrarsızlığının yabancı güçlere üs erişimi için fırsat sağlamaması.
2. İş gücü ve hammadde arzları ile ABD'nin serbest ticaret ve açık pazar siyasetlerinin desteklenmesi ve böylelikle doğrudan yapılan Amerikan yatırımlarının bölgesel istikrarı sürdürmesi.
3. 'Mahrum Etme': Düşman yabancı güçleri ABD'nin etki alanından uzak tutulması.
4. Barışçıl değişimler ve istikrarın devamı için bölge içi siyasal ilişkilerin takip edilmesi ve kontrol edilmesi.

Bu 'yumuşak karın' bir parçası olan Orta Amerika, 1979'da yaşanan Sandinista Devrimi ile ABD'nin Karayip siyasetine meydan okuyacak koşulları oluşmuştu (Kapcia, 1994, s. 314). Nikaragua'da yaklaşık elli yıllık Somoza rejimi altında gelişen kitle memnuniyetsizliğinin ve 1972 depremi sonrası oluşan yolsuzluğun, mevcut kırsal gerilla hareketi olan Sandinista Kurtuluş Cephesi (FSLN)'nin faaliyetlerini şehirlerde terör eylemleri yapacak şekilde genişletmesiyle ilkbaharda bir siyasal devrim yaşanmıştı (Asprey, 1991, s. 1078-1080). Nitekim bu siyasal devrim, tıpkı 1961 Küba Füze Krizi'nde olduğu gibi, ABD'nin hem Karayip siyasetine meydan okuyacak hem de kendisi ile Sovyetler Birliği arasındaki küresel dengeyi gerecek gelişmelere yol açacaktı (Ataç ve Özcan, 2021, s. 524)

ABD'nin Sandinista Devrimi karşısındaki ilk tutumu geleneksel bir kriz odaklı müdahale yerine ABD diplomasisinin ödül-ceza yöntemi olan 'havuç-sopa' olarak gerçekleşmiştir. (Woodward, 1987, s. 115) Mevcut Karayip siyasetinin özünde bölgesel sorunların tek soruna indirgenebilir olmaması ve birçok sorunun gelişiminde ABD'den bağımsız dinamiklerin olması, bu tutumu açıklamaya yardımcı olacaktır. Ancak bir gelişme, ABD'nin bu tavrını sorgulamamıza neden olmaktadır. Bu da Sandinista Hükümeti'nin komşu El-Salvador'da, tıpkı kendileri gibi faaliyet gösteren, Farabundo Marti Milli Kurtuluş Cephesi (FMLN)'ne silah ve malzeme desteği sağlamasında görülebilir. Bu destek Woodward'ın (1987) iddia ettiği üzere 1981'in erken döneminde CIA istihbarat raporlarında ortaya çıkmaktadır: FMLN liderlerinden Şafık Handal'ın SSCB, Küba ve Doğu Avrupa seyahatleri; Küba ve Nikaragua ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde cephane ve tıbbi malzeme sevkiyatı ve en önemlisi, El Salvador Milli Muhafızları'nın FMLN gerillalarına karşı düzenledikleri baskınlarda ele geçirdikleri, seri numaralarından Vietnam savaşı sırasında Kuzey Vietnam'ın eline geçen Amerikan M16 piyade tüfekleridir (s. 112). Özellikle bu 'ikinci el' M16 tüfekleri, devletlerin güçlerini silahla tanımlandığı 'realist' uluslararası sistem yaklaşımı içinde Sovyet siyasal etkisinin 'silah'la nitelenmesini

engellemek ve 'örtmek' için bir yöntem haline gelmişti. Daha öncesinde de Meksika'da, uyuşturucu üretiminin yoğun olduğu bölgelerde, Hong Konglu aracılarca temin edilen M16'lar bulunmuş ancak, bu silahların ihracı küçük silah kaçakçılığı girişimleri olarak nitelendirilmişti (Howe, 1981, s. 432).

CIA'nın raporlarındaki değerlendirmeler Sandinista Hükümeti'nin SSCB ve Küba desteğiyle devrim ihracına işaret ediyordu. Ancak bu ihracat bir Sandinista dış politikası değil, Sovyetlerin Üçüncü Dünya stratejisinin bir parçasıydı. Ashby'ye (1987) göre 1963'te Sovyet siyaset bilimcilerinin 1959 Küba Devrimi'nin sonuçları üzerinden yaptıkları çalışmalarda, ABD ile SSCB jeopolitik derinliğinin herhangi bir dünya savaşına neden olacak gelişmelere yol açmadan çözüme kavuşturulabileceği vurgulanıyordu (s. 40-41). SSCB'nin ABD'nin yumuşak karnına jeostratejik erişimi ile hem ABD'nin Üçüncü Dünya karşısında 'emperyal' karşılık vermektan çekinmesine vurgu yapılırken aynı zamanda da askeri-teknolojik maliyetlerin getireceği yükten kaçınarak stratejik getirisi yüksek olan hamlelerde bulunabileceğini öngörülmüyordu. (Kupperman ve Taylor, 1985, s. 208). Bu 'erişim'in yüksek getirisi, Üçüncü Dünya bölgelerinde devrim sonrası Sovyet askeri gücünün alana girmesi ve bu bölgelerdeki Batı blokunun hammadde kaynaklarının ve deniz ulaşım hatlarının Sovyet engeline takılmasıydı (Kupperman ve Taylor, 1985, s. 208). Ancak böyle bir getiri için bölgesel bir vekil gerekiyordu. Nikaragua'daki Sandinista Devrimi için Küba vekâlet görevini üstlenmişti. ABD ambargosuyla dış ticaret açığı kronikleşen ve bu nedenle dış politikada 'bağlantısızlar'a yönelebilecek Küba'nın COMECON (Council for Mutual Economic Assistance) üyeliğiyle SSCB'ye ekonomik olarak bağımlı hale getirilmesi ve politbüroğunun SSCB'de eğitim görmüş üyelerden oluşturulması amaçlanıyordu. (Ashby, 1987, s. 51-55). Küba'nın SSCB'nin jeostratejik erişimi için bir vekillik pozisyonunda olması ve pozisyonunu Nikaragua üzerinden gerçekleştirilebilmek için bir imkân yaratması, ABD için ciddi bir tehdit olarak algılanmıştı. Nitekim tehdit algısı, istihbarat değerlendirmeleri kadar bu değerlendirmeleri doğrulayacak emarelerin izlenmesini de zorunlu kılıyordu. Bu bakımdan 1980 Sandinista Devrimi'nin hem ABD-SSCB ilişkilerine hem de bölgedeki gelişmelere muhtemel etkisinin neler olabileceğine dair görüşler, Sovyetlerin 1974-1980 arasında değişen siyasal nüfuz alanları göz önüne alındığında doğrulanmış gibidir. Bu çerçevede Sovyet etkisi özellikle Vietnam, Kamboçya, Laos, Angola, Mozambik, Nikaragua, Etiyopya, Güney Yemen ve Afganistan'da artarken; Gine, Bangladeş, Somali, Hindistan, Irak ve Kongo'da azalma göstermiştir. (Woodward, 1987, s. 135-136). Siyasal nüfuz alanlarıyla ilgili istihbarat raporlarına alternatif olarak bahsi geçen yıllar arasında Sovyetlerin Üçüncü Dünya ile olan siyasal-diplomatik ilişkilerinde görülebilmektedir (Papp, 1986, s. 68-69). Siyasal nüfuz eğilimi üzerinden değerlendirmenin amacı klasik istihbarat alanında elde edilen bilginin 'tek çıktı' olarak okunmasındaki tehlikedir. Soğuk Savaş döneminde üretilen istihbaratın içeriği genellikle siyasi liderlik yapısının politikalarındaki "istikrarın devamı"na göre kaleme alınırken Nikaragua örneği bunun bir istisnası olarak ortaya çıkmaktadır. ABD'li karar alıcı bu süreçte politik istikrarının doğrulanmasına yönelik istihbarat öngörülerinden ziyade Nikaragua ile ilgili istihbarat analizlerinde hedefteki ana aktörlerin muhtemel hareket tarzlarıyla ilgili objektif değerlendirmelere yer verilmiştir (Armstrong, Leonhart, Mccaffrey ve Rothenberg, 1992, s. 240-242).

Dış Politika-Örtülü Eylem ve Nikaragua'da Rejim Değişikliği Süreci

ABD'nin Sandinista Hükümeti'ne karşı seçenekleri Sovyet siyasal nüfuzunun Üçüncü Dünya'daki etkisine yönelik istihbarat raporlarında yer almaktadır. Söz konusu raporlarda ABD-SSCB krizinin çatışmaya dönüşünü engelleyeme yönelik nasıl bir tutum takınılacağına yönelik vurgular ön plana çıkmaktadır. ABD'nin Karayip siyaseti ve Küba'nın Nikaragua üzerinden Sovyet vekâleti üzerinden takınılacak politik tutum kısıtlamalar ve imkânlar dâhilinde gelişmiştir. Ancak bu hususta ABD Dışişleri Bakanı Alexander Haig'in önüne konan seçenekler pragmatik bir özellik de göstermektedir. Örneğin bu çerçevede ABD 1972 depremi sonrası başlattığı mali yardımı kesmiştir. Mevcut seçenekler savaş veya savaşa yakın –deniz ablukası uygulamak gibi- müdahaleleri içermezken uluslararası zorunluluklar ABD'yi savaşa yakın önlemleri içeren bir seçeneğe yönlendirmiştir (Woodward, 1987, s. 116-117). Bunun nedeni komşu ülkelere yayılması durumunda Nikaragua'daki devrim ihracının başarısını belirleyecek faktörün SSCB ve Küba'nın desteği olmasıydı. Bu nedenle komşu El Salvador'da gerçekleşebilecek muhtemel bir devrim, devrimin ihracı sürecinde durdurulmalıydı (Woodward, 1987, s. 117). El Salvador'da devrim sürecine girilmesi ihtimali doğduğunda bu noktada Küba veya aracısı olan Nikaragua'nın da önlenmesini gerektiriyordu. Böyle bir önleme ise ABD'nin bölgede uygulamak istemediği muhtemel bir askeri müdahaleyi de kaçınılmaz kılıyordu. Askeri müdahalenin ortaya çıkarttığı riski stratejik alanda SSCB'nin bir karşı hamlesine de zemin hazırlayabilirdi. İşte bu muhtemel durdurma ve/veya engelleme süreçlerinde açık askeri müdahaleyle gösterilecek bir siyasi tercih yüksek risk taşıyacağından, eylemin mahiyetinin 'örtülü' olmasını zorunlu kılıyordu.

Alternatif seçeneğin örtülü bir eylem olarak planlaması ve icrası süresince, Nikaragua örneğinde, ABD milli güvenlik devletinin farklı kurumlarının yoğun koordinasyonu NSC (National Security Council- Milli Güvenlik Konseyi) üzerinden sağlanmıştır (Gutman, 1988, s. 64). Nikaragua'ya yönelik oluşturulan dış politika mimarisinin bölgesel olarak Küba'nın ve küresel olarak SSCB'nin tutumlarıyla tıkanması nedeniyle krize girdiği süreçte de NSC, Dışişleri bürokrasisinin yürüttüğü siyasette tıkanıp noktaya kadar elde edilen kazanımları ve araçları örtülü eylem için yeniden örgütlemiştir. Bu bakımdan NSC'nin örtülü eylem üzerindeki etkinliği Allison'un (1971) hem örgütsel süreç modeliyle hem de bürokratik siyaset modeliyle uyum göstermektedir. Allison'a göre devlet, üniter bir yapıdan çok hem bünyesindeki birimler üzerinden sorunları algılayıp, muhtemel çözümleri sunan hem de birimler arasındaki rekabeti uygun kanallar üzerinden bir pazarlık süreci olarak çıkararak bir yapıya sahiptir (s. 55-56; s. 69-70). Nitekim bu durumda da kurumların birbirine karşı üstünlük kurmaya yönelik bir yoruma izin vermemektedir. Bu anlamda örtülü eylem süreci bir dış politika inşası olmadığı gibi bir strateji formülasyonu olmadığı da söylenebilir. Tıkanmış dış politikanın yeniden dizaynı sürecinde örtülü eylem dış politikanın yerini tutmadığı gibi bürokratik siyaset içinde de pazarlık edilemeyecek kadar önemlidir. Bunlardan ayrı olarak örtülü eylem yetkisinin Başkan tarafından istismar edilmesi veya kötüye kullanımı durumunda bölgesel bir savaşa neden olmaması için Kongre tarafından Bolend yasa değişikliğiyle (Bolend Amendment) kısıtlanmış olması (Gutman, 1988, s. 117) nedeniyle, ABD

Başkanı'nın örtülü eylem kararı ile ilgili gerekçeleri de NSC'nin sağlayacağı etkinliğe bağlıydı. Bu nedenledir ki dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan Nikaragua hakkında NSC'de paylaşılan veriler öngörüsünde Kongre'ye 'Başkanlık Bulgusu' (Presidential Finding) sunarak ileride karar vereceği örtülü eylemin iç siyasetteki meşruluğu da temellendirilmiştir. (Woodward, 1987, s. 116; Secret Presidential Finding, 1981). Nitekim Reagan, bu kararıyla NSC'yi yalnızca bürokratik bir örgüt olarak değil dış politika uygulamasında asli bir unsur olarak kullanma cihetine gitmiş görünmektedir. Bu nedenle hem Reagan Doktrini'nde ortaya konulan otokrat ülkelerdeki demokratik hareketlerin desteklenmesi iddiasını temel alacak hem de milli güvenlik meselelerinde Kongre'ye ve dünyaya karşı elini güçlendirilebilecek bir destek NSC'yi kullanmıştır (Reagan, 1982; Snow ve Brown, 1994, s. 57-60). Başkan'ın örtülü eylem konusunda son kararı veren merci olması, Allison'un (1971) örgütlenme ve bürokratik modellerinin yanında rasyonel aktör modelini de ortaya koymaktadır: stratejik sorunlara karşı çözümler sorunu algılayan öznenin kazanç fazlaştıracak seçimi yapmasına bağlıdır (s. 50-51). Kısacası örtülü eylem sistem, devlet ve birey seviyelerinde çeşitli konseptlerin görülebildiği bir kriz yönetimi olmuştur.

Başkanlık Bulgusu ile Başkan'ın örtülü eylem kararı arasındaki süreç, planlama ve icra safhaları için gerekli stratejik kaynakların bir araya getirilmesidir. Bu kaynaklar, önceden de vurgulandığı üzere bir dış politika veya strateji inşası için değil, dış politika çıktıları arasında riski yükselten krizleri ve bu krizler nedeniyle zorunda kalınabilecek strateji değişimlerini önlemek içindir. Bu kaynakların ortaya konmasıyla sıralı bir eylem silsilesine alınması ise operasyonel bir tasarım gerektirmektedir. Bu bakımdan bu tür bir tasarım çatışma alanındaki bir operasyonel planlamanın 'Kararlılık,' 'Şekillendirme,' 'Besleyicilik' ve 'Ana Gayret' hatlarıyla ortaya konmaktadır (U.S. Army Command and General Staff College, 2006, 1-7). Bu hatlar üzerinden Nikaragua'daki örtülü eylem yorumlandığında ortaya çıkan süreç her bürokratik kurumun sorumluluk aldığı ve aynı zamanda algılanan sorunların çözümleriyle ilgili eylemlerin birbirini tamamladığı ortak bir dış politika çıktısı sağlamaktadır:

Kararlılık: Nikaragua ile pazarlık sürecini tamamlamak, Küba'nın vekaletini dışlamak, SSCB'nin jeostratejik erişimini engellemek.

Şekillendirme: El Salvador'un istikrarını korumak, Nikaragua'yı fiziki olarak 'yormak'.

Besleyicilik: Nikaragua'daki Anti-Sandinist Demokratik güçleri bölge ülkeleri gözünde meşrulaştırmak, Nikaragua'ya olan yaptırımları sürdürülebilir kılmak, Honduras Ordusu'nu askeri olarak 'ayakta kalmaya muktedir' kılmak.

Ana Gayret: Orta Amerika'da 'Geri İtme'yi (Rollback) sağlamak.

Milli güvenlikle ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonla kararlaştırılmış net siyasi çıktıların hem dış politika hem de milli güvenlik politikalar arasındaki korelasyonu sağlayacak olan örtülü eylem taslağı bu noktada önem kazanmaktadır. Başkan Reagan'ın yayınladığı Nikaragua örtülü operasyonuna onay veren 'Milli Güvenlik Karar Direktifi 17 icra sürecini ortaya koymaktadır (Reagan, 1982). Direktifin maddeleri kısaca özetlendiğinde,

tasarlanan operasyonel hatlar için ABD milli güvenlik devleti aygıtı içindeki görev ve yetki dağılımları ortaya çıkmaktadır:

İç kamuoyunun desteğini sağlayacak bir bilgi harekâtı için görev gücü oluşturulması;

1982 yılı bütçesine ek bir bütçe ile Orta Amerika ülkelerine mali yardım sağlanması;

ABD Başkanı'na verilen 'cüzdan gücü' yetkisinin El Salvador ve Honduras'a yapılan askeri yardımın artırılması için kullanılması;

Nikaragua'daki anti-Sandinist/demokratik toplumsal kuvvetlerin desteklenmesi ve bunların askeri kabiliyetlerinin oluşturulması için Nikaragua dışında eğitim yerleri sağlanması;

Bölge ülkeleri arasındaki istihbarat kabiliyetlerinin geliştirilerek işbirliğinin artırılması;

Sandinista hükümetinin kamusallaştırma kararını verene kadar ticaret ve kredi işlemlerinin devam ettirilmesi;

Küba'ya uygulanan ekonomik yaptırımların sertleştirilmesi;

Ayaklanma hareketlerine karşı bölgesel işbirliksel güvenliği geliştirecek yatay ve dikey temasların gerçekleştirilmesi;

Küba'nın hem Orta Amerika'da hem de çevresinde göstereceği kuvvet projeksiyonuna karşı askeri hazırlıkları geliştirmek ve Küba'ya karşı askeri planlar hazırlamak.

Direktifin maddeleri operasyonel olarak birbirini izleyen süreçler şeklinde planlanmıştı. Ancak eyleme geçme kurumlar arası koordinasyonu mümkün değildir. Bundan ayrı olarak örtülü eylemi planlayanlar, icra sürecinde planlanan aşamaların birbirlerine zıt sonuçlar ve iç içe geçmiş ikilemler yaratmamasından da sorumludur. Hem bu koordinasyon hem de bu sorumluluk, sonuçları itibarıyla ABD'nin genel dış politikası içinde riskleri önleme ve faydaları artırma NSC'nin nezaretinde gerçekleşmiştir.

Bu direktifle ABD, Orta Amerika bölgesinde yaşanan gerilla hareketleriyle devrimlerin ileride Sovyetler için küresel, Kübalılar için de bölgesel bir koz yaratmaması için Amerikan stratejik kabiliyetlerinin diriltildiği örtülü eylem talimatı oluşturmuştur. El Salvador'un siyasal ve ekonomik olarak desteklenmesi (Gutman, 1988, s. 22-23), Honduras ordusunun yapılandırılması ve ortak tatbikatlarla güç gösterisinde bulunulması (Gutman, 1988, s. 143) ve Nikaragua'daki silahlı muhalefetin ülke dışından desteklenerek mücadelesinin sürdürülebilir hale getirilmesi (Gutman, 1988, s. 46-47, s. 56-57), Direktif 17'nin teknik süreçlerini ortaya koymaktadır. Kısacası bu kararname ile 'Örtülü Eylem' dış politikada savaş ve barış arasında tanımlanamayan meydan okumalara ve bu meydan okumaların dış politika ile stratejide neden olduğu krizlerin operasyonel planlama ve icra ile karşılık verilmesi ve yönetilmesidir.

Sonuç

Dış siyaset milli güvenlikle tutarlı olsa da örtülü faaliyetin ortaya koyduğu farklı dil bu eylemlere sıra dışı bir anlam vermeyi gerektirir. Bir örtülü eylem, dış siyasetin icrasından sorumlu kurumların arasındaki eşgüdümeye istihbarat servislerinin de katılmasını sağlayarak, servislere dış siyasetin değerlendirilebileceği koşullarla uyumlu bir dil alanı kazandırır. İstihbarat servislerinin dış politika yapımından ayrı bir şekilde icra safhasında da yer alıyor olması örtülü eylemleri-istihbarat servisleri arasındaki ilişkinin özel bir alanını oluşturur. Nitekim Soğuk Savaş'ta iki süper gücün etki alanlarının korunması ve bir diğerinin müdahalesini önlemeye yönelik faaliyetleri içerisinde ABD'nin arka bahçesi konumundaki Karayip'lerde stratejik öneme sahip Nikaragua'daki muhtemel uluslararası komünizmin yayılması tehdidinin oluşturduğu algı, Amerika'yı bu ülkede örtülü faaliyetler yürütülmesi konusunda teşvik etmiştir. Örtülü eylem sayesinde ki Amerikan istihbarat servisi dış politika oluşturma ve karar verme sürecinde karar destek mekanizmasından ayrılarak istisnai bir şekilde dış politika icrasında yer almıştır. Fakat bu alan istihbarat servislerinin ve örtülü faaliyetlerin kendine has özelliği dolayısıyla gri alanın içinde yer alır. Gri alan, içindeki kavramların kendi aralarında oluşturduğu mantık ile bir bakımdan siyasal karar-alıcının yorumlarını örtülü bir şekilde uluslararası sistemin rekabetine ve iş birliğine yansıtmaktadır. Bu dilin açık ve yalın olması diğer ülkeler tarafından tehdidin ilanı veya anarşinin mantığı olarak algılanabilir ve bu durum faaliyetin hassasiyetini belirler. Bu nedenle muhtemel sonuçlarının dış siyasete etkisi sonucu örtülü eylemlerin planlanması ile icra safhaları bizzat en üst düzeydeki siyasal karar-alıcının sorumluluğunda ve kontrolünde olmalıdır. Nikaragua vak'ası şunu göstermektedir ki özellikle taraflardan birinin etki sahası olarak kabul edilen bir coğrafyadaki dış politikada gerçekleşen tıkanma hem Başkan'ın stratejik bakış açısında hem de iç politikadaki meşruluğu çerçevesinde dikkat çekmektedir. Bu halde de örtülü eylemin gizli ve geleneksel istihbarat yöntemlerinin ötesinde gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur. Nikaragua'daki tıkanma sürecinin ABD'nin etki alanında gerçekleşmesi, örtülü eyleme şüphe bırakmayacak bir gereklilik kazandırmıştır. Ancak bu gerekliliğin örtülü eylem içinde tutarlılığı, bürokratik kurumların koordinasyonu ile sağlanabilmiştir. Kongre seviyesindeki iç siyaset ve Başkan arasında ortaya çıkan icra ve denetleme iş birliği de milli güvenlik karar-alma mekanizması içinde şekillenmişti. Bu haliyle icrasıyla mümkün olmuştur. Bu süreç de örtülü eylemin dış politikadaki kolaylaştırıcı özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Alexander, L.M. (1955). *World Political Patterns*. Chicago: Rand McNally and Company.
- Allison, G.T. (1971). *Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis*. M.H. Halperin ve A. Kanter içinde, *Readings in American Foreign Policy: A Bureaucratic Perspective*. Boston MA: Little, Brown and Company.
- Armstrong, W. C., Leonhart, W., McCaffrey, W. J., ve Rothenberg, H. C. (1995). *The Hazards of Single-Outcome Forecasting*. H. Bradford Westerfield içinde, *Inside CIA's Private World* (s. 238-254). New Haven, CT: Yale University Press.
- Ashby, T. (1987). *The Bear in the Backyard: Moscow's Caribbean Strategy*. Lexington: DC Health and Company.
- Asprey, R. B. (1994). *War in the Shadows: The Guerrilla in History*. New York: William Morrow and Company.
- Ataç, K.K. ve Özcan, B.S. (2021). 1962 Küba Krizi: Amerikan Arşivleri Üzerinden Bir Okuma. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17(39): 522-561.
- Foreign Relation of the United States. (1951). Paper Prepared in the Office of Policy Coordination of the Central Intelligence Agency. 1950–1955, THE INTELLIGENCE COMMUNITY, 1950–1955, Erişim Tarihi: 2 Eylül 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950-55intel/d61>.
- Godson, R. (2011). *Dirty Trick or Trump Card: U.S. Covert Action and Counterintelligence*. (7. Baskı). New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Gutman, R. (1988). *Banana Diplomacy: The Making of American Policy in Nicaragua 1981-1987*. New York: Simon and Schuster.
- Halliday, F. (1984). *The Making of the Second Cold War*. London: Verso.
- Howe, R.W. (1981). *WEAPONS: The Shattering Truth about the International Game of Power, Money and Arms*. London: Abacus.
- Kapcia, A. (1994, September). Review: What Went Wrong? The Sandinista Revolution. *Bulletin of Latin American Research*, 13(3), 311-318.
- Kupperman, R.H. ve Taylor Jr., W.J. (1985), Special Supplement: Low Intensity Conflict, the Strategic Challenge, G.E. Hudson ve J. Kruzal içinde, *American Defense Annual 1985*, Lexington: DC Health and Company.
- National Security Decision Directive 17. Erişim Tarihi: 17 Ekim 2021. <https://www.reaganlibrary.gov/public/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd17.pdf>

- O'Rourke, L.A. (2018). *Covert Regime Change: America's Secret Cold War*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Papp, D. S. (1986). *Soviet Policies Toward the Developing World During the 1980s: The Dilemmas of Power and Presence*. Maxwell AFB, Alabama: Air University Press.
- Reagan, R. (1982, June 8). Address to Members of the British Parliament. Erişim Tarihi: 17 Ekim 2021. <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-members-british-parliament>.
- Secret Presidential Finding, March 9, 1981. Erişim Tarihi: 17 Ekim 2021. https://www.brown.edu/Research/Understanding_the_Iran_Contra_Affair/documents/d-nic-5.pdf
- Senate Report. (1976). *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities*. United States Senate together with Additional, Supplemental, and Separate Views. Senate Report, 94th Congress, 2 session, Report No. 94-755, April 26, 1976, Washington D.C.
- Smith, P.H. (1996). *Talons of the Eagle: Dynamics of U.S.-Latin American Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Snow, D. M. ve Brown, E. (1994). *Puzzle Palaces and Foggy Bottom: US Foreign and Defense Policy-making in the 1990s*. New York: St. Martin's Press.
- Spykman, N. J. (1955). *Political Geography of the Americas*, Harold Sprout ve Margaret Sprout içinde, *Foundations of National Power* (s. 252-262). New York: D. Van Nostrand Company, Inc.
- U.S. Army Command and General Staff College. (2007). *Battle Book ST-100-3 AY-07-08*. Fort Leavenworth, Kansas.
- United States Special Operations Command. (2015). *Gray Zone, White Paper*, 9 September. Erişim Tarihi: 17 Ekim 2021.
- U.S. Code, 50 U.S. Code § 3093, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/50/3093#e>, Erişim Tarihi: 2 Eylül 2021.
- Wiarda, H.J. (1986). *Updating US Strategic Policy: Containment in the Caribbean Basin*. T. L. Deibel ve J.L. Gaddis içinde, *Containment: Concept and Policy: Volume 2* (s. 559-579). Fort McNair Washington DC: National Defense University Press.
- Woodward, R. (1987). *VEIL: The Secret Wars of the CIA 1981-1987*. London: Simon & Schuster.
- Yergin, D. (1977). *Shattered Peace: The Origins of the Cold War and the National Security State*. Boston MA: Houghton Mifflin Company.

Demokratik Gerilemeye İlişkin Yaklaşımlar Ve Gerilemenin Sonuçları

Approaches to Democratic Regression and Consequences of Regression

*Fatih TEKİN**

Başvuru Tarihi: 07.04.2022

Kabul Tarihi: 12.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Son yıllarda ortaya çıkan pek çok tali sorunun ana kaynağı özgürlükçü ve çoğulcu demokratik anlayışların gerilemesi ve bir çeşit popülist eğilimlerin yükselişidir. Liberal demokratik normların gerilemesi ve otoriter tarza sahip demagog siyasetçilerin yükselişi ile birlikte dünya popülizmin etki alanı içine girmiştir. Asıl büyük tehlike ise popülizmin ülkeleri yeniden otoriter rejimlere sürüklemesidir. Bu çalışmada günümüzdeki demokratik gerilemeyi tarif etmeye çalışan illiberal demokrasi, rekabetçi otoriteryenizm ve siyasal popülizm olmak üzere üç temel kavram çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bu üç temel kavramın muhtevası bağlamında gerek ulusal politikalarda gerekse uluslararası politikada baş gösteren etkiler ve sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dünya'daki demokratik gerileme, toplumları daha içe kapalı hale getirmektedir. Güvenlikleştirme pratikleri güç kazanmaktadır. Kuvvetler ayrılığı prensibi pek çok demokratik yönetimde giderek aşınmaktadır. Siyaset, ötekine karşı nefret söyleminin hâkim olduğu bir iklimde kutuplaştırıcı bir etkiye sahip olmaktadır. Uluslararası siyaset de benzer kutuplaştırıcı ve ötekileştirici etkiler görülmektedir. Kimlik siyaseti, yabancı düşmanlığı ve nefret söylemi güç kazanmaktadır. Ayrıca silahlanma yarışı hızlanmakta ve başına buyruk liderler uluslararası barış için bir tehdit olarak görülmektedir. Devletlerin içyapılarının dış politikalarını etkileyeceği düşüncesinden hareketle demokratik yönetimlerdeki zafiyetler ve demokrasilerin işlevsel niteliklerini kaybetmeleri uluslararası barışa da zarar verecektir.

Anahtar Kelimeler: İliberal Demokrasi, Rekabetçi Otoriteryenizm, Popülizm, Demokratik Gerileme, Post-Demokrasi.

* İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, YÖK 100/2000 Uluslararası Güvenlik ve Terör Öncelikli Alan Araştırma Görevlisi, fatihtekin@inonu.edu.tr, ORCID:0000-0003-2227-0784

Abstract

The main source of many secondary problems that have emerged in recent years is the decline of liberal and pluralist democratic understandings and the rise of a kind of populist tendencies. With the decline of liberal democratic norms and the rise of authoritarian demagogue politicians, the world has come under the influence of populism. The real danger is that populism will drag countries back to authoritarian regimes. In this study, three basic concepts, namely illiberal democracy, competitive authoritarianism and political populism, which try to describe the current democratic decline, are discussed in various aspects. In the context of the content of these three basic concepts, the effects and results that emerged in both national and international politics were tried to be revealed. The democratic regression in the world is making societies more introverted. Securitization practices are gaining strength. The principle of separation of powers is gradually eroding in many democratic governments. Politics has a polarizing effect in a climate dominated by hate speech against the other. Similar polarizing and marginalizing effects are seen in international politics. Identity politics, xenophobia and hate speech are gaining strength. Also, the arms race is accelerating and maverick leaders are seen as a threat to international peace. Considering that the internal structures of the states will affect their foreign policies, the weaknesses in democratic administrations and the loss of the functional qualities of democracies will also harm international peace.

Keywords: Illiberal Democracy, Competitive Authoritarianism, Populism, Democratic Regression, Post-Democracy.

Giriş

Dünya siyasal popülizmin çekim alanına girmiştir. Günümüzün politik sarsıntıları otoriter eğilimlerin büyük destek gördüğü büyük bir enerjiyi ortaya çıkarmıştır. Küresel terörün yükselişinden Brexit'e kadar pek çok siyasi farklılaşmanın yerel birçok sebebi bulunsa da temelde ortak bir paydaya işaret ettiğini söylemekte yarar vardır. İçinde bulunduğumuz süreçte etik kaygılar önemini yitirmiş durumdadır (Mishra, 2017, s.128).

ABD'de ilk siyahi başkanın seçilmesinden sonra ilk kadın başkanın da seçilmesine çok az kalmıştı ancak onun yerine kadınlardan ve yabancılardan nefret eden, duygularını kontrol edemeyen, paranoyak bir gayrimenkul girişimcisi göreve geldi. Donald Trump, pek çok açıdan Batı'nın kendine dair tanımlarının dışında bir profile sahiptir (Natchtwey, 2017, s.155). Yalnızca ABD'de değil bütün Batı ülkelerinde hatta dünyada Trump gibi liderlerin yükselişine tanıklık edilmeye başlanmıştır. Kimlik siyaseti yükselmeye, yabancı düşmanlığı artmaya, başına buyruk lider davranışları ve otoriterleşme eğilimleri hızlanmaya başlamıştır.

Siyasal popülizm, demokratik rejimlerin içinde ortaya çıkan bir politik harekettir. Çoğulcu demokrasiyi ve demokratik değerleri içeriden çürüten bir tahtakurusu gibi kemirmektedir. Popülist hareketler tarihin farklı dönemlerinde otoriter yönetimlere dönüşmüştür. Aslında liderlerin elini güçlendiren popülist hareketler demokrasi içindeki otoriter eğilimlerdir.

Günümüzde demokratik değerlerin erozyona uğraması, kuvvetler ayrılığı prensibinin pek çok ülkede önemsiz hale gelmesi, kimlik siyasetinin yükselişe geçmesi popülizmin yükselişiyle ilişkilidir. Çoğulculuk yerini çoğunlukçuluğa bırakmaktadır.

Günümüzde Samuel Huntington'un tabiriyle üçüncü demokrasi dalgasının ters dalgası dünyanın üzerinde dolaşmaktadır. Ülkeler özgürlüklerden, liberal değerlerden ve çoğulcu demokratik anlayışlardan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu durum uluslararası politikayı da derinden etkilemektedir.

Demokratik ülkelerin yöneldiği bu sapma son dönemlerde literatürde çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bu çalışmada illiberal demokrasi, rekabetçi otoriteriyenizm ve siyasal popülizm kavramları açıklayıcı kavramlar olarak seçilmiştir. Çünkü literatür incelendiğinde son dönemde dünyadaki demokratik gerilemeye ilişkin konular temelde bu üç kavram çerçevesinde ele alınmaktadır. Ancak örnek olay olarak seçilen ülkeyi kimi araştırmacılar illiberal demokrasi, kimi araştırmacılar rekabetçi otoriteriyenizm, kimi araştırmacılar ise siyasal popülizm üzerinden açıklama eğilimindedir. Demokratik gerilemeyi tarif etmeye çalışan bu üç kavrama dikkatle bakıldığında popülizm bir siyasi anlayışı ifade ederken, rekabetçi otoriteriyenizm bu siyasi anlayıştan ziyade pratikteki siyasi durumu ifade etmektedir. İlliberal demokrasi ise siyasi alandaki rekabete odaklanmak yerine siyasal hak ve özgürlüklere odaklanmaktadır. Dolayısıyla günümüzdeki demokratik gerilemeyi incelerken bu üç yaklaşım özünde birbiriyle çelişmediğinden meselenin sadece bir boyutuna odaklanarak açıklamaya çalışmak yeterli olmayacaktır (Ewing, 2022; Levitsky ve Loxton, 2013; Duckitt, Krauss ve Heled, 2012; Bieber, 2018; Giersdorf ve Croissant, 2011, Mainwaring, 2012, Kapidžić, 2019, Özbudun, 2015; Castaldo, 2020; Esen ve Gümüşçü, 2016; Shafi ve Subedi, 2020; Andrews ve Honig, 2019).

Çalışmanın amacı çoğulcu demokrasiden uzaklaşmanın demokratik değerlerde oluşturduğu tahribatı ortaya koymak ve bu tahribatın uluslararası siyaseti nasıl etkilediği ve şekillendirdiğine yönelik varsayımlarda bulunmaktır. Bu bağlamda öncelikle demokrasi ve demokraside bulunması gereken niteliklere değinilmiş, akabinde demokratik ilerleme ve gerilemenin tarihsel boyutu aktarılmıştır. İlliberal demokrasi, rekabetçi otoriteriyenizm ve siyasal popülizm kavramları tanıtıldıktan sonra popülizmin son kerteedeki yükselişi ele alınmıştır. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası politikada ortaya çıkan semptomlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Demokrasi Kavramı

Demokrasi, toplumun var olan sorunlarını çözme hususunda, insanlık tarihi boyunca uygulanmış yönetim biçimleri içinde en iyi yönetim biçimi olarak değerlendirilmektedir. Demokrasi iktidarın halkın elinde olduğu veya halk tarafından özgürce seçilen temsilciler aracılığıyla halkın bu iktidar gücünü kullandığı bir yönetim

sistemidir. Bir başka ifadeyle demokrasi bir kuruluşu ya da kurumu etkileyen kararların alınmasında o grubun üyelerinin bu karar verme sürecine dâhil edilmesi gerekliliğini ve bu üyelerin eşit hakka sahip olduğu iddiasını savunan bir yönetim biçimidir.

Halkın yönetimi anlamındaki Yunanca bir ifade olan demokrasi sözcüğü, demos (halk) ve kratia (iktidar) sözcüklerinin birleşiminden türemiş bir sözcüktür (Yayla, 2017, s.45). Demokrasinin tek bir tanımı bulunmamaktadır. En sık başvurulan tanımlardan biri Abraham Lincoln'un, 1860 Gettysburg konuşmasında "halkın halk için halk tarafından yönetimi" şeklindeki tarifidir (Heywood, 2007, s.53).

Robert Dahl, demokratik sürecin işleminin beş temel kriteri olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar; etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, gündemin kontrolü, yetişkinlerin dâhil olmasıdır. Bunların hepsi bir topluluğun politikalarını belirlemede siyasal bakımdan eşit olması için gereklidir. Yani bu ölçütlerden herhangi biri olmadığında siyasal eşitlik zaafa uğrar (Dahl, 2017, s.48-49).

Demokratik yönetimin temel özellikleri; genel ve eşit oy, siyasal partiler arası rekabet, muhalefet ve düşünce özgürlüğü, seçimlerin düzenli olarak yapılması, yöneticilerin seçimle işbaşına gelmesi ve gitmesidir (Schmidt, 2002, s.21).

Temelde üç farklı demokrasi uygulaması bulunmaktadır. Bunlar; doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi ve temsili demokrasidir. Doğrudan demokraside kanunlar bizzat halk tarafından yapılmaktadır. Kamuya ilişkin kararlar doğrudan halk tarafından alınmaktadır. Antik Yunan'da site devletlerinde doğrudan demokrasiler uygulanmıştır. Yarı doğrudan demokrasi de ise halk temsilciler seçmektedir ancak bazı konularda halk oylamasına başvurulmaktadır. Yarı doğrudan demokrasilerde halkın katılımı üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; referandum, halk vetosu ve halk girişimidir. Temsili demokrasilerde ise halk, egemenliğini seçtiği temsilciler aracılığıyla kullanır. Halkın seçtiği temsilciler, halk için halk adına yasa yapmaya yetkilidir.

Demokratik bir yönetimin vazgeçilmez şartları bulunmaktadır. Bir başka deyişle bir yönetimin demokratik sayılması için bir takım temel kriterlere sahip olması gerekmektedir. Birincisi, etkin siyasal makamların halk tarafından seçimle belirlenmesi gerekir. İkincisi, gerçekleştirilen seçimlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması gerekir. Üçüncüsü seçimlerin serbest ve adil bir biçimde gerçekleştirilmesi ve seçimlerde gizli oy, eşit oy ve açık sayım ilkelerinin uygulanması gerekir. Dördüncüsü, çok partili bir siyasal hayatın bulunması gerekir. Beşincisi, muhalefetin iktidar olma şansının bulunması gerekir. Son olarak temel kamu hakları tanınmış ve güvence altına alınmış olmalıdır (Gözler, 2012, s.104-105).

Demokratik Değerlerden Yoksun Demokrasiler

Günümüzde dünya çapında liberal demokrasinin frenlenerek popülist otoriter yöneticilerin veya yönetimlerin yükselişe geçtiği bir süreç işlemektedir. Bu yükselişe geçen hareketlerdeki liderler genelde çoğulculuk karşıtı, yabancı düşmanı, ataerkil ve otoriter tarzlarıyla ön plana çıkmaktadır (Appadurai, 2017, s.17-18).

Serbest seçimler, ulusal toplumları açmaya yarayabildiği gibi kapatmaya da yarayabilir. Demokrasi, kaynaştırıcı olduğu kadar dışlayıcı bir mekanizma görevi de görebilir. Günümüzde çoğunlukların, devleti kendi özel mülküne çevirdiği çoğunlukçu rejimler güçlenmekte ve yükselişe geçmektedir. Popülist eğilimler farklı ülkelerde farklı şekillerde işlemektedir ancak bir takım benzerlikleri bulunmaktadır. Popülist fikirlerin yükselişi bu ülkeleri siyasi kutuplaşmaya ve cepheleşen siyasi tarza götürmektedir. Kamuoyunun bireysel değil toplumsal korku ve kaygılara yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Siyasal popülizmin yükselişiyle beraber siyasi liderler daha önemli roller oynamaya başlamış ve bu durum kurumlara güvenin azalmasına yol açmaktadır. Korkuların patlaması, 1989 sonrası dünyayı tanımlayan liberalizm ile demokrasi arasındaki birliğin çözülmesi anlamına gelmektedir (Kraştov, 2017, s.98).

Demokratik değerlerin erozyona uğradığı bu dönem, Huntington'un kehaneti olan üçüncü dalganın ters dalgası olarak adlandırılabilir. Samuel P. Huntington, belli tarihsel dönemlerde çok sayıda rejimin demokratik bir rejim haline gelmesini ve yine çok sayıda rejimin demokratikleşme eğilimi yaşamasını demokratikleşme dalgası olarak isimlendirmiştir. Demokratikleşme dalgaları ile birlikte demokratik rejimlere dönüşen ülkelerin belirli bir tarihsel dönemde bir kısmının yeniden demokrat olmayan formlara dönüşmesini ise ters dalga olarak isimlendirmiştir. Huntington'a göre, modern dünyada üç demokratikleşme dalgası gerçekleşmiştir. Birinci dalga 1828-1926 yılları arasında gerçekleşmiş ve bu birinci dalganın ters dalgası büyük bir bölümü iki savaş arası dönem olan 1922-1942 yılları arasında gerçekleşmiştir. İkinci demokratikleşme dalgası 1943-1962 yılları arasındadır ve bu ikinci demokratikleşme dalgasının ters dalgası 1958-1975 yılları arasında gerçekleşmiştir. Üçüncü demokratikleşme dalgası ise 1970'lerin ortalarında başlamıştır (Huntington, 2007, s.10-11).

Birinci demokrasi dalgasının kökenleri Amerikan ve Fransız devrimlerinde yatmaktadır. Buna ek olarak 19. yüzyılda ulusal demokratik kurumların ortaya çıkmasıdır. 19. yüzyıl içinde çok sayıda ülkede demokratik kurumların tedricen geliştiği gözlemlenebilir. Bu uzun soluklu demokratikleşme dalgasının ters dalgası Roma Yürüyüşü ile Mussolini'nin İtalyan demokrasisini yıkmasıyla 1922'de başlamıştır. 1920 ve 1930'lu yıllarda hâkim siyasal gelişme, demokratikleşmeden uzaklaşarak klasik otoriter yönetim biçimlerine yönelme ya da daha sert olan totalitarizm biçimlerinin oluşmasıdır. 1910 yılından önce demokratik kurumlarını oluşturan ülkeler içinde yalnızca Yunanistan bu ters dalgaya yakalanırken, 1910 yılından sonra demokratik kurumlarını oluşturan 17 ülke içinde sadece 4 ülke ters dalgadan kurtulabilmiştir. Bu rejim değişiklikleri, komünist, faşist ve militarist ideolojilerin yükselişinin neticesidir (Huntington, 2007, s.14-15).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru başlayan ikinci dalga, birinciye göre kısa bir dalgadır. Müttefik devletlerin savaşı kazanmasının akabinde Batı Almanya, İtalya, Japonya, G. Kore ve Avusturya'da demokratik kurumlar teşvik edildi. Ayrıca bu dönemde savaş sırasında Uruguay, 1940'ların sonlarında Türkiye, Yunanistan, Brezilya, Kosta Rika, Arjantin, Venezuela, Peru ve Kolombiya demokrasiye geçtiler. Ancak ikinci ters dalga 1950'lerin sonu 1960'ların başında başladı. 1960 ve 1970'lerde demokrasiden küresel düzeydeki uzaklaşma, çarpıcı nitelikteydi. 1962 yılında 13 hükümet darbe ürünüken 1975'te bu sayı 38 olmuştu. Yine

1958'de 32 ülkede işleyen bir demokrasi bulunurken 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde bu ülkelerin üçte biri otoriterleşmiştir (Huntington, 2007, s.16-18).

1974'te Portekiz'de diktatörlüğün sona ermesi, üçüncü demokratikleşme dalgasının başlangıç noktasıdır. Bu dönemden itibaren Avrupa, Asya ve Latin Amerika'da bulunan otuz ülkede demokratik yönetimler yerini otoriter rejimlere bırakmıştır. Yine bu süreçte pek çok otoriter ülkede de önemli liberal gelişmeler yaşanmıştır (Huntington, 2007, s.21). Soğuk Savaş sonrasında da demokratikleşme hızla yayılmaya devam etmiştir.

Ancak günümüzde hem gelişmiş ülkelerde hem de az gelişmiş ülkelerde yaşanan krizler bu demokratikleşme eğiliminin tersine döndüğünün işareti olarak görülebilir. Yani bir başka ifadeyle Huntington'un kehaneti gerçekleşmektedir.

İlliberal Demokrasi

Fareed Zakaria tarafından kavramsallaştırılan illiberal demokrasi, adından da anlaşılacağı üzere, bireysel hak ve özgürlükleri ihlal eden, kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti gibi prensiplerden yoksun özgürlükçü olmayan demokrasileri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır (Zakaria, 1997, s.22-24).

İlliberal demokrasi kavramı günümüzdeki demokrasi tartışmalarında önemli referans noktalarından biridir. Zakaria, büyük yankı uyandıran makalesinde, günümüzde az gelişmiş ülkelerdeki demokrasilerin paradoksal bir gelişim gösterdiğini belirtmektedir. Zakaria, az gelişmiş ülkelerde, bir taraftan iktidarların serbest seçimlerle iş başına geldiği demokratik rejimlerin sayısının giderek arttığını belirtirken, diğer taraftan da mevcudiyetini demokrasiye borçlu olan bu hükümetlerin vatandaşlık haklarında kısıtlamalara gittiklerine dikkat çekmiştir. Zakaria'ya göre, bu dönemde baş gösteren en tehlikeli problemlerin başında demokratik yöntemlerle seçilen hükümetlerin, mutlak hâkimiyete ehil olduğu inancıyla hareket ederek kuvvetler ayrılığı ilkesini hiçe sayacak şekilde bütün yetkileri elinde toplamaya ve demokratik hakları kısıtlamaya girişmeleri gelmektedir. Bu yaklaşım ise iktidarı elde eden siyasal grubun her şeyi elde ettiği, kaybeden siyasal grubun da her şeyi kaybettiği bir politik alan oluşturmaktadır. Bu politik alan politikanın dost ve düşman kutuplaşması üzerine kurulduğu, demokratik değerler bakımından olumsuz bir atmosfer ortaya çıkmaktadır. Zakaria'ya göre ihtiraslı politikacıların, toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren ve demokratik seçimleri suiistimal eden eğilim, söylem ve pratiklerinin uç noktalara ulaştığı dönemlerde toplumsal yapıda etnik ve dinsel bölünmeler artmakta, demokratik rejim yozlaşmakta ve özgürlükler tehlikeye düşmektedir (Zakaria, 1999, s. 47-55).

Demokratik otoriteriyenizm gibi kavramsallaştırmalarla da ifade edilen illiberal demokrasi, hukuk devletini, insan haklarını, kuvvetler ayrılığını, güçlü sivil toplumu, siyasal partiler arasındaki kurumsallaşmış rekabeti ve pek çok liberal demokrasi ilkesini erozyona uğratmaktadır. Yürütmenin güçlü olması ve istikrar üretmesi gerektiği gibi söylemlerle güçlenen bu yaklaşımlar demokrasiyi iktidarların seçimlerle belirlenmesi ilkesine

indirmektedir. Böylece çoğunluk despotizmine dönüşen bir demokrasi anlayışı oluşmakta ve bu da çoğulcu demokrasi anlayışının gerilemesi sonucunda meydana gelmektedir (Ataay, 2014, s. 29).

Rekabetçi Otoriteryenizm

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bütün dünyada kritik bir siyasal rejim değişimi dalgası yaşanmaktadır. Geleneksel otoriter rejimlerin varlığının korumasının zorlaştığı bu yeni süreçte Latin Amerika, Afrika, Doğu Avrupa ve Asya ülkelerinde bulunan tek parti rejimleri ve askeri diktatörlükler çözülmeye başlamıştır. Ancak bu çözüme her zaman liberal demokrasilerle sonuçlanmamaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan rejimlerin pek çoğunda serbest seçimler ve farklı siyasal partiler bulunmakta yani biçimsel olarak demokratik unsurların bazıları sağlanmakta ancak gerçek anlamda bir demokratikleşme oluşmamaktadır. Bu yeni rejimler hem demokrasinin hem de otoriter rejimlerin unsurlarını bir arada barındırması bakımından hibrit rejimlerdir (Pirili, 2016, s.16).

Rekabetçi otoriteryenizm, hem demokrasiden hem de tam ölçekli otoriter yönetimden ayırt edilmelidir. Modern demokratik rejimlerde yöneticiler adil ve özgür seçimler yoluyla seçilir, yetişkin yurttaşların oy kullanma hakları bulunur, basın özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü vardır ve son olarak siyasi makamlar dini liderlerin ve askerlerin vekâleten kontrolüne tabi olmadıkları için seçilmiş irade, yönetme konusunda gerçek bir yetkiye sahiptir (Levitsky ve Way, 2002, s.53).

Rekabetçi otoriteryenizmde bu kriterlerin ihlali, iktidar ile muhalefet arasında eşit olmayan bir rekabet alanı oluşturacak kadar ciddi düzeydedir. Seçimler düzenli bir şekilde gerçekleştirilse de ve genelde büyük hilelerden uzak olsa da kamu görevlileri sıklıkla devlet kaynaklarını kötüye kullanmaktadır, muhalefet medyada yeterli düzeyde yer bulamamaktadır, muhalefet adayları ve destekçileri sözlü olarak taciz edilir ve bazen seçim sonuçları manipüle edilir. Gazeteciler, muhalif siyasetçiler ve hükümeti eleştiren bir takım kişiler tehdit edilebilir, casuslukla itham edilebilir ve bazen tutuklanabilir (Levitsky ve Way, 2002, s. 53).

Rekabetçi otoriteryenizm, görünüşte seçim rejimleri olarak adlandırılan rejimlerden farklıdır. Bu tür rejimler; sahte demokrasi, sanal demokrasi, seçim otoriterliği gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Bu tür rejimler tam ölçekli otoriteryen rejimlerdir. Bu tür rejimlerle rekabetçi otoriteryenizm arasında bir takım farklar bulunmaktadır. Rekabetçi otoriteryenizmde muhalefetin iktidara gelebilme imkânı bulunur. Çünkü rekabetçi otoriter rejimlerde demokratik kurumlar bulunmakta ve muhaliflerin periyodik olarak meydan okuyabileceği, zayıflayabileceği veya iktidarı yenebileceği rekabet alanları bulunmaktadır. Bu alanlar; seçimler, parlamentolar, yargı ve medyadır (Levitsky ve Way, 2002, s.54). Rekabetçi otoriter yönetimlerde iktidarlar, aşırı hak ihlallerine gitmediği sürece, seçimleri iptal etmediği sürece ve açık bir şekilde seçimlerde hile yapmadığı sürece otoriter bir yönetim adlandırılmaz ancak demokratik yönetimler de değildir (Levitsky ve Way, 2002, s.58).

Popülizm Kavramı ve Özellikleri

Ekonomik ve siyasal seçkincilik karşıtlığı olarak tanımlanabilecek olan popülizm, kendilerini sıradan halka dayandıran ve erdemin sıradan halkta olduğuna inana siyasi düşünce tarzını ifade eden bir kavramdır. Popülizm, çoğulcu demokrasinin karşıtıdır ve otoriter demokrasi olarak görülmektedir (Heywood, 2007, s.362).

Popülist hareketler, iktisadi, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda ani bir değişim baskısına karşı çıkanların halkın tamamının çıkarları için iktidarı hedefledikleri hareketlerdir. Popülizme göre ahlakın ve erdemin kalesi, beşiği, neşet ettiği yer halktır ve popülist hareket idealleştirilmiş halkın temel değerlerine dönmeyi arzulamaktadır (Toprak, 1992, s.5).

Popülist hareketlerin üç temel niteliği bulunmaktadır. Birincisi devleti yani iktidarı elde etmeyi hedeflerler. İkincisi kendi destekçilerini korumak için yolsuzluğa ve iltimasa başvururlar. Üçüncüsü ise sivil toplumun baskı altına alınması için sistemli bir çaba gösterirler. Şüphesiz otoriter liderler de benzer uygulamalara girişmektedir. Ancak popülistlerin onlardan ayrılan yönü, seçim sonuçlarının arkasına sığınarak kendi yönetimlerinin halkın hakiki temsilcisi olduklarını söyleyerek meşrulaştırmalarıdır (Müller, 2019, s.16).

Popülistler yekpare halk adına konuştuklarını ve bunu da demokrasi için yaptıklarını ileri sürerler. Ancak bu yaklaşıma göre demokrasi, popülist liderlerin arzularının bir ifadesi olarak ele alınır. Popülistler, sadece elitlere karşı tüm halkı temsil ettiği iddiasına yaslanmaz. Çünkü popülistler halkın tamamı yararına iktidar pratiklerini istemekle kalmaz, buna ek olarak liderlerinin zaten bizzat idealize edilen halkın vücut bulmuş hali olduğuna ve halka vekâleten tüm kararları alması gerektiğine inanırlar (Finchelstein, 2019, s.20-21). Halk için ve halk adına karar alan milli bir lideri savunan popülizme göre; kuvvetler ayrılığı, basın özgürlüğü ve hukuk devleti önemli değildir. Yani denilebilir ki popülizm demokrasiye meydan okur ama demokrasiyi seçimlere endekslediği için şekilsel açıdan savunmaya devam eder (Finchelstein, 2019, s.24).

Popülistler, çoğulculuk karşıtı bir yaklaşıma sahiptir ve halkı sadece ve sadece kendilerinin gerçekten temsil iddiasındadırlar. Bu sebeple politik alandaki rakiplerini yozlaşmış ve ahlaksız elitler olarak çerçevesizler. İktidarda olan bir popülist harekete göre hiçbir muhalif meşru değildir. Çünkü onlara göre halk yararına hareket eden tek odak kendileridir bu sebeple kendilerini halkın yüzde yüzü olarak değerlendirirler. Kendilerini desteklemeyenleri idealleştirilmiş halkın bir parçası olarak kabul etmeyerek çoğulculuk karşıtlığını meşrulaştırmak isterler (Müller, 2019, s.36-37).

Popülist liderler, yönetimler ve kitleler; tasvip etmedikleri her şeyi medyanın hezeyanları, idealize edilen halka, lidere ve vatana yönelik iç ve dış komplolar olarak nitelendirirler. Böylece popülizm, faşizmdeki gibi gerçeği görgül olarak tespit etmeyi reddetme şeklindeki geleneksel tutumla benzeşmektedir. Popülizmin idealize edilmiş halk anlayışına göre muhalifler halk karşıtı şeklinde algılanmaktadır. Muhalifler, bilinçli ya da bilinçsiz oligarşik elitlerin ve dış güçlerin safında yer alan can düşmanlarının bir parçası haline dönüştürülür (Finchelstein, 2019, s.22-23).

Popülistlerin çoğu galip geldiklerinde bile mağduru oynamaya devam etmektedir. Çoğunluklar mağdur azınlıklar gibi davranmaktadır. İktidara gelen popülistler, kutuplaştırma ve ayrıştırma siyaseti izler ve insanları büyük gün olarak betimledikleri bir mücadeleye hazırlamaya çalışır. Böylece siyasal çatışmayı büyük bir amaç için yaptıkları iddiasıyla meşrulaştırmaya çalışır ve taraftarlarını konsolide etmek isterler (Müller, 2019, s.60).

Kimilerine göre popülizm demokrasilerde değil eşitsiz demokrasilerde ortaya çıkmaktadır. Eşitsiz demokrasi, gelir dağılımındaki adaletsizliğin bir uçuruma dönüştüğü ve demokratik temsilin meşruiyet kaybettiği yerlerde gelişen siyasi bir formdur. Popülizm demokrasinin altını oymaktadır ancak onu yıkmamaktadır eğer yıkarsa popülizm olmaktan çıkar ve diktatörlük gibi başka bir forma dönüşür (Finchelstein, 2019, s.31).

Popülizmin, faşizm ile bir takım benzer özellikleri bulunmaktadır ancak popülizmi faşizm olarak nitelendiren yaklaşımlar hatalıdır. Popülizm tıpkı faşizm gibi kendi siyasi pozisyonunu meşru yegâne pozisyon olarak kabul etmektedir. Popülizmin tek bir hakikati vardır, o da lider ve ulusun tek bir bütünü teşkil etmesidir. Popülizmin nazarında çoğunluğun tekil iradesi başka bir bakış açısını kabul edemez. Bu açıdan düşünüldüğünde faşizm gibi popülizm de liberal ve sosyalist düşüncelere bir cevap niteliğindedir. Yine faşizm gibi popülizm de muhalefet için meşru bir siyasi alan öngörmemektedir. Ancak muhalefetin meşruluğunu reddediş retoriktir. Ancak bu retorik olmaktan çıkıp resmen düşman olarak ilan etme ve şiddet evresine geçerse işte o zaman popülizmin faşizme veya bir başka otoriter baskı rejimine dönüştüğünden söz edilebilir. Yani popülizm tümüyle anti demokratik bir hale geldiğinde popülizm olmaktan çıkar. Bu bağlamda popülizm otoriter bir demokrasi biçimiye faşizm şüphe götürmez bir şekilde otoriter bir rejimdir (Finchelstein, 2019, s.31-32).

Popülist partilerin, kitleler üzerindeki cazibesi mutlak zaferler vaat etmeleridir. Kuvvetler ayrılığı gibi prensipleri, iktidardakilerin hesap vermelerini sağlayacak bir mekanizma olarak değil de yozlaşmış elitlerin seçim vaatlerini yerine getirmekten kaçınmak için uydurduğu bir bahane olarak sunarlar. Dolayısıyla kuvvetler ayrılığını yıkmayı, mahkemeleri, bankaları, basını ve sivil toplumu boyundurukları altına almayı amaçlarlar. Ancak popülist partiler yalnızca acımasız galipler değildir. Aynı zamanda ahlaksız mağdurlardır. Çoğunluğu temsil ettiklerine dair inançları, seçim mağlubiyetini kabul etmelerini zorlaştırır. Böylece seçimler giderek daha tartışmalı bir hale gelmektedir ve yalnızca “bizim kazandığımız seçimler adildir” zihniyeti yükselmektedir (Krajev, 2017, s.99).

Popülist yönetimler kendilerine istikrar güvencesi sağladıkları kitleden sabır, sadakat ve oy talep ederler. Kendilerine destek vermeyenleri ise ötekiler olarak ilan edip yeni türde güvencesizlikler yaratırlar (Balta, 2019, s.25).

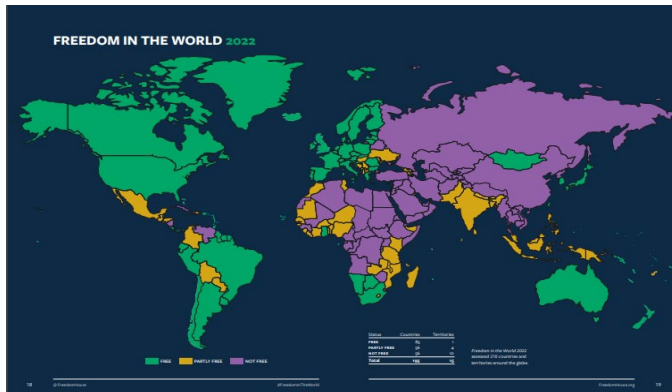
Popülist Siyasetin Önlenemez Yükselişi

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri önemli ölçüde liberalleşen ve demokratikleşen Batı toplumlarında dahi günümüzde radikalleşme eğilimleri görülmekte, popülist anlayışlar güçlenmektedir. Almanya, Fransa, Avusturya, Macaristan, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık gibi ülkelerde küreselleşme, dinsel ve etnik çoğulculuk, dünya ekonomisine eklenme, bireysel hak ve özgürlüklerin kapsamının genişletilmesi,

cinsel çeşitliliğe tolerans, devletin dini ve etnik yapıları tarafsız olması gibi liberal demokrasinin pek çok ilkesi sorgulanmaktadır. Batı liberalizmi dışındaki Rusya, Filipinler gibi ülkelerde ise şovenist, saldırgan, popülist liderlerin güçlendiği, hukuk devleti prensibinin itibarsızlaştırıldığı, insan haklarının hiçe sayıldığı daha vahim bir tablo görülmektedir (Illouz, 2017, s.69).

Batı demokrasilerindeki toplumlar kendi liberal demokratik sistemlerinin olumlu sonuçlar ürettiğine daha az inanmaya başlamışlardır. Küresellik ve açıklık yerini sınırların kapanmasına ve korumacılığa bırakmaktadır. Liberal olmayan güçlerin yükselişe geçtiği bir dünyaya doğru gidilmektedir. Pek çok Batı ülkesinde popülist partiler seçimlerde başarılar göstermekte ve liberal statüko karşıtlarının iktidar yürüyüşünün başladığına yönelik işaretler ortaya çıkmaktadır. Böylece liberal demokrasinin değerleri olan çoğulculuk ve özgürlük önemsiz hale gelmektedir. Popülistler, Batı’da bir korku iklimi oluşturmakta ve siyasi ajitasyonlar aracılığıyla seçmenlerin hoşnutsuzluklarına oynamaktadır. Böylece demokrasilerin içinde doğan popülizm, demokrasileri yavaş yavaş tüketmekte yani bir başka ifadeyle demokrasi demokrasinin kurdu haline gelmektedir (Arıboğan, 2018, s.166).

Freedom House’un raporlarına göre art arda 16 yıllık bir demokratik gerileme yaşanmakta ve küresel ortalama puan her yıl azalmaktadır. 20. yüzyılın sonlarında Soğuk Savaş’ın sona ermesi, demokratikleşme dalgasını kolaylaştırdı, ancak bu süreçte ilerleme kaydeden ülkelerin büyük bir kısmı ilerleyen yıllarda bunu sürdürememiştir. Bu toplumlarda bir güven krizi yoğunlaşmaktadır. Çok sayıda insan, günümüzde demokrasinin çıkarlarına hizmet ettiği konusunda şüphelerini dile getirmektedir. 2021 yılında toplam 60 ülkenin özgürlük puanlarında düşüş yaşanmış ve yalnızca 25 ülke puanını artırabilmiştir. Günümüzde dünya nüfusunun sadece %20’si özgür ülkelerde yaşarken yaklaşık %38’i özgür olmayan ülkelerde yaşamaktadır ki bu 1997 yılından beri en düşük orandır. Bu demokratik gerileme döneminde yetkilerin kötüye kullanımı ve insan hakları ihlallerine yönelik kontroller aşınmıştır. Demokratik ortamlardaki anti demokrat liderler, seçmenlerinin yaşam tarzlarındaki değişim korkuları üzerinde oynayarak ve seleflerinin başarısızlıklarını vurgulayarak siyasi sistemleri yeniden şekillendirmeye veya manipüle etmeye çalışmaktadır (Freedom House, 2022, s.1-7).

Şekil 1. Dünya Özgürlük Haritası 2022 (Freedom House, 2022: 18-19)

Post-demokrasi gibi adlandırmaların yapıldığı bu yeni dönemin temel niteliği seçmenlerin pasif, hareketsiz ve hatta kayıtsız rol oynaması ve sadece önlerine gelenlere tepki vermesidir. Seçimler hala geçerliliğini koruyup hükümetleri değiştirebilmekte ancak geniş kitlelerin seçimlerle ilgili düşünceleri sıkı bir kontrol altında tutulmaktadır. İkna yöntemleri konusunda uzmanlaşmış rakip takımlar, seçmen kitlelerini yönlendirmekte ve kamuoyunda kendi belirledikleri konuların ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Politika, bu seçim oyununun arka planında seçilmiş hükümetler ve iş dünyasının çıkarlarını temsil eden elitler arasındaki alışverişle şekillenmektedir. Bütün bunlara rağmen var olan sistem kendini özgür seçimlerin varlığı ile meşrulaştırmaktadır (Crouch, 2004, s.4).

İnsanların en genel haliyle “biz” ve “onlar” biçimindeki ötekileştirme pratikleri yani uzlaşmaz oluşları insanlık tarihinin vazgeçilmez bir özelliğidir (Bauman, 2017, s.37). Eğer “biz” olarak tanımlanan bir şey varsa mutlaka “onlar” olarak tanımlanan bir şey de olmak zorundadır. Siyasal popülizmin varlık nedeni de bu ontolojik bağlamla ilişkilidir. Dolayısıyla siyasal popülizm çağında yaşanan ekonomik, toplumsal ve kültürel krizler ötekileştirme pratikleri üzerinde etkili olmakta ve kimlik siyasetinin yükselişine tanık olunmaktadır.

2016 yılında Donald Trump gibi bir figürün ABD başkanlık seçimlerini kazanması, pek çok kişiye göre popülist hareketlerin ilerici hareketlere karşı zaferi şeklinde algılanmıştır. Yine Brexit referandumu da bir zamanlar hâkim olan kozmopolit fikirleri yıkmayı amaçlayan yerel dar görüşlülük göstergesi şeklinde görülmüştür. Bununla birlikte popülist hareketlerin ilk belirtilerinin yaklaşık yirmi yıl önce Avrupa’da da görülmeye başladığı belirtilmelidir. 1999’da Jörg Haider’in partisi FPÖ, Avusturya genel seçimlerinde ikinci olmuş ve ÖVP’li şansölye Wolfgang Schüssel’in liderliğinde sağ bir koalisyon oluşmuştur. 2002 yılında Jean-Marie Le Pen, her ne kadar Jacques Chirac karşısında kaybetse dahi Fransa’da cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci tura kalmayı başarmıştır. Dolayısıyla neoliberal küreselleşmeyle ilgili memnuniyetsizliğin hiç de azımsanamayacak bir süre boyunca gerek sağda gerekse solda bulunduğu söylenebilir (Della Porta, 2017, s.44).

Donald Trump’ın seçimleri kazanması, neo-liberal hegemonyanın çöküşüne işaret eden bir dizi çarpıcı siyasi başkaldırıdan yalnızca biridir. Benzer başka olaylar arasında, Birleşik Krallık’taki Brexit referandumu, İtalya’da Renzi reformlarının reddedilmesi ve Fransa’da Ulusal Cephe’nin yükselişi sayılabilir. İdeolojileri ve nihai amaçları bakımından farklılıklar görülse de kitlelerin bu başkaldırıların ortak bir hedefi bulunmaktadır. Hepsi şirket küreselleşmesini, neoliberalizmi ve bunların savunucusu olan siyasi kurumları reddetmektedir. Tüm bu hareketlerde, seçmenler günümüzdeki finansal kapitalizmin karakteristik öğeleri olan kemer sıkma politikalarına, serbest ticarete, yıkıcı borçlanmalara ve düşük ücretli, güvencesiz işlere karşı çıkmaktadır. Bu seçmenlerin oyları da kapitalizmin bu tarzının içinde bulunduğu nesnel yapısal krize muadil olabilecek öznel politikaları temsil etmektedir (Fraser, 2017, s.59).

Siyasi ve toplumsal kutuplaşmalar genelde kriz zamanları ortaya çıkmaktadır. Aslında toplumsal hareketlerin çoğunda sağ ve sol siyasetlerin eş zamanlı ortaya çıktığı söylenmektedir. Siyasal popülizm çağında Brexit kararı veya Trump’ın kampanyalarının bir popülist politika olarak mı yoksa gerçekten popülist hareketler olarak mı adlandırılacağı tartışmalı bir konudur (Della Porta, 2017, s.45).

Sonuç

Avrupa’da aşırı sağın önlenemez yükselişi ve tüm dünyada siyasal popülizmin yükselişi öncelikle toplumların kıyı kesimlerinde başlayan daha sonra toplumun tamamına memnuniyetsizlikler olarak yayılan fikirlerin bir sonucuydu. Bu sonucun doğurduğu potansiyel çoğunluklar, birikerek çoğulcu demokrasiyi tehdit eder hale geldi. Günümüzde otoriterleşme eğilimlerinin yükselişi ve kimlik siyasetinin artışı bir sebep değil bir sonuçtur (Misik, 2017, s.144).

Bu sonuç kimilerine göre demokratik sol partilerin başarısızlığının bir sonucu, kimilerine göre neoliberal önermelerin, vaatlerini yerine getirememesinin bir sonucu ve kimilerine göre de küreselleşmenin ve açıklığın toplumlar nazarında hoş karşılanmadığının bir sonucudur.

Siyasal popülizmin ve özgürlükçü olmayan demokrasinin dünyada hızla yayılması uluslararası siyasetin yeni yapısını da biçimlendirmektedir. 11 Eylül Saldırıları’ndan sonra ABD’nin uluslararası arenada görelî gücünün azaldığı tartışmaları başlamıştır. Daha sonra Vladimir Putin’in 2007 yılında 43. Münih Güvenlik Konferansı’nda tek egemenin olmasının tek efendinin olduğuna ve bunun yanlışlığına vurgu yaparak karşı çıkması, dünyanın yeniden çok kutupluluğa doğru evirildiğinin işaretidir.

Uluslararası siyasette yeni büyük güçlerin sahne almaya başlamasıyla Amerika’nın tek kutuplu anı sona ermektedir. Bu yeni çok kutupluluk evresinde eş zamanlı olarak özgürlükçü olmayan demokrasiler yükselişe geçmektedir. Neoliberal değerlerin ve liberal demokrasinin kan kaybettiği dönemde uluslararası siyasetin de çok kutupluluğa evrilmesi küresel politikaları ciddi bir şekilde etkilemektedir.

Bu dönemde diplomasi ve diplomatik ilişkiler gergin bir zemin üzerinde ilerlemektedir. Duvarlar ve gümrük duvarları örülmektedir. Kimlik siyaseti ve yabancı düşmanlığı yükselişe geçmektedir. İdealist önermelerin anlamını yitirmeye başladığı günümüz dünyasında silahlanma yarışı hız kazanmakta ve başına buyruk liderler uluslararası politikada sert tavırlar ortaya koymaktadır. Ticaret savaşlarının, siber savaşların, vekâlet savaşlarının ve hibrit savaşların yaşandığı bu dönemde uluslararası güvenliği sağlama çabaları ikinci plana itilirken ulusal güvenlik politikaları daha keskin bir biçimde uluslararası politikaya egemen olmaya başlamıştır. Bu durum uluslararası siyasette serin savaş (cool war) olarak adlandırılmaktadır.

Popülizme ve yabancı düşmanlığına yol açan etkenlerden biri de dış politikayı içselleştirme ve dışsallaştırma problemidir. Dış politikadaki iç/dış ayrımı belirginliğini yitirdikçe içselleştirme ve dışsallaştırma problemi ortaya çıkmaktadır. İçselleştirme, bir dış meseleyi karar vericilerin söylemleriyle kamuoyunun zihninde bir iç mesele olarak inşa etmeyle başlar. İç sorunu dışsallaştırma ise siyasi karar vericilerin üstesinden gelemediği sorunların dış kaynaklı olduğu gerekçesini ileri sürerek başarısızlığın yaratacağı siyasi sorumluluktan kaçınması yolunu açmaktadır. İçselleştirme ve dışsallaştırma sürecinde kullanılan söylemler, siyasal karar alıcılar ve onların pozisyonlarına aday olan siyasi rakipleri arasındaki kavgayı bütün topluma yaymaktadır.

Ötekileştirmenin doğurduğu kavga toplumu da kutuplaştırmaktadır. Buna ek olarak dışarıya karşı içeride birlik oluşturulması gerektiği söylemi popülizmi pekiştiriyor. Dış meselede siyasal karar alıcıları eleştirenler içeride hizipçilik suçlamasıyla karşı karşıya kalıyor.

Demokratik değerlerden uzaklaşılmasıyla, uluslararası siyasetin barış için çok riskli bir evreye girdiği söylenebilir. Putin liderliğindeki Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi örneğindeki gibi popülist anlayışlar ve özgürlükçü olmayan demokrasiler büyük savaşlara yol açabilecek kadar ciddi bir tehlikedir. Dolayısıyla neoliberal bir önermeyle devletlerin içyapısının uluslararası siyasetin biçimini derinden etkilediği söylenilebilir.

Kaynakça

Andrews, S., ve Honig, L. (2019). Elite Defection And Grassroots Democracy Under Competitive Authoritarianism: Evidence From Burkina Faso. *Democratization*, 26 (4), 626-644.

Appadurai, A. (2017). Demokrasi Yorgunluğu. Heinrich Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* içinde (s. 17-29). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Arıboğan, D. Ü. (2018). *Duvar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Ataay, F. (2014). Majoriteriyenizm ve Demokrasinin Geleceği. H. Aliyar Demirci, İsmet Parlak, Nigar Değirmenci (Ed.), *Siyaset Bilimi Araştırmaları, Teori ve Türkiye Uygulamaları* içinde (s. 29-36). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Balta, E. (2019). *Tedirginlik Çağı: Şiddet, Aidiyet ve Siyaset Üzerine*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Bauman, Z. (2017). Nesnesini ve İsmi Arayan Semptomlar. H. Geiselberger Heinrich Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* içinde (s. 30-43). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Bieber, F. (2018) Patterns of Competitive Authoritarianism in The Western Balkans, *East European Politics*, 34 (3), 337-354.

Castaldo, A. (2020) Back to Competitive Authoritarianism? Democratic Backsliding in Vučić's Serbia, *Europe-Asia Studies*, 72 (10), 1617-1638.

Crouch, C. (2004). *Post Democracy*. Cambridge: Polity Press.

Dahl, R. A. (2017). *Demokrasi Üzerine*. (Çev. Betül Kadioğlu). Ankara: Phoneix Yayınevi.

Della Porta, D. (2017). Geç Neoliberalizmde İlerici ve Gerici Siyaset. Heinrich Geiselberger (Ed.), Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma içinde (s. 44-58). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Duckitt, J., Bizumic, B., Krauss, S. W., ve Heled, E. (2010). A Tripartite Approach to Right-Wing Authoritarianism: The Authoritarianism-Conservatism-Traditionalism model. *Political Psychology*, 31(5), 685-715.

Esen, B. ve Gumuscu, S. (2016) Rising Competitive Authoritarianism in Turkey, *Third World Quarterly*, 37 (9), 1581-1606.

Ewing, K. (2022). Right-Wing Populism, Illiberal Democracy, Trade Unions, and Workers' Rights. Angela Cornell ve Mark Barenberg (Eds.), *The Cambridge Handbook of Labor and Democracy* içinde (s. 66-84). Cambridge: Cambridge University Press.

Finchelstein, F. (2019). Faşizmden Popülizme. (Çev. Ali Karatay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Fraser, N. (2017). İlerici Neoliberalizme Karşı Gerici Popülizm: Bir Hobson Seçimi. Heinrich Geiselberger (Ed.), Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma içinde (s. 59-68). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Freedom House. (2022). Freedom in The World 2022. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-02/FIW_2022_PDF_Booklet_Digital_Final_Web.pdf (Erişim Tarihi: 26.02.2022).

Giersdorf, S. ve Croissant, A. (2011) Civil Society and Competitive Authoritarianism in Malaysia, *Journal of Civil Society*, 7 (1), 1-21.

Gözler, K. (2012). Anayasa Hukukuna Giriş (19.baskı). Bursa: Ekin Yayınları.

Heywood, A. (2007). Siyasi İdeolojiler. (Çev. Ahmet Kemal Bayram vd.). Ankara: Adres Yayınları.

Huntington, S. P. (2007). Üçüncü Dalga: 20. Yüzyılın Sonlarında Demokratlaşma. (Çev. Ergun Özbudun). Ankara: Kıta Yayınları.

Illouz, E. (2017). Bağımsızlaşma Paradoksundan Liberal Elitlerin Ölümüne. Heinrich Geiselberger (Ed.), Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma içinde (s. 69-86). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Kapidžić, D. (2019). Subnational Competitive Authoritarianism and Power-Sharing in Bosnia and Herzegovina. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20 (1), 81-101.

Krastev, I. (2017). Çoğunlukçu Gelecekler. Heinrich Geiselberger (Ed.), Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma içinde (s. 87-100). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Levitsky S. ve Loxton, J. (2013) Populism and Competitive Authoritarianism in the Andes, *Democratization*, 20 (1), 107-136.

Levitsky, S. ve Way L. A. (2002). The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13 (2), 51-65.

Mainwaring, S. (2012). From Representative Democracy to Participatory Competitive Authoritarianism: Hugo Chávez and Venezuelan Politics. *Perspectives on Politics*, 10 (4), 955–967.

Mishra, P. (2017). Hınç Çağında Siyaset: Aydınlanmanın Karanlık Mirası. Heinrich Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma içinde* (s. 128-142). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Misik, R. (2017). Cüret Etme Cesareti. Heinrich Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma içinde* (s. 143-154). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Müller, J. W. (2019). Popülizm Nedir?. (Çev. Onur Yıldız). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nachtwey, O. (2017). Uygarlık Dışına Çıkma: Batı Toplumlarındaki Geriye Yönelik Eğilimler Üzerine. Heinrich Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma içinde* (s. 155-167). (Çev. Merisa Şahin vd.). İstanbul: Metis Yayınları.

Özbudun, E. (2015). Turkey's Judiciary and the Drift Toward Competitive Authoritarianism. *The International Spectator*, 50 (2), 42-55.

Pirili, M. (2016). Devlet ve Otoriterlik Üzerine. *İktisat ve Toplum Dergisi*, (68), 12-19.

Schmidt, A. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev. M. Emin Köktaş). Ankara: Vadi Yayınları.

Shafi M. ve Subedi, D. B. (2020). Rise of Competitive Authoritarianism in Bangladesh. *Politics and Religion*, 14 (3), 431-459.

Toprak, Z. (1992). Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları. *Tarih ve Demokrasi-Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan içinde*. Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği. İstanbul: Cem Yayınları.

Yayla, A. (2017). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler* (4.baskı). Ankara: Adres Yayınları.

Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76 (6), 22-43.

Zakaria, F. (1999). İlliberal Demokrasinin Yükselişi (Çev. Atilla Yayla). *Sosyal ve Siyasal Teori (seçme yazılar) içinde* (47-55). Ankara: Siyasal Kitabevi.